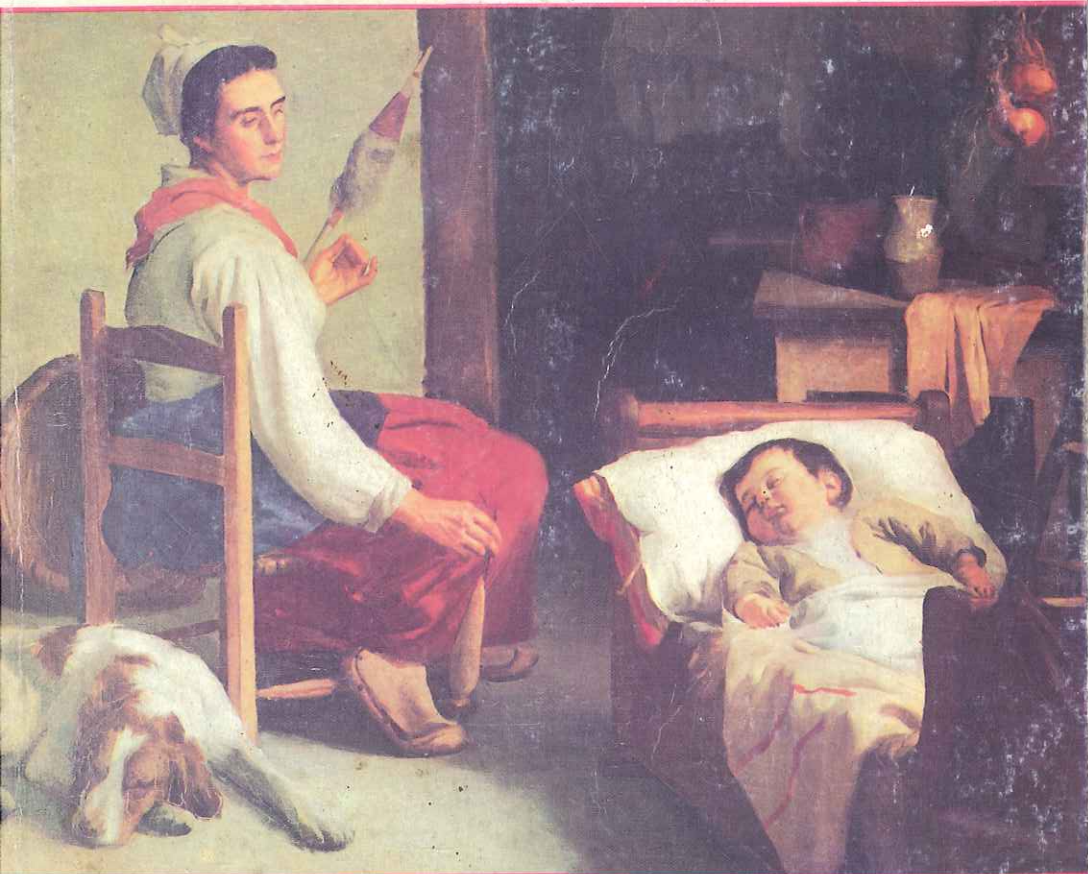

ABARAK

BUSTINTZA'tar EBAISTA

KIRIKIÑO SAILLA KIRIKIÑO SAILLA KIRIKIÑO SAILLA KIRIKIÑO

GEU ARGITALDARIA

KIRIKIÑO

BUSTINTZA'tar EBAISTA

BIGARRENGO ABARRAK

BILBAO'ko **KIRIKIÑO**

LIBURUTEGIAREN LAGUNTZAZ ETA
ADEI ONEZ EGIÑIKO ARGITALPENA

© Aita Santi Onaindia

Depósito Legal: BI-166-1980
I. S. B. N.: 84-85328-06-X

Argitaratzaileak:
GEU Argitaldaria
Santiago Onaindia

Banatzalea:
KIRIKIÑO EUSKAL KUTXA
GALERIA VASCA
Colón de Larreátegui, 11
(Galerías Bilbao)
Teléf. 424 11 74 Urrut.
BILBAO - 1

Marrazkiak:
Iñaki Ezkurra
Juan Antonio Sanchez

Imprime: I. BOAN
Particular de Costa, 12, 7.º
BILBAO - 10

*Bustintea tar Uaiste
Kirikins*

1866

1929

ITZAURREA

Euskal idazle jatorra dogu Kirikiño. Ikasiz, erakutsiz eta idatziz, egin oi gara idazle, benetako idazle. Olan osotu yakun mañaritar euskaltzale andia be. Iru gauzok egin zituan: 1) *Ikasi*, umetatik ekiana sakondu ta ausnarazoaz; 2) *Erakutsi*, ogetaz urtetan ekin eutson Bilbo'n ainbat, millaka euskaltzaleri erakusten, eta 3) *Idatzi*, erdoirik ez eban ezagutu aren luma-punteak.

Mañari'n jaio zan Bustintza'tar Ebaista, "Kirikiño", Etxanoa deritxon etxean 1866'gnko urrillaren 26'an. Lenengo eskolak bere errian eta Durango'n egin zituan. 1878'an Almansa (Albazete)'ra aldatu zan bere familiaz, an batxiller karrera amaiturik. Madrid'en daukagu 1883'an Bideetako Injiñeru karrera ikasi naita; ez yakon urrean gogoko, ta karrera ori itxirik Fisiko matematika-Jakintzak ikasten ditu ango Zientzi-Ikastetxe nagusian, gai orreitan Lizenziatura titulua aterarik.

Gero, zati batean beintzat, Siguenza'ko Ikastetxe nagusian erakutsi eban. Ondoren, Bilbo'ra aldatu ta euskal arloari oratu eutsan oso-osoa: lenengo urtetan Azkue jaunari lagundu eutson "Euskalzale" ta "Ibaizabal" aldizkarietan batez be. Aldi aretan Bizkaiko Diputaziñoak euskal ikastola bat eukan, eta emen be Bustintza'k irakatsi eban, lenengo lau urtetan Azkue'ren ordez eta gero ogetaz urtetan bere arduraz.

1909'ko iraillaren 25'an ezkondu zan Bustintza Ozerin'dar Basili'gaz; urte onetan asi zan baita Montellano'ko Miña-Alkartasuneko diru-goraberak eroaten. 1913'n "Euzkadi" egunerokoa sortu zan, eta Kirikiño'k artu eban bere lepo izparringi orren "Euzkel Atala", oso entzutetsu egin zana. Amasei urtez, egunero-egunero, ainbat lan—ipuin, eztabaida, kronika, izkirimiri ta jakingai— argitaratu ondoren, Mañari'ra baztertu zan atsedean apur bat

bear ebala-ta. Bein, bere etxe osteko baratzean ebillela, arri baten laban eginik jausi egin zan, ortik illik 1929'ko urtarrillaren 31'an.

Maisu.—Euskalerrri osoak negar egin eban Kirikiño'-ren eriotz izparra jakitean. Bilbo'k batez be, ainbeste urtetan euskeraz erakusten emon zituan txoko arek ezin eban siñistu olako zoritxarrik jazo leikenik. Eundaka ta millaka adiskide ebazan bertan, beragaz euskeraz ikasiak, mendirik mendi ta baserririk baserri beragaz ibilliak, euskal-itiz jator eta ipuin-billa sarritan.

Ikasle ta adiskideok "Euzkerea" aldizkarian batez be erakutsi eben euren naigabea. *Azkena*'k idazten dau: "Illun, guztiz illun geratu gara zeure eriotzaren izparra eldu yakunean. Bustintza, gizon zintzoa, gizon oso-osea il da. Egia da? Egia ete da zoritxar ori?".

Eta *Ikasle*'k: "Oraintxu lurraldtu egin dogu, euzkel-dun lurreko zokondotxu baten, Euzkerearen susterrai on-ondoan, bizi zan artean euzkel maitasuna pillatu ta pillatu egin eban biotza: Bustintza'rena; beste biotz askori, euro-tan, Euzkereak susterrai sendotu ta loratzeko lagundu eutsen biotz ederra".

Eta *Lizardi*'k: "Negarrik gutxi; lanik asko. Eman zigun ark ikaspide ugari; baña guztietarik gaur, bi jaso ditzagun. Bata: "Kirikiño"'k euzkeltzale oro maite zituan, edozein ustetakoak zirala. Auandi ala txiki, euzkozalea ere izatea baita, euzkelzale ezezik, gure-gurea danik zedozer maitatzea: areago, berriz, ezaugarririk bereziena badegu. Ikasbide orreri buruz, ba, bizi gaitean anaiok pakean, eta eskutik alkar artuta goazen aurreruntz, euzkel-saillean barrena.

Bigarren ikaspidea: "Kirikiño"'k beti, esakeraz bai gaiaz, erriarentzat idatzi izan du; errez ta atsegin. Euzkera garbi genezake, ori bai, ta al bezin sakongi ikasi; baña idatzi dezagun maiz beko maillean jarrita. Euzkeldun berri ala erdiberri geranontzat ezta ori erreza, bularraz

euzkera edoski dutenentzat ainbat; arian arian, ordea, artara gintazke''.

Kirikiño'gandik, ba, jaso bear ditugu ikaspide batzuk: naiko sakabanaturik gabiltz gaur euskera arloan; lenen, beraz, geure izkuntzak alkar lotu gagizala, beste zer askotan eritxi bardiñeko izan ezta be. Eta bigarren, euskeraz idazten diardugunok, idazterakoan, beti, al dala beintzat, erria, gure erri irakurlea izan daigula gogotan. Idatz dagi-gun guztiok beko maillean jarrita, errez eta garbi. Orrela egin eban Kirikiño maisuak.

Langille amorratua zan mañariar au; beti erakutsi ta on-egiteko gertu egoana. Eta, jakiña, onek biotzak irabazten. Bizi zala, ta gero, omenaldi bioztiak egin izan yakoz. Bat, txit gomutagarria, bera ilda irugarren urtean Mañari'n bertan egin yakona: Mañarikoak eta Durangokoak sekulako edertoen eraturko, meza, itzaldi, dantza, txistu, antzerki ta abar. Orduantxe ipiñi ziran jaio zan eta il zan etxe bietan burnorizko ta arnabarrezko idazkun eder bi. Il zan etxean jarri zanak onela iñoan: "Bustintza'tar Ebaista (Kirikiño), Zumelaga etxion 1929-1-31'gn. il zan. Euzkerabidez Aberrijaren alde zintzoro iñardun ebalako Bilbao'-ko "Euzko-Gastedija"-k, "Euzkeltzale-Bazkuna"-k, bere euzkel-ikasliak, adizkidiak eta euzkel-idazliak gomutakun au dopaltsoe. 1931-2-1'an''.

Euskal idazle argi.—Maisu bizkor eta izlari bikain ezezik, idazle punterengo agertu yakun Kirikiño. Bilbo'ra etorri zan ezkerok, idatzi ta irakatsi izan zan aren zeregiña: euskera ebilkion borborka biotz-oxiñean.

Idazkeran, gozo, alai ta errikoi dagerkigu beti; idurimen ariña, ta olako gazigea ta gatz-ozpin bizi az gozatzen euskuzan bere lanak. Kirikiño'k erria euki eban begien aurrean, geure erria. Ta antxiñako erri guztiak lez, gure euskal erria ba ekian eder-zale zana. Eta ederra ipuiñez, alegiz, kontuz, bertsoz adierazo oi dogu geien bat. Eta orrelako lanetan jarduna dogu mañaritar argia. Gai mee

ariñak erabilli ta errez ulertzekoak idazten alegindu zan, bere biotz-ikutu ta buru-gogapenak lau-lau azaldurik.

Beste idatzi askoren artean, ospetsuak dira aren *Abarrak*. Sua egiteko egur billa joan oi zan mendira, ta abar-sorta andiaz etorri oi etxera: abarrari ezarten yako sua ta onegaz egur lodia ixetu. Berak onela: "Irakurgaitxu oneik be gogo askotan sortu leie euzkeraz irakurteko zale-tasuna. Txikiak, meiak, arin-ariñak, errazak, barru gitxidunak, geienak barre batzuk eragitekoak izanik, euzkeraz irakurten bape zalea ez danak onakoxeak atsegiñez artu leiz, ta eurok, abarrak lez, bere gogoan sua biztu...".

Abar oneikaz osotuta, iru liburu argitara emon izan dira: 1) *Abarrak* (Bilbao, 1918), berberak argitaratu eban 121 orrialdeko liburua; ogetabat ipuin dira guztiz; 2) *Bigarrengo Abarrak* (Zornotza, 1930), a ilda gero Bilbao'ko Euzko-Pizkundiaren pentzutan egindako argitalpena, esku artean daukazun berberau; eta 3) *Abarrak... eta abar* (Bilbao, 1966), 329 orrialdeko liburu mardula, Kirikiño'ren lan askoz ornidua. Euskaltzaindia'k be egin eban, 1956'an, Bustintza'ren bost ipuiñezko argitalpen bat, bizkaieraz eta gipuzkeraz.

1966'an egiñiko argitalpena (2.000 koa) laster agortu zan, eta urteotan eske ta eske euki ditut ainbat eskola ta ikastola: eurontzat doa argitalpen au. Kirikiño'ren ipuiñak danak dira ederrak, baiña liburu ontakoetatik oneik nabarmendu geinkez batez be: "Ardauak on egin", "Misiolari bat", "Azkonarrak etxean azi", "Aramaio'ren deabrukeriak", "Gizaburuaga'ko mutil ona", ta abar.

Aldaketarik? Idazkera gaurkotu zerbait: *Gixon* (gizon), *maitia* (maitea), *gustija* (guztia), ta olakoak. Obeto esateko, Kirikiño'k berak ez eban beti bardin idazten. Guk erabat jarri dogu dana, irakurtaldia euskeldun barriai batez be errezago egiteko asmuz. Ezpei iñork txartzat artu.

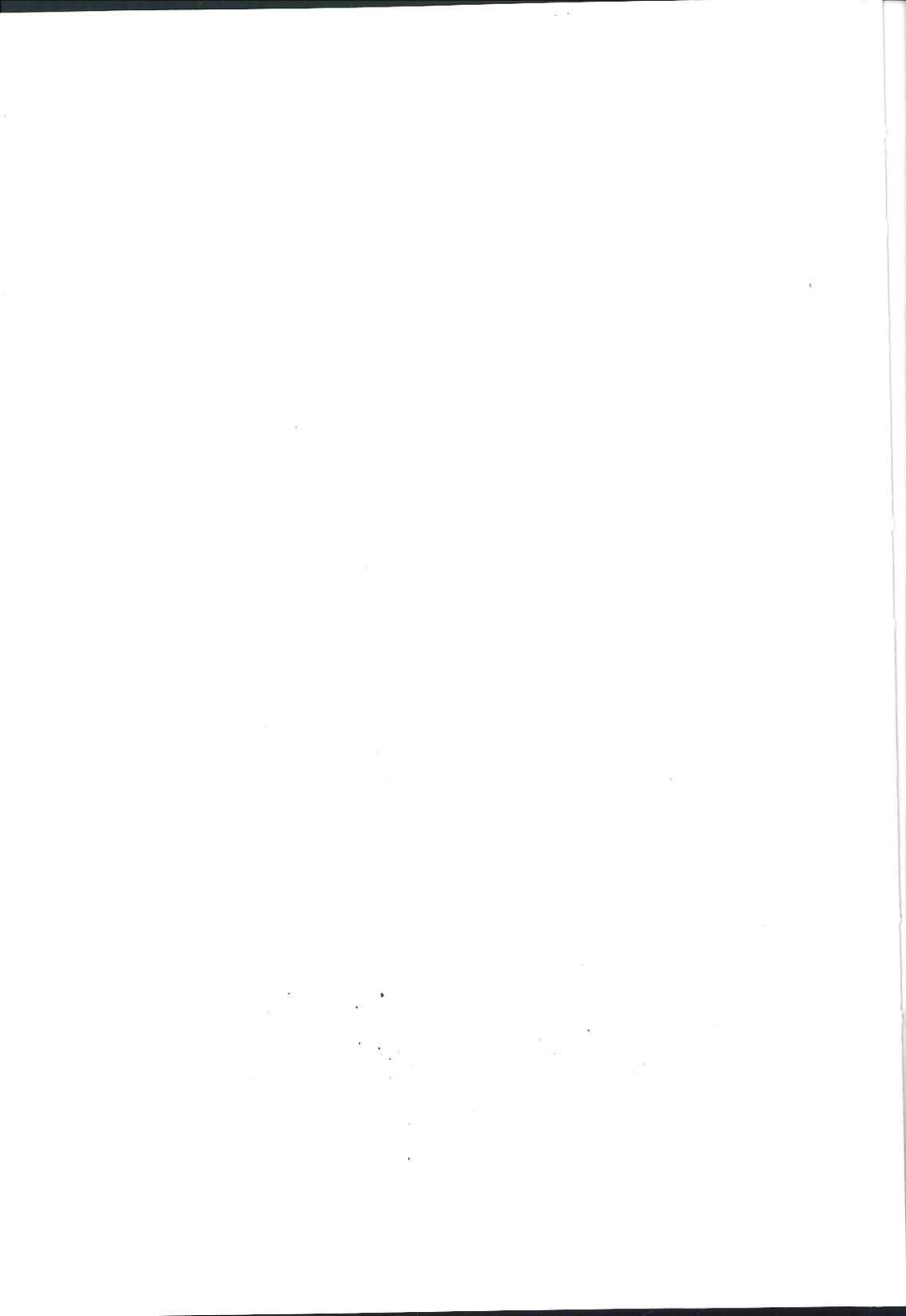
Larrea, 1979-3-24
AITA ONAINDIA

BYSTINTZA TAR E. E (Kirikiño) E

ABARAK

Lenego argitalpenaren azala - 1930

BARREGARRIKERIAK

Beti-beti auteskundeak edo erri-zuzentzak edo orrelako gauza denak erabagi barik, ondo da noz-edo-bein gauza arintxuak, barregarriak erabiltea be, norbere gogoari atsedeen (deskantsu) apur bat emoteko.

Arazo aztunak erabilli oi dabezan gizon guztiak egiten dabena da, noz-edo-bein olgeta batzuk egin, arazoak alde batera utzita, eta ori egiñaz atsedeen aundia artzen dabe.

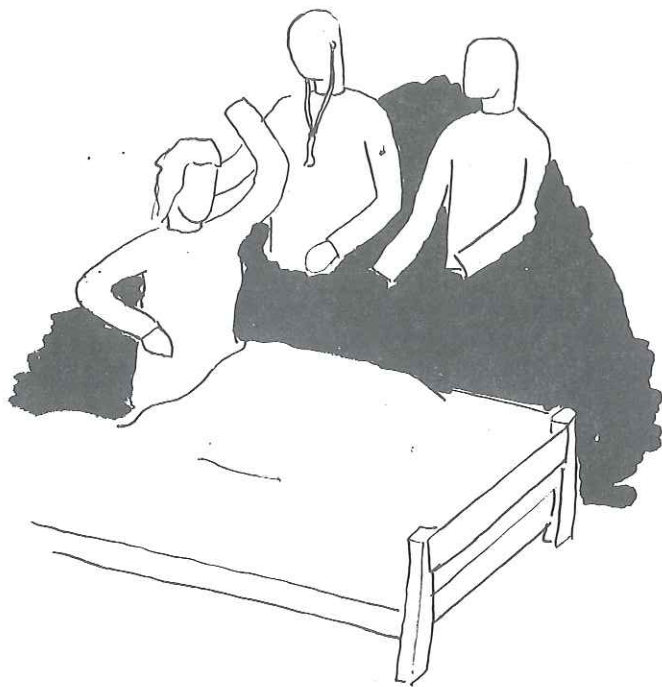
Guk be gaur orixe egin bear dogu, olgeta batzuk esan, ta barre batzuk egin. Barre egitea osagarria da; barrerik egiten ez dauna galdua dok.

Orra ba:

Aitatu gura ez dodan Bizkai'ko erri txiki baten jazo zan emen oraintxe esango doguna. "Jose Zorri" gizontxu zindo beargin ta on bat, ardanetxean sartu zan igande arratsalde baten; musian bere lagunakaz jokatu eban goiz-aparia, ta gero, apal ostean, barriketan zalea zan lez, bera lako beste batzukaz asi zan ardanetxeko sutondoan txaliñari eragiten, eta igarri barik igesi eutson aldiak, eta gaberdia urrean zan etxeratu zaneke.

Eldu zan etxera, ba, *tenplau-tenplau*, gertu, bere andreaz barriketaldi bat egiteko; baiña au asarre bizian egoan, gizona ain berandu etxeratzen zalako ta apaiten be joan ez zalako. Sartu zanean "Jose Zorri" euren logelan, asi yakon andreari berbetan edo izketan, eta onek bere asarrean, ez eutson bape erantzun. Ikaratu zan gizona, andrea gexorik ete egoalakoan. Barrero be itz-egin eutson andreari iru edo lau bider, ta onek bein be ez eutson erantzun.

Larritu zan gizon ori, ta ixi-ixillik alde egin eban etxetik kale alderantza, bere artean estututa esanik zer

euki ete leian bere andra koitadeak, euberdi ostean osasunaz bete-beterik itxi ebala-ta.

Eldu zan medikuarenera, jo zituan ateak eta andik geroago, esan-erantzun luzeak etxekoekaz eukita, atara eban medikua ogetik, eta beragaz batera eroan eban.

Bidean esan eutson andrea guztiz txarto parau (jarri) yakola, "berba barik" egoala.

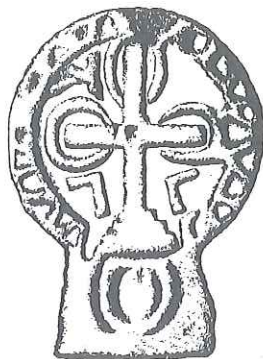
Andrea egoan lekura eldu ziranean biak, bildurtu ta ikaratu zan au, zer ete zan eta bizi-bizi eperdi ganean jezarri zan, beso biak jasota sermoi itzela egiten eutsolarik bere gizonari, ia zer erabillan ain berandu etorrita gero bazterrak "endredetan", mediku jauna be bere etxetik bearrizan barik atarata...

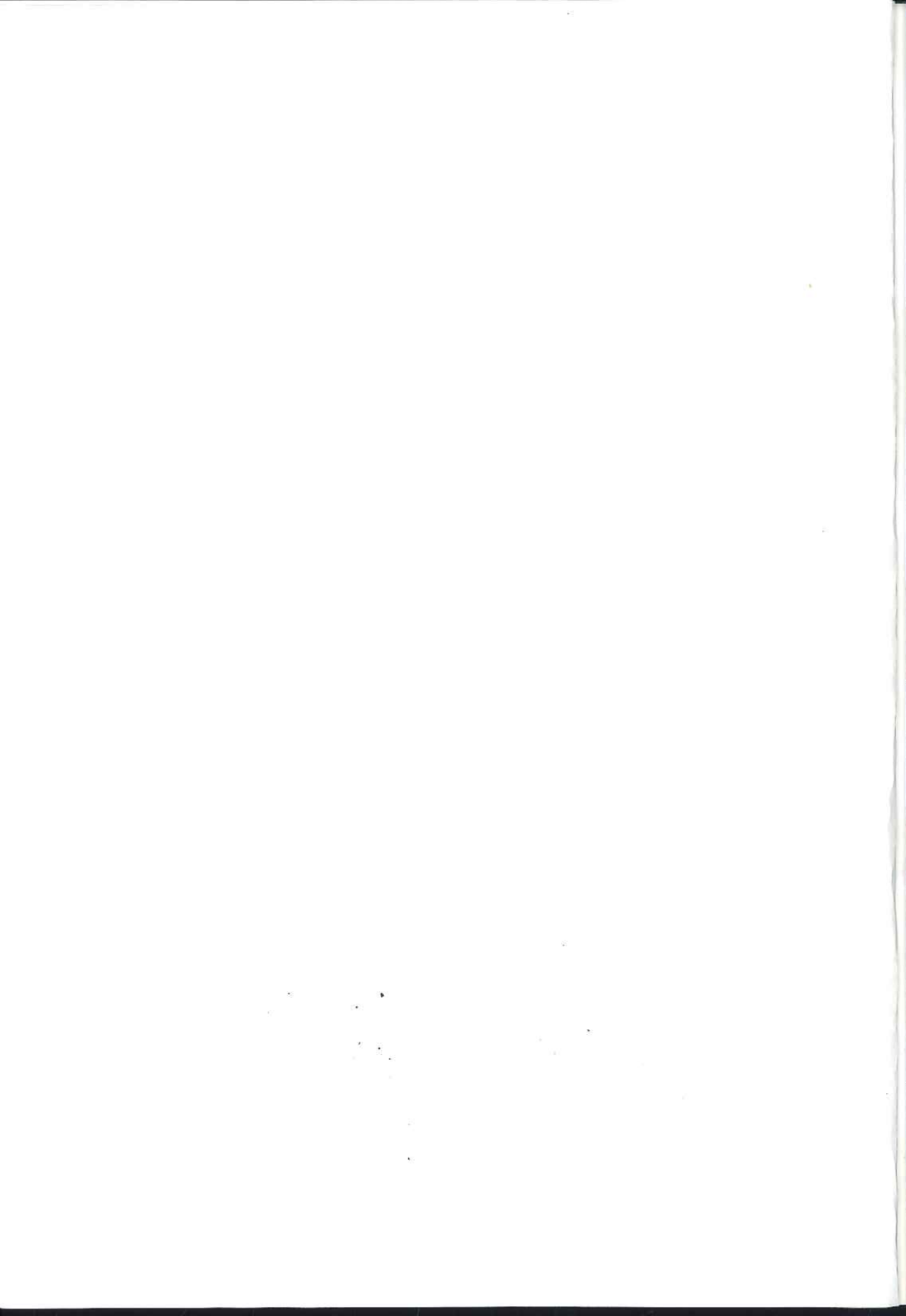
Medikuak ostera pipermiña lakoxe arrazpiaz esan eutson "Jose Zorri"-ri ia a zan berba barik egoan andrea, ak berbea geiegi be bai-ebala ta ordu aretan bera etxetik ataratea zala ordien egitadea, ta merezidu ebala ez dakit

zer be egitea, ta berari polaiñea tentetan ez ibilteko, bestelari ez dakit zer ta bai-dakit zer egingo ebala ta onan.

“Jose Zorri” gizajoa zapal-zapal eginda itxi eben, alde batetik bere andreak, bestetik medikuak. Zelako arramuskadak entzun bear izan zituan berak; eta dana zan borondaterik onenegaz gauzak zuzendu gurarik ibilli zalako.

On-egiteagaitik alakoxe eskerrak artzen dira mundu onetan sarri.

ARAMAIO'REN DEABRUKERIAK

—Ori da agurearen meia!

—Zelan? Aramaio?

—Aramaio dau izena. Angoa da-ta... Arroa ta erdi astun ez da bera.

—Ez; baiña orren makar ta orren zar ta orren triskil dakutsun agure eskale orrek, lengo gau baten makillaka apurtu zituan lau edo bost mutil gazte sendoak, ta ganera txis-egin eutsen burutik beera.

—Bateko ori bota dozu ba, gizona, ta biribilla bota be!

—Ba-nekian guzurtzat artuko zeustala, baiña ez da guzurra. Gertaera ori ikusi ebenak ez dira urrin bizi; orraitño euren testigantza edo lekukotasun barik be siñis-tuko dozu, azaldu daitzudanean zelan izan zan.

—Ia ba, asi zaitez esaten, ta ikusiko dogu siñishiderik daukan ala ez.

—Ara ba: Len aitatu dodan gabeen ei egozan Urkiola'ko ostatuko suetean lau-bosten bat mutil gazte arrokeria erioela, batak au ta besteak ori, iñun direan ausardikeriak edo balentikeriak esaten. Sendoak eurak eta ganera barrua ondo berotuta Naparroa-ko edari baltzaz, aupadaka ebiltzan, inguruetan ez egoala eurai aurre emoteko gizonik, eta iñok urte gura ba'eban urteteko, ta eurai atzera eragingo eutsenik ondiñokoan ez zala jaio ta... orretara arroen arroaz praktetan be artu ezinda.

Arrokeri guzti onek ezeri bagakoak zirean, bada euren entzulak iru edo lau emakuma, ostatuko morroi bat, irurogei urte ingurukoa, ta baketsua bera ta Aramaio agure zimela zirean. Onek, alango baten esan eutsan morroiari:

—Manu, gura dok bion artean lepoak berotu daioeguzan onei?

—Burutik egin yak ala? Gu zer gozak ba orrentzat? Bai, mutillak yauzak eurak orretarako!

—Ba, ik gura ez ba'dok, neuk egingo yoat.

—Egin egik, gura ba'dok; baiña errezke agur egingo dautsak sekulako Aramaio aldeari.

Alde egin eban sukaldetik Aramaio orrek eta atari-aldean, eskepean, ixili-ixilik aulki luze bi zearretara ipiñi, aupada santzoa jaurti, makilleagaz arrast-egin lurrean, eta aotsa (boza)) aldatuta, esan eban deadarka:

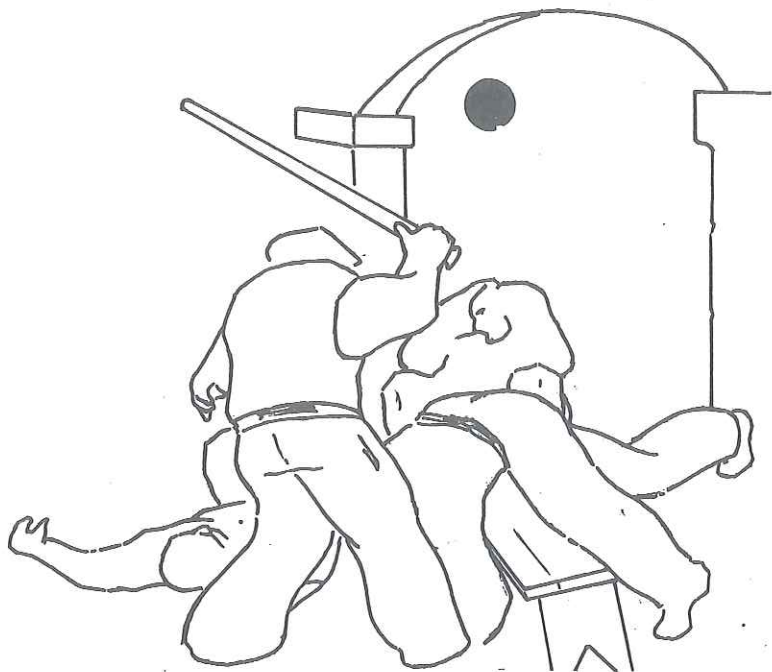
—Urten ona barriketan or dagozan oillo-kumak!

Au entzun ordukoxe, jagi mutillak egozan lekuetatik eta amurrututa, tximistak legez, urten eben atarira. Eskuko atzak be ez zirean ikusten an ta jo eben bernazakiakaz aulkietan, eta lurrera jausi zirean bata bestearen ganera, aieneka ta erdi arnas barik, miñen miñaz. Iñoz bernazakian olango blaustadarik artu dabenak ba-daki min ori zein zorrotza ta zein eroan-eziña izaten dan.

Bitartean agure gaiztoak ez eban galdu astirik: erabilli eban azkar makillea, erruki barik joten zituala buruan nai edozein lekutan. Eskaratzetik argiakaz etorri zireaneko, eiotu zituan naikoa ta alboko gela batera sartu zan.

Erdi errenka eta buruak zaurituta ebiltzan mutillak, eta guztiakana agertu zan Aramaio be, sekulan plater bat apurtu ez ba'leu legez. Manu morroiak esan eutsan belarria:

—Ik egin dok demoniñokeria! Jakingo ba'leuke jakin... ire gizaxua. Baiña nori buruak emongo eutson Aramaio lango agure zar koitau itxuradun bat izan zeitekeala alango barrabaskeriaren egillea? Zerbait arteztu ziranean makillatuak, guztiz asarre ibilli zirean etxe-inguruko ta etxe-barruko bazterrak aratuten, ia aurkituten zituezan arerioak, bertan zatituteko gogoaz, baiña... iñor bere ez. Zelan, eurakaz batera ba ebillen arerioa, bentasan (seriotasun)) andienagaz ziñotsela: Giiiizonak, mundu onetan asko ikasteko asko bizi, bestelan nok esango euskuan guri orreitaiko gaiztakeria egitea burura etorri leikiola iñori?

Bein suetean batu zireanean, buruetako odol-uneak osatuteko gauzarik onena zer izan zeitekean eztabaidan asi zirean atso-agura-mutillak. Aramaio'k ziñotsen:

—Jenteak, nik olango gauzetan zuek baiño jakituri geiago dauket, zuek baiño geiago ikusi dodalako, ta neuk diñotzuet ez dauala gizon elduen txixa baiño gauza oberik orretarako, ta txix ori bero-berorik izan ezkeru, askoz obeto.

Atsoak be sendotu eben eretxi au, txixa langorik ez egoala atarako-ta. Urten eben emakumok eta bakarrik geratu zireanean, agure-mutillak, Aramaio'k esan eban:

—Mutillak, zetan arraio ibilliko gaituk katillu batera txixa ateraten? Neuk botako dautzuet kontuz-kontuz bakotxari txix apur bat, eta olan otzitu barik artuko dozue erremedia.

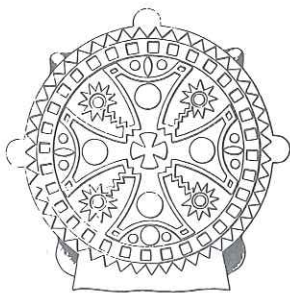
—Errekontxo, txarrikeri ori be bai? —erantzun eutsan mutil batek.

—Zer txarrikeri? Zer yaukek ba? Kuraziño gauzetan txarrikeririk ez yagok, edo obeto esateko, txarrikeriak izaten dozak guztiak, baiña ez yok iñok aintzat artzen.

—Tira ba, tira ba.

Jezarleku batera igon eban Aramaio'k, eta... egitekoa egin eban. Andik lastertxu alde egin eben mutillak eta ziñoan agureak suetean:

—Arrotxo ibilli zarie, baiña zeuenak ba-daroazuez, gazteak eta sendoak izan arren. Zaarrak giñeala-ta, orrenbeste aupada entzun bear gaiñduan ala? Zaarrai itxi bake-bakean..., zaarrak asko yakiek-eta.

ALPERREKO GAUZAK SOIÑEAN

Arañegun goizean ikusi neban atarte-zapatari bat lanean zintzo, oin-ugalaz gogor lotuta eukola belaun ganean zapata bat zoruaz gora, ta berau alondoaz josten, beso biei alboetara indartsu eragiñik, egaiz egiten asi gura ba'leu lez.

Orain arte ez dogu ezer esan ikaratzekorik..., baiña jarrai irakurten.

Bere soiñekoak ziran albarketa zarrak, iñoiz baltzak izandako praka arreak (pardoak), garriko baltza, txaleko gorriskea, mangutsik, eta aurre-aldean narruzko amantal me-me ta birrist argi egiten ebana. Gorantza jota bere sama baltz igerraren ganean agiri yakon bere buru, gaztaña txikola lakoxea, arpegi estua, bibote erre erkintxua ta bedar artean taketa lez zigarro mutxikin amataua bertan.

Eta buruan betiko txapel koipeztuaren ordez, lantzeroak eroaten daben lako burdiñazko txapel edo kaskua, goi-goian bere piku ta guzti. Itxura bat ba-eukan! Karikatura politagorik ez dot aspaldian ikusi!

Barreari eutsin eziñik esan neutson berari:

—Zer darabiltzu, Txinpas, buruan traste ori ipiñita?

—Ez al naiagok, ba, dotore?

—Bai bein! Baiña ezin ulertu dot zer daukon zer-ikusi zapata-zoruak josteak buruan daukozun soldau-txapel burdiñazko orregaz.

—Bape (bat bere) zer-ikusirik ez yaukot.

—Orduan, zegaitik daukozu?

—Ba, orixe bururatu yatak eta... jantzi egin joat eta... or daukok ba!

—Eta nundik nora eskuratu dozu beroi?

—Ara; lengo egunean aldatu zoan etxe onetatik Abando-aldeko kale dotore batera Don Makaio, ta teillatupeko gelan eukozan traste zar guztiak saltzeko ardurea neuri emon yeustan eta antxe aurkitu naioan txapel au.

Don Makaio'ri eskatu neutson berau, baietz esan eustan, garbitu yoat alik ondoan eta emen naukok, gudari edo militarrik bibotetsuenari musian jokatuko neuskiola, ta irabazi, ezunberdi txakolin. Txapel au ei yeguan Don Makaio'nean karlisten azkenengo gudadetik (gerratetik).

—Len be ezauna zara emen inguruan; baiña buru-estaldi orregaz Bilbao'ko zapataririk ospetsuena izan bear dozu.

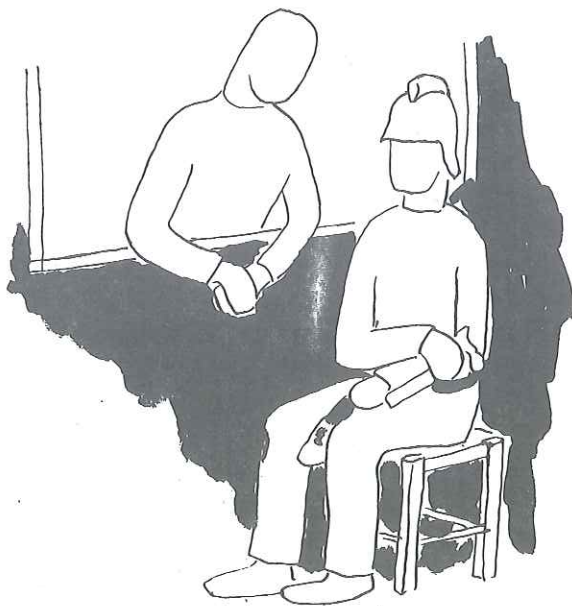
—Andia dok! Ikaratu egiten zarie nik au jantzi dodalako, zapatak barriztuteko onakorik ez dala bear esanda. Ba, egunero zabiltze onelakoxe gauzak ikusten eta bape ez zarie ikaratzen.

Ator, ator onaxe, burleti.

Besotik alduta eroan ninduan ate-birrinbillara ta andixik atzamarra luzatuta esan eustan:

—Ikusten dok a? Ondo begitu egiok.

Automobil bat egoan geldituta eun-zuri denda andi baten aurrean, eta burdizain edo chaufferra zutunik

ondoan, besoak eunduta, itxaroten bere etxekandrea den-
da aretatik noz urtengo zan.

—Zein diñozu, chauffeurra ala?

—Berbera. Orain esan eistak, zetako yozak orrek
narruzko polaña batu-batuok, burdi orretan jazarrita
geldi-geldi egon bear ba'yok?

—Ezetako bez; bere lana egiteko ez dau orrek polaña-
rik bear.

—Ez, ba; mendian zetan edo atan dabillan batek
polañak erabiltea ulertzen dok, praka barrenak urratu ta
zirtzildu ez dakiozan, ota, giñarra, elorri, arantzaxta
ostantzeko larrak elduta; baiña burdian arkolaka jzarri-
ta ibilteko polañak?

Txarreterak be bardin ipiñi leikezak, baita morrala
be!

—Ori olantxe da izan, baiña... zer gura dozu! Apain-
gitzat jazten ditue orretaikoak. Gitxi-asko, danok darabil-
gu soñean bear-bearrekoa ez dan gauzaren bat, apaingi
edo edergarritzat.

—Ba, nik be zaldizko soldau-txapel au orrexegaitik
ipiñi yoat, atsegin yatalako, ta kitu: nok yaukak zer esa-
nik?

—Zer esanik ez, baiña barre-gurea bai, zure itxura
ikusita. Orain zuk lez, beste zapatari guztiak be ipiñi ba'-
daiez orrelako burdin-txapelak, alditxu baten begiak oitu-
ko yakuz, ta gero ez dautso iñori barrerik ez mirarik egin-
go, danok ikusiko doguz zeuen kaskuok orain chauffe-
urren polañak ikusi oi doguzan baizen adirage.

—Utzi naik, eure pillosopokeriakaz makillatu barik.
Nik bai-yarabillat bai, ta or konpon: ikusi gura ez daunak
ez daijala begitu, ta barre egin gura daunak egin daijala
errementau arte be gura ba'yok, niri ardura yaustak,
bost! zuen koplak guztiekaitik; bestelako txotxorrillo gatz-
bakuok alakuok... zer ba?... gizona ez al dok bere buru
bere janzeran ala?

Onetan utzi neban Txinpas, geroago sutuago, ezpa-
nak dardar ebilkozala asarreaz, ta bere esanak amaitzeko
antzik ez ebala.

BURUKO MIÑA TA BIBOTEA

Emen gaur edesi edo kontauko dautzuedana, Bilbao'n bertan ondiño lengo egun baten jazorikoa da.

Zaldun urtetsu bat aspaldian txarto ebillan, txikian-pitian izaten ebazan buruko min itzelak; bekokian izaten ziran miñok, baiña zelakoak?; esan eikean erdibitu egin bear yakola bekoki-azurra.

Onegaitik ete da, orregaitik ete da, alegiñak egin ebazan zaldun orrek bere gatxa kentzeko; baiña dana alperrik, oñaze edo tormento bizi baten igaro bear izaten eban negurik geiena.

Joan zan, ba, bein bere adiskidea dan bilbotar osalari ospetsu bategana, ta esan eutson zer jazoten yakon, eta eskatu eutson emoteko berari buruko min ain andiak kentzeko osakiren bat.

Osalari ospetsu onek, zati baten berari begira zorrotz-zorrotz egonda gero, erantzun eutson:

—Bibotea kendu eizu.

Zaldunak bakan eritxi eutson esakun oni ta barriro beste ekiñaldi bat bere gexoatzaz eginda, esan eutson osalariari:

—Baiña, ez deustazu emongo, adizkide orrek, osaki bat gexo gogaikarri au kentzekoa?

—Kendu eizu bibote ori; esan dautzut len be.

Ta geiago barik, osalaria jagi zan, eta alde egin eban bestearen aurretik, arpegi illunaz.

Zalduna urten zan kalera ikaratuta; aurkitu eban laster bere adizkide bat eta onek itandu eutson:

—Da? Buruko miñok, zelan dabiltz?

—Egin-egiñean be oraintxe nator, ba, Urlia osalariaren etxetik eta beragaz jazo yat gauza barregarria. Azaldu

dautsot ba neuri gaitz au, ta ba-dakizu zer erantzun daustan?

—Zer?

—Bibotea kentzeko!

—Orixe dok ona! Baiña... olgetan esan izango dau.

—Bai zereko olgetan! Ondo serio esan dau.

—Orduan, kendu eizu.

—Ba, osalariak agindu ba'dautzu...

Zaldunak bere etxean be, esan eban osalariaz euki ebana; entzunda barre egin eben, eta adizkideak esan eutson lez, etxekoak be esan eutsoen bibotea kendu egiala, jakintsuaren agindua beteaz.

Alantxe ba kendu eban bibotea, ta arrigarria!, egun atan min gitxiago euki eban buruan, biaramonean bapez, ta andik aurrera ez dau sumau buruko miñaren azterrenik be; guztiz osatuta. Zelan izan leiteke ori? Zer artu-

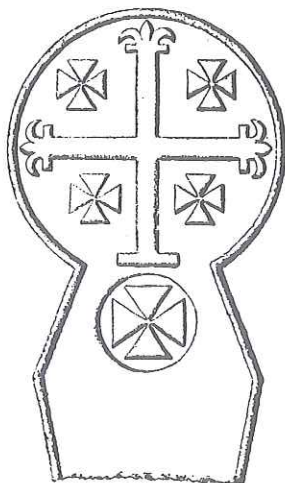
emon dauke buruko miñak eta biboteak? Ala sorginkeria ete da?

Ez dago sorginkeririk. Ona emen azalbena edo explikazionea.

Zaldun urtetsu orrek, bere burua gazte antzera ipiñi gurarik, bere bibote urdiña pintau egiten eban. Pintetako erabilten eban urak emondako lurruna sudurzuluetatik gora joaten yakon burura arnas-aizeaz naste, ta orrexek ekarten eutson buruko miña.

Osalariak itxuraz lendik bai-ekian iñoz bibote-pintureak buruko miña sortuten dauala.

Orain guk be ba-dakigu. Zain, agure eze gordiñok!

ARDAUAK ON EGIN

Ni eskola-mutikoa nintzanean, atso bat, *Drake* gaitzizenduna, bizi zan gure errian, mardo-mardoa bera, ta al ebanean ukondoa goitik erabilten zalea.

Orregaitik, amaika bider ikusten genduan *Drake* ardanetxetik bere etxeraiño bitarteko Eleiz-Arriaga deritxon etxearen aurreko bide-maillan jezarrita, batzuetan arnasa artzen nekatu zalako, beste batzuetan gauza ez zalako asko geiago ibilteko.

Bein gexotu zan atso au, ta txarto. Nik orain ez dot gomuta zer euki eban. Dana dala, egunik egunera txarto joian, ta osalariak adirazo eutson Drake'n alabeari (alaba ezkondu ta sendidun bategaz bizi zan-ta), Eleizakoak artzeko ama gertau bear ebela, biaramonera nekez bizirik elduko zala-ta.

Alantxe, ba, arratsalde aretan, berandutxuan, eroan eutsoezan Eleizakoak Drake'ri, ta gero, abadea etxetik urtetako zanean gexoak esan eban zeozer, igarten zala gauzaren bat eskatzen ebala.

—Zer diño! —itandu eutson abadeak Drake'n alabeari.

—Orra ba, jauna, esaten be lotsa izan leiteke; ba-daki bedorrek gure ama zelakoa dan, egunokaz ez daust bake-rik emoten beti ardaoa emoteko berari.

—Ba, osalariak esan daunez, ez dauko alde egiterik eriotzatik, gaur gabeen il bear dau, ta olan dan ezker, ardaoa emonak ezin leio gatxa geitu, ta beraz, emoiozu atsegin edo gusto ori.

Alabeak, bakarrik gelditu zaneke, deitu ta esan eutson neskato bati:

—Urlietxu, joan adi arin-arin trabenara ta ekarri egidan kuartillu bat ardao.

Ekarri eban, eta alabeak eroan eutson amari edontzi bete, ezkerreko besoaz burua pizkat jasota:

—Ia, ama, artu tragotxu bat esanda, ipiñi eutson edontzia ezpanetan.

Atsoak egin eutson dangada on bat edontziko ardoari, ta esan eban:

—Ai, au don gauzearen gozoal!

Andik ordu erdira-edo, igaro zan osalaria etxe aurretik, eta ikusirik Drake'n alabea ate ondoan, itandu eutson ia gexoa bizi ete zan ondiño, ta baietz ba. Orduan sartu zan, gexoa ondo ikustau eban, ta oartu eban, ikaratuta,

len baiño obeto egoala. Zer ete zan ezin igarrita, esan eutson andreari:

—Oni ezer emon dautsozue ala?

—Ara ba, jauna... ba...

Gorri-gorri eginda geratu zan andrea zer erantzun ez ekiala, ta osalariak au ikusirik, eta geiago estutu ez gurarik, alde egin eutson, esanaz:

—Ba, ezer emon ba'dautsozue, emoiozue barriro be,on egin dautso-ta; len baiño askozaz obeto dago.

Au eztzun ezkeru, jakiña, alabeak amari txurrutadaxua emoten eutson beti be, eskatzen eban bakotxean; eta geroago ta obeto, orra or Drake osasunera etorri zala *mamagozooa*'ren bitartez. Andik geroago urte askotan bizi izan zan Drake, zar-zar egin arte.

* * *

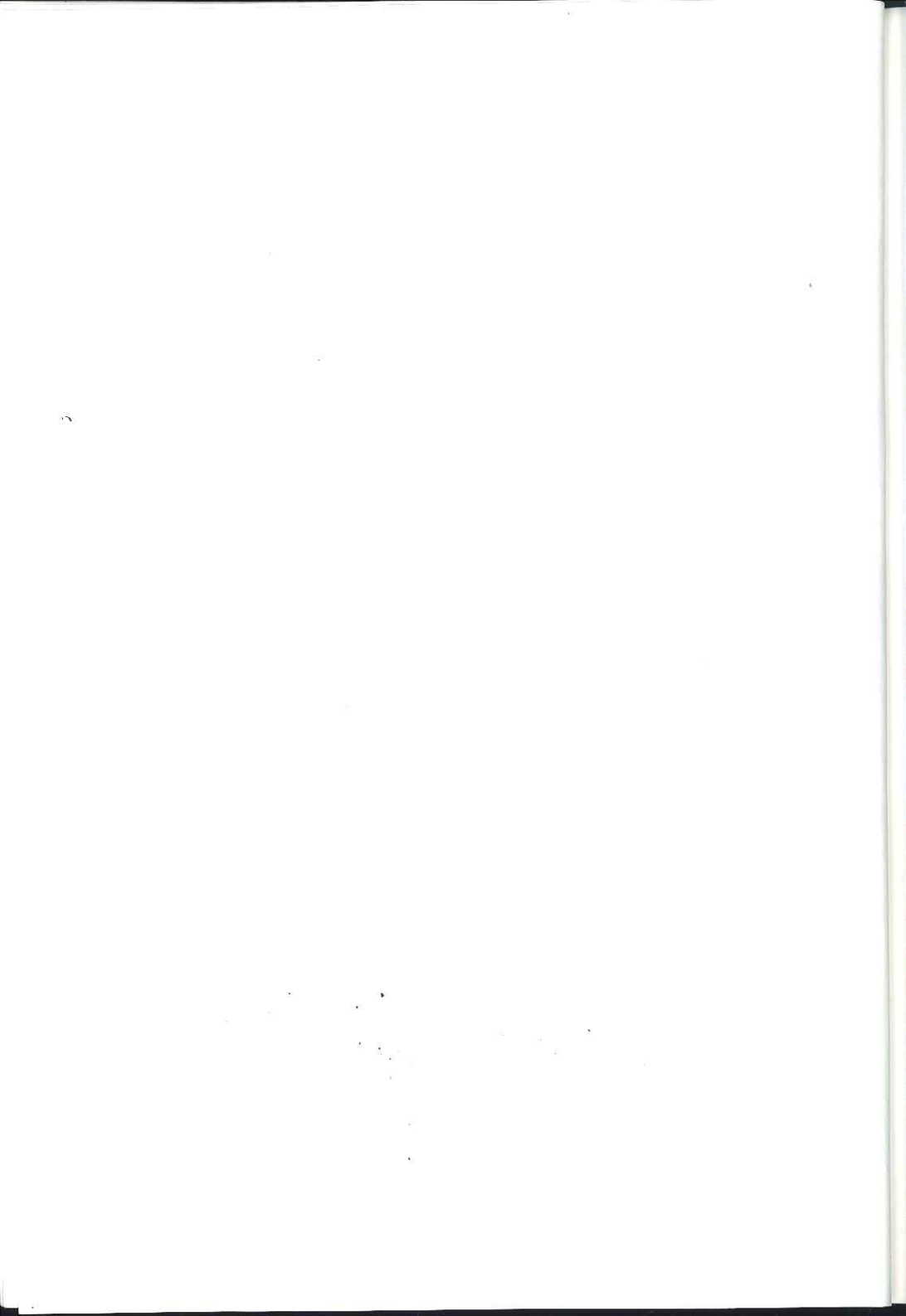
Ori olan izan zan arren, ez gero etxean daukozen gexoari ardaorik emon, bati on egin dautsonak beste bati kalte egin leio-ta.

Ara: Murzia'n iruen beroenak (calenturas tercianas) ain ugariak diran alde aretan, gizon batek eukazan guztizko zaillak, ezin kendu ezetatik be. Egun baten soloan lanizkien bat egiten inarduala, etorri yakon beroena ta asarratu yakon, ta alboan egoan errekan sartu zan. Eskuz letxe kendu yakon beroen gatxa, ez eban geiago ezer izan.

Au jakin eban auzoko beste gexo beroendun batek, eta bera be, urrengo beroen aldia etorri yakonean, errekan sartu zan, baiña ordu bete barru gorpu zan.

Batari bustiteak osasuna emon eutson, besteari bustiteak eriotza ekarri eutson.

EUZKELDUNA ADIZKIDE ONA

Euskeldunari ospe txarra ezarten yako sarritan.

Diru-zalea dala, ondo bizi-zalea, ta onetarikoak. Iñoz entzun dogu esaten euskeldunak ez daula krimenik egiten, dirua edo interesa bitartean ezpa-dago. Iñoz entzun dogu, euskeldunak diruagaitik adizkide guztiak salduko leukezala, bere aita ta ama be salduko leukezala-ta.

Orretarikoak entzun izaten izan dodazanean, nik beti erantzun dot ori ez dala egia; euskeldunen artean bai-dirala, zoritxarrez, diru-zalegiak, diruaren aurrean edo-zer izteko diranak, beste abenda guztietan lez; baiña baidagozala gizon zintzo zintzoak, adizkidetasun garbi-garbiaren jabe diranak, erakutsirik adizkideentzako maitetasunik gorengoena, ta beti gogoratu yat orrelako ordue-tan gure aita zanari ainbat bidar entzundako edesti edo istoria oso ederra, antxiña-antxiñetako aldietan jazoa dirudiena. Zein ederra dan edesti au! Beronek darakusgu noraño'koa dan euskeldunaren zintzotasuna, adizkideen-ganako maitasuna.

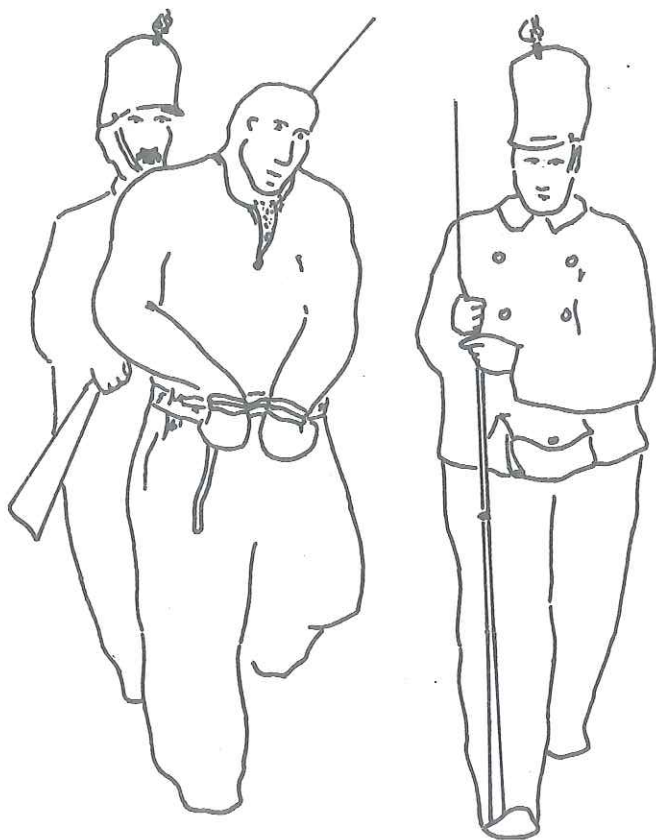
Orra or edestia neuk entzuna lez.

* * *

Karlisten lenengo gudatean (gerratean) zan. Gudate aren lenengo aldian baltzak eta zuriak, edo karlistak eta liberalak, alkarri ez eutsien kuartelik emoten, alkarri arrapetan eutsiezan prisioneruak, il egiten ebezan.

Atxuri-aldeetik soldau liberal batzuk, euren erdian euskeldun mutil gazte bat ekarrela, mutil ederra bera, Abadiño'ko Lebario'tarra.

Aldi orretan, ba, goiz baten sartu ziran Bilbao'n. Atxuri'n eta gero beste kaleetan jenteak ikusirik arako mutil eder-ederra, ta ilteko zala, tamal andia artuten

eban, ta danak ei ebiltzan alkarri esaten: Ori da tamala!,
orren mutil ederra lora-loran dagona, iltea!

Eroan eben kartzelara, ta andik bereala agertu ei
yakon Bilbao'ko jeneral nagusiari gazte bat, liberalen alde
boluntario lez armea artuta ebillana, ta eskatu eutson axe
mutilla, preso ekarri ebena, libre itxi eiela, ta bera egoala
gertu arek artu bear eban eriotzea artuteko.

Jenerala ikaratu zan eta esan eutson ia zegaitik ori,
ta besteak erantzun eutson, adizkide zarrak zirala, asko
maite ebala berak Lebario, ta gurago ebala bizia galdu a
ilten ikusi baiño. Jeneralak esan eutson: Tira, ba, zeu

orretan ba'zagoz, zeu ilgo zaitugu ta bestea ainduko dogu. Ta baietz.

Gertu egoan eriotzarako. Ipiñi eben kapillan, bialdu eutsoen abadea be, ta benetan lez gauzak gertetan asi ziran. Jeneralak igarri eban benetan jarri zala bere adizkidearen azkena artuteko, ta ezin siñisturik egoan, ikarata alako adizkidetasun andiaren aurrean; eta parkatu eutson Lebario'ri libre itxirik eta bestea be bai, beroni esanik:

—Berak orrenbeste egingo ete leuke zeugaitik?

Adizkide'on zintzo benetako au zan Mendibil eritxon bat, guda aurretik Durango'n karteru edo korrioetako enpliadu egoana. Gudea asi zanean, adizkide biak banandu ziran, Lebario karlistetara ta Mendibil liberaletara.

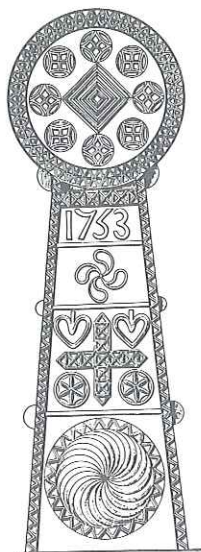
* * *

Orra, ba, zori itxuaren gora-berak. Andik urte betera-edo, karlistak arrapau eben prisioneru Mendibil Arratia aldean, eta ilteko euken, jakiña, orixe zan legeata. Eldu zan nundik edo andik izparra Lebario'ren belarrietara, ta bertan bera itxi bere batallioia ta arin-arin joan zan Arratia'ra, ta eldu zan Mendibil ondiño bizirik egoala. Aurkeztu yakon agintari nagusiari, ta esan eutson: "Jau-na, ori gizonoi ezin il leike, orrek auxe ta auxe egin eban Bilbao'n nire alde, neu prisioneru jausi nintzanean".

Agintariak erantzun eban adizkidetasun ta biotz beratasun guztien ganetik legea bete bear zala. Orduan Lebario'k eskatu eutson a libre izteko, ta bera egoala bertan aren lekuan jarteko. Agintariak ezin eban siñistu au, ta besteak esaten eutson baietz, ta gogo bete-beteaz esaten eutson; igarri eban agintariak benetan ebillala, ta autortu eban ez ebala iñoz ikusi alako adizkidetasunik; eta libre itxi zituan biak.

* * *

Orra euzkelduna noraño eltzen dan adizkidetasun bidean. Orretariko gitxi ikusiko da gero, gu baiño arroago diran errietan.

“AURREZ-AURRE BAT”

Ona emen, irakurle, Laterri-Batza'n (United States) jazo zana, ez dakit noz.

Mister Fist, oso jeniño txarrekoa da. Rabbiton izena daun uriko 36'garren kalean, 1679'garren etxean, 18'garren oiñean, bizi da.

Mister Kick be, demontrien jeniñokoa da, Rabbitown'en bertan bizi da berau be, 36'garren kaleko 2.748'garren etxean, 27'garren oiñean.

Goiz baten, eguraldi ederra egoala-ta, biak urten ziran kalera batera samar; bata, Mister Fist, errekaldera joateko asmoagaz, ta bestea, Mister Kick, mendi-alderako asmoagaz; eta, beraz, bata berantza ta bestea gorantza.

Biak joiazan izparringia irakurten astiro-astiro ormearen ondotik. Alkar top-egin ebenean, Mister Kick'ek, bere eskumatik joialako, ez eban utzi gura orma-alde a ta gelditu egin zan, besteari begira-begira. Mister Fist etzan kenduten albora ta berau be izparringitik begiak jaso ta Mister Kick'en arpegian jarri ebazan.

Egon ziran alantxe apurtxu baten, ta...

—Ia alde-egiten dozun, esan eban, Mister Kick'ek.

—Ez nik alde-egin, erantzun eban Mister Fist'ek.

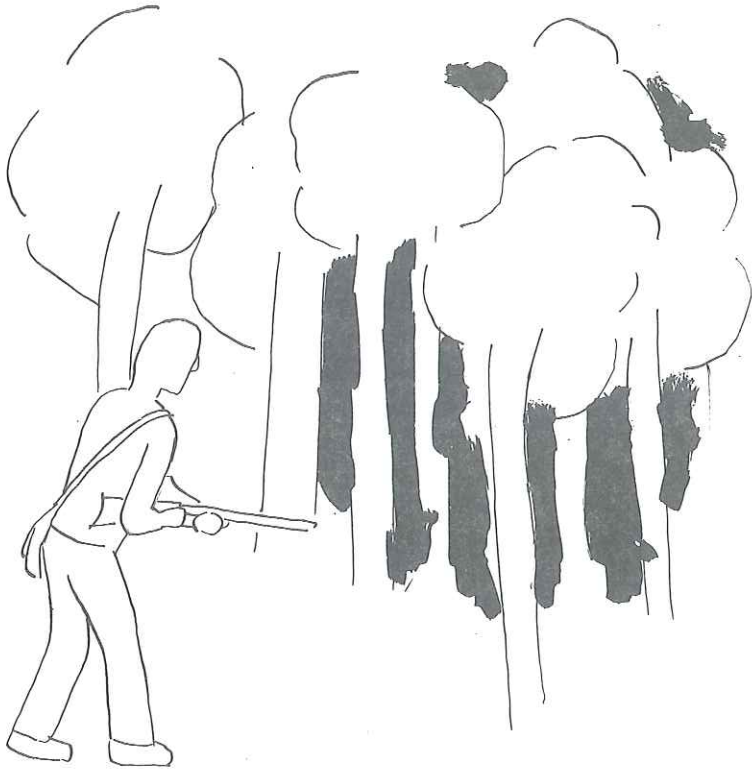
—Ez?

—Ez!!

Au esanda, Mister Kick'ek ostikoagaz jo eban Mister Fist belaunean eta onek, ostera, okotzean jo eban ukabillagaz.

Kalean joiazanak bitartean sartu ziran eta baketu ebezan. Orraitiño, batak eta besteak atara ebezan euren tarjetak eta alkarri emon, ta olan alkar ezagutu ziran.

Biaramonerako aurrez-aurre bat, desapio bat, itundu eben. Ez batak ez besteak gura eben burrukarik ezpatakaz, txarrantxakaz edo pistolakaz, edo olakoekaz. Beste

modu batera erabagi eben, ba; ara, andik egun bira biak sartuko zirala, bata alde batetik eta bestea beste aldetik, Rabbitown'dik ez urrin dagon oian baten; bakotxak gura ebazan izkilluekaz eta bertan alkar billatu basoko piztiak ba'lira lez, ta al ebanak bestea il.

Ona ba egun-sentian oianaren ertzean aurkitzen zan Mister Fist zulo bidun eskopeta bat sorbaldatik dingiliz eroala ta zur begira alde guztietara, ia ikusten ete zan are-rioaren lorratzik; eta ordu erdian ibilli zanean alde guztietara begira, esan eban bere kolkorako:

—Nik ondoen egingo dodana da, ezkutau emen nunbaiten, eta ixi-ixillik egon itxaroten; nire arerioa or ibilliko da nire billa alde batetik eta bestetik eta inguru onetara be

elduko da noz-edo-noz ta eldu daitenean, nik emendik ilgo dot erbia ba'litz lez.

Ederto! Au izan da burutasun bat!

Eta sartu zan sasi-arte baten; jzarri, gertu ipiñi eskopetea ta egon, ia Mister Kick agertuten zan ala ez begira.

Goizalde aretan oianaren beste alde batetik sartu zan bertara Mister Kick eskopeta andi bat esku artean eroala; ardura andiagaz joian aurrerantza begira ta begira, ia noz ikusiko ete eban bere arerioa, tiroa jaurtin eta ilteko. Baiña esaten eban bere artean:

—Zeñek lenengo ikusiko ete dogu bestea? Berak neu ala neuk bera? Berak lenago ikusten ba'nau, galdua naz. Nik uste dot onena izango dodala, nunbaiten ezkutau ta bertan egon itxaroten ia noz agertzen dan nire arerioa. Agertuko da bera; ba, nire billa ibilliko da oianean, batetik besterik, eta noz-edo-noz ikusiko dot, eta orduan... bere gaxua!, konejo bat balitz lez, eizatuko dot. Ai, Mister Fist gixajo ori, jausi zara!

Gelditu ziran, ba, biak bata besteari itxaroten, bata oianaren alde batean, eta bestea urrin, oianaren beste aldean. Bildur ziran biak ezkutu-lekutik urteteko, geroago ta bildurrago, ta egon eta egon egiten eben; ez bakarrik egun baten, egun bian be antxe, igitu barik.

Euren etxeetakoak eta euren adizkideak artegatu ziran, agiri ez ziranean, eta Rabbitown'go uri-nagusiak zer jazoten zan esanda, asi ziran danak euron billa ango inguru guztietan, eta irugarren egunean idoro ebezan Mister Fist eta Mister Kick, bildurraz eta gosez makal-makal, anken ganean egoteko be gauza etzirala. Artu ta eroan ebezan urira ta oşalarien ardurapean, pitin-pitinka esnea ta gero janari sendotxuagoak emonda, ekarri ebezan osasunera; ta aurrerantza bizi izan dira bakotxa bere etxean ezer izan ezpaltz lez.

Orra ba, Mister Fist eta Mister Kick'en aurrez-aurre edo desapioa.

ANKEA SARTU

Uri bateko periak dira. Txosna, txabola, etxe txiki eta aterpe asko dagoz zelai baten inguruan, eurretan inñun diran ikuskizunak dagozala; bateko buru bi daukozan txala, besteko amasei arruako andra lodia, arako txerpolari ta praka nasai barregarriak, eta abar eta abar.

Argiñak udan euzkitik euren burua gordetako euki oi daroen moduko oial sendo zati bategaz aterpetxu bat egin da dauko, Parantze'n guda nausian soldau ibilliriko batek. Aterpe aretan su andi bat dauko ta galdara andi bat. Zarata ikaragarriak egiten dauz, jentea bere ingurura batzeko, kanpai anditxu bati eraginda, baita iru edo lau txakur zarri be ausi ta uluak eraginda.

Jente pillo galanta batu yako aurrean. Berak diñotse, auts batzuk daukozala saltzen, uretara bota ezkerero, berau gori-gori egonarren eta bertan eskua edo ankea sartu, ezta miñik bape artzen. Eta barriketeak ez daula balio, egiteak baiño, diñotse, eta bere galdaran ura irakiten ipiñi dau, atara danak ikusteko lekura, bota dauz barrura autsok, eta bereala anka bata barrura sartzen dau.

—Ikusten dozue?... Ez dot sentiduten bape miñik. Onetakoxe auts apur batzuk bota ezkerero, ez dau bildurrik.

—Saku bete auts-txorta eukazan, baiña egunoko ariñen saldu eban. An izan zan artu bearra! Alkarri bultzaka ebiltzan danak soldau izanikoagana eltzeko.

* * *

Andik urrengo baserrira eldu ta bertako bat, autsak erosi dauzanetarikoa, bai-doa artez-arte tabernara, ta an dagozanai diñotse zer ikusi daun perian; ikaratzen dira; batebateg diño ori batekuori amari sartu daiola; orduan autsdun arek diño: —Barriketeak ez yok balio. Orra or suburuan galdara bat ur goriaz, ta pruebea egingo dogu.

Kendu dabe galdarea laratzutik eta ipiñi dabe suete erdian, bota dautsoz autsak, eta ankea sartzen dau, baiña bai egundoko ariñen atara be, orroa ikaragarri bat egin-da... ankea bertan egosi ez yakonean!

Begira egon diranak barreka okertuta dabiz.

—Demoniñea! Gerra nausian alemanak ez ebela garbitu? Biar ara joateko moduan egoten ba'naz egon, neuk garbituko yoat a lapur-mosu arraioa, esaten dau ankea erre yakon gixajoak.

—Baiña, gizona, euk be ori egingo uan ba?

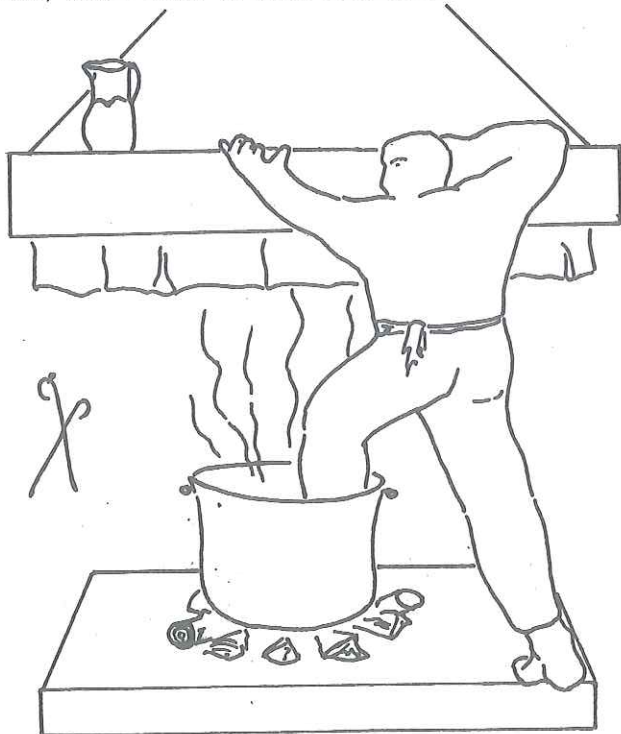
—Baiña berak geure aurrean egin ba'yok?

—Eta ez dok erre?

—Ez, ez yok ikararik egin.

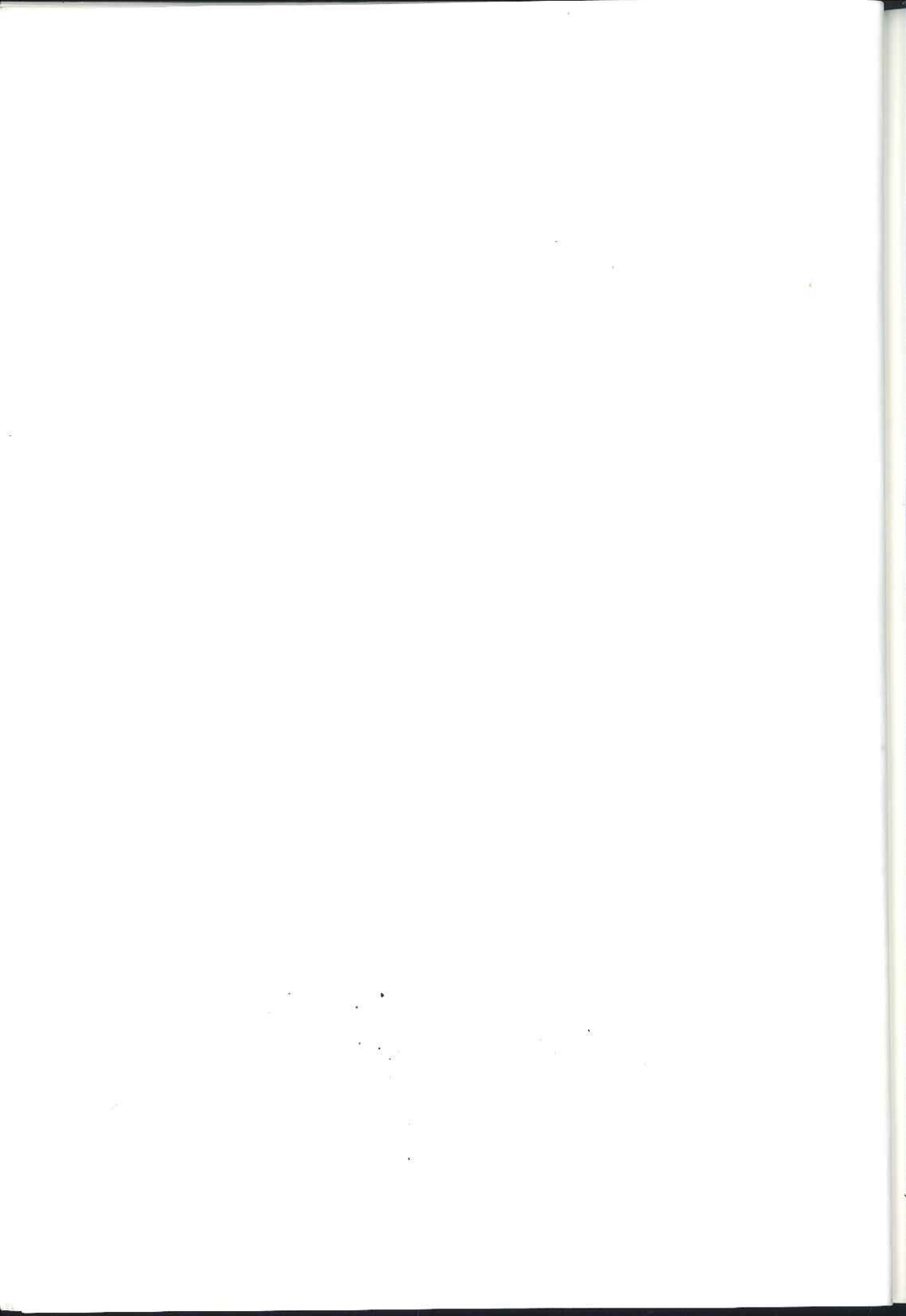
—Orduan tranpea yaukek.

Geroago periatik etorri zan batek, jazo dana jakin daunean, esan dau, a auts-saltzaillea tunante bat dala.

guda nausian anka bata belauna baiño beragotik ebai eutsoela, ta anka ordez gomazko guzur-anka eder bat ipiñi eutsoela, igarri be ez yakola egiten asko geiago errena danik, eta axe gomazko ankea sartzen daula, ta jakiña, ez yakola erretan. Eta prantseza, peria guztietan egun bat bakarrik egoten dala; bere sakukadea saldu, ta ospa, bada-ezpadan.

ERREGENAK

Atzoko egunez orain urtebete, illuntze-aldera, Mallape etxean barriketa gozoan aurkitzen ziran bertoko senar-emazte ta euren alabatxo Miren ta Sorne, ta euren seme-txo Kepander.

Jakiña, izketa-gaia zan gau aretan Erregeak zeintzuk emoi ekarriko ete eutsezan iru neba-arrebatxuei. Batak au ta besteak ori, gauza asko aitaturten eben; gauza asko gura, baiña bat baiño ezin eskatu ta ezin ziran lotu gauza baten.

Aitamak barre andiak egiten ebezan txikien barriketa zoliekaz.

Alako baten aitak itandu eutsen:

—Ene txikitxuok eta Erregeeri zelan eskatuko dautsezue, zelan idatzita itxiko dautsezue ingia, euzkeraz ala erderaz?

Neskato biak esan eben erderaz idatziko ebela, ba Erregeak izan ezker euzkeraz ezin legioela egin, ia euzkeraz erregeak, ene!...

Mutikoak gogor esan eban berak euzkeraz ipiñiko outsoela bere eskakizuna, bera euzkelduna zalako.

—Aitxe, erregeak euzkeraz ez dakie ala?

—Jakingo ez yoek ba?...

Biaramongean, orain urtebete goizean leioak zabaldu ebezanean, barre algarak eta negarrak batera izan ziran etxe aretan.

Mutikoak, berak ingia itxi eban lekuan aurkitu eban iru txirringadun tramankulua, ganean ibiltekoa ta ganera ostiko-pelota andi eder bat, eta zorrotxu bete galleta, eta azpi-azpian ingi bat, onantxe: "Etxe onetako mutiko euzkeldunentzat; olantxe ederto, bakotxak bere elez eskatu. Agur, mutiltxu; urrengo urtera arte".

Neskatoak... ezer bez! Areik egin ebezan negarrak!

Aitak esan eutsen:

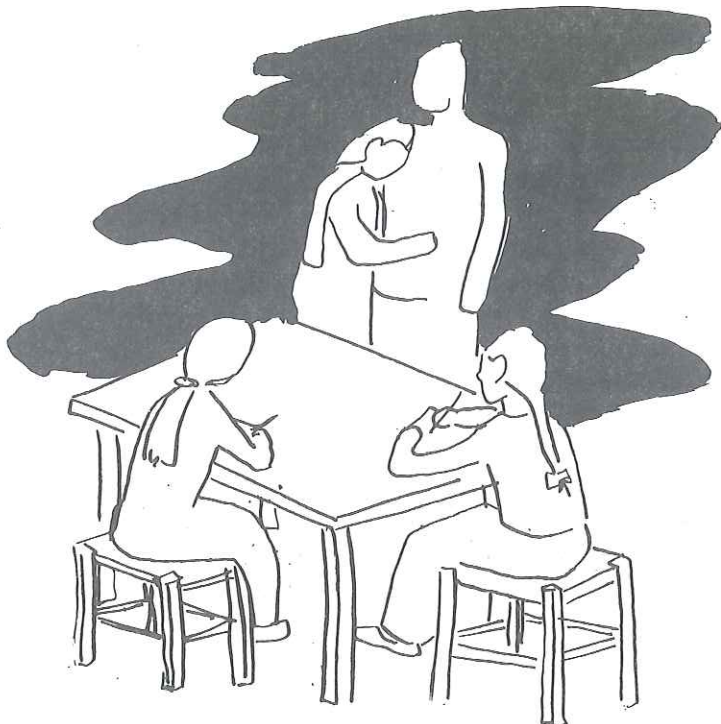
—Orixe daukozue, ba; erderaz ipiñi dautsezuez ingi-txuak eskakizunaz, eta Erregeak aintzat artu bez.

—Baiña, ori zelan? Erderaz ez dakie ala?

Ara, Erregeak erri batetik bestera igaroten, diranean, euren elea aldatu egiten yake, lengoa aztu ta barria jakin bakarrik, eurak dabiltzan erriko elea bakarrik jakiten dabe. Burgos'tik datozanean españeraz bakarrik dakie; an euzkeldun mutiltxu edo neskatxu batek euzkeraz ingia ipiñiko ba'leutse, ez leuskioe jaramonik egingo.

Baiña eltzen dira Bizkai'ko euzkel-errira ta bereala bapatera aztuten yake españera ta euzkeraz bakarrik dakie; ta orregaitik erderazko ingiak arentzat ez dira ezer be..., ipiñiko ez ba'lira lez, bardin-bardin.

—Ai, ori jakin ba'gendu, iñoen negarrez neskatxuak, euzkeraz ipiñiko geuntsen geuk be Kepander'ak lez... Ai!

—Tira, ez zaiteze estutu, esan eutsen aitak, neuk eroko dautzuedaz olgetaki polit batzuk, eta urrengo urtean ez aztu.

* * *

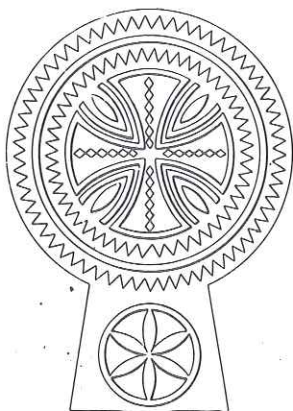
Ez yake aztu, ez. Bart iru neba-arrebak, guztizko zintzo idatzi ebezan euzkeraz euren eskakizunak; eta neskatxuak, bildurrarren, aitari ta amari erakutsi eutseezan ingiak ia ondo ete egozan.

Mirentxu'k eskatu dau dantzan egiten daun andrakilla bat, dotore jantzita.

Sornetxu'k josteko otzara bat bere artazi ta aril ta titara ta orraztontzi ta enparau guztiekaz.

Kepander'ak... "autokamion" bat, baiña berez ibiltan danetaikoa, ez sokeaz lotuta tarraz eroan bear izaten dana.

Bart amarrak jo orduko, an eukiezan euren Erregeak... ogera goizetik joan gura-ta, arin ibilli ziralako.

MATXIÑADEA MENDIAN

San Norberto ermita ingurua ondo leku polita da; aurre aldean zelaitxo bat, aretx ta pago tantaiz orniduta, eta beia oroldiz ta bedarrez bigun-bigun; ermitearen ostean, egurretarako pago txikitxuak buru andi zabal keizpetsudunak, arri mokil banatuekaz nasteen; atzeratuago asten da mendiaren aldatza goruntz; ermita aurreko zelaiaren ertzetatik beruntz aldatz pikea dago erriraño, zugatzez estaldurik.

Leku polita izan arren, San Norbertoz urrengo domekan bertan egiten dan erromerira jente gitxi eltzen da, geroago gitxiago. Oztasun auxe agotan erabillen bein erriko mutil gazte batzuk, Bilbo'n lanean ebiltzanak, eta euretaiko batek onan esan eban.

—Gura dozue jentez bete daigun aurten San Norberto zelaia?

—Eta, jentea ara nok karriau?

—Karriau? Itxi ardureari; zagi bategaz millagrua eginda yauk.

San Norberto aurreko domekan mutillok errira joan ziran, itz-egin eben alkateaz ta sekratararioaz, baimena eskaturik erriko etxean iragarkia ipinteko. Emon eutsen baimena, ta ipiñi be bai iragarkia onan:

“Jakin eikezue: Datorren domeka arrastian, Bilbo'n dagozan erriko mutil batzuen kostuz, San Norberto ermita ondoan zaragi bat ipiñiko da, ta bertatik, duan emongo yako doian guztiari, errosarioa erreza ezkeron.”

Izparra laster zabaldu zan erri guztian, eta aste guztiko barriketa-geia izan zan. Jakin be egin eben nortzuk ziran esku ain zabaleko mutillak, euron goralben andiak egiñik.

Urrengo domekan, arratsalde erdirantza, jentea ugarri agiri zan aldatza gora San Norberto'runtz joiala. Bera-

rizko ontzietan eroiezan meriendetako: batek lebatz priji-
dua, besteak makaillaua saltzan, onek bildots errea, orrek
tortillea, arek sardiña arrautzatu prijiduak, eta geienak
arrozaz esnea. Baita danak pitxer edo bota edo lapiko,
zaragikoa artzeko. Pozik joiazan.

—Akordue euki dabe gure mutillok.

—Bai euki be! Mutil sueltuak dira eurok.

—Ortze Bilbo'n soltau dira ba.

—Eta, egia da Ankokerreneko Indalesio-ta dirala?

—Bai, ori bat, eta Solaburu'ko Errofail, eta Jose Bur-
duntzi'ren semea, Erruperto uste dot deitzola, ta...

—Arako Marikorotz zanaren lobeza?

—Axe berbera.

—Ai, bere Amandre Marikorotz'ek burua jasoko ba'-
leu jaso!

Onakoxe barriketaz aldatza igaro eben, eta eldu
ziran San Norberto zelaira. An, ermita ostean, pago baten
azpian zaragia mardo-mardorik ikusten zan, bere astot-
xoan polito ipiñita, abarrez erdi estaldurik. Jente asko

batu zan. Sekula alako erromeriarik etzan ezautu an, aspaldietako urteetan beintzat.

Zaragiaren urtxo egozan Indalesio Ankokerreneko, Errofail Solaburu'ko, Burduntzi'ren semea-ta, Errosario aurretxean berba batzuk euki ebezan erriko errematak eukazanagaz, oni esaten eutsoela:

—Zaragi au geuk dakigun lekutik ekarri dogu mendiz-mendi; emen daukozu erri guztiaren aurrean; au ez da ezkutuko gauzea, ez da kontrabandua; zor yatzuna pagauko yatzu, gizona.

Begira egozanak, mutillen alde ta errematantearen aurka egin eben, onen kaltez txakurrenak esanik.

Errezau zan errosaioa guztizko ben eta ondo. Zelai guztia egoan familiaz bete-beterik. Urreratu ziran batzuen batzuk zaragira euren ontziekaz, ta mutilletatik batak, Aitiaren eginda, azkatu eutsan musturra zaragiari, ta asi zan ontziak betetan...

—Ene!... Zer dok au! —esan eban lenengokoa artu ebanak. Ure da bata!

—Ure!! —didar egin eban bigarrenak.

Ure! didar au tximista lez zabaldu zan zelai guztian; mutil bergante arek ura euken zaragian.

—Erria onan engañau dozuenok, zer merezidu dozue, bergantiok alakuok?

—Guk ez dogu iñor engañau.

—Bai!

—Ez!

—Bai!!

—Ez!!... Begitu bestela iragarkiari, an ez da esaten zaragi bat ipiñiko dala baiño, zerez beteta egongo dan esan barik.

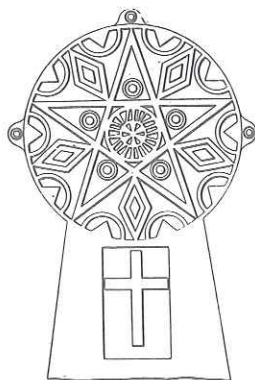
Errazoa zan au be, baiña orduan ez eban balio. Jen-tea asarre zan, eta urreratu yakon mutillei, itxura txar-rean, onako esakunak eurrez entzuten zirala:

—Tunante zarrok! —Txarri arraiuok!—. Ez dago erri onetan alkaterik ala? —Eurei edan-azo bear dautsegu zaragikoa, beste aldetik urten arte!—. Eldu, errekonde!...

Orduan "anka mutillak" esanda, mendian gora ari-ñeketan abiau ziran, zaragia-ta bertan-bera itxita. Bizkor-bizkorrak ziran lez, ezin izan eutsien eskurik ezarri. Mendi ganera eldu ziran, eta andik beste erri batera jatsi, an eztarriak busti, tranbi baten sartu ta Bilbo'ratu ziran mutillok, bidean amaika barre zoro egiñik San Norberto'koa gogoratuta.

Erritarrak arin jatsi ziran euren meridendakaz, eta errian arda ez duakoaz eztarriak garbitu ebezanean, asarrea joan yaken eta azkenerako danak barre egiten eben, iragarria irakurriaz.

Mutillak, orraitioño, bada-ezpadan, luzarotxo erriratu barik egon ziran.

IPUIN ANTZEKO EDESTIA

Gabeko amabiak inguruan, "txin-txan... txin-txan... txin-txan..." basatxonoko (ermitako) txilin-otsa entzuten da.

Auzoko basetxeetakoak euren oietan itxartuten dira arrituta, batzuk jagi be egiten dira ta leioetara urten, ia ezer sumaten ete daben; baiña ezer bez, dana dago bake-bakean. Egun-sentian jagi ta bai-doaz batzuk basatxonora, baiña ez dabe ezer ikusten barririk; eta basatxonoko giltzak daukazanak diño, eurok etxean egon dirala.

Urrengo gabeen amabiak inguruan, barriro be "txin-txan... txin-txan... txin-txan..." basatxonoko txiliña entzuten da; baita urrengo gabeen be, eta alantxe gau askotan.

Bai-ebillan izkilimiña auzoan. Atsoak esaten eben *Purgatorioko* arimen bat izango zala, ta txilin-jote aregaz zeozer eskatu gurako ebala, ta ondo izango zala batebat edo batebatzuk bertaratzea txiliña entzuten zanean, jakiteko zer gura eban, eta berari laguntzeko.

Gizon batek esan eutsen, eurak (atsoak) joateko, ba; baiña ez euken alako adore andirik be, ta erantzun eben erriko abadeari dei-egin bear yakola, ta arexegaz batera joango litzakezala.

Gabeen-gabeen zan txilin-otsa; baiña gau baten, txilin-otsaren orde, entzuten ziran ulu ta karraixi ta didarrak.

Auzokoak eldu ziranean basatxonora, arrituta ikusi eben gizon bat konorte barik, ormako zulo batetik bere eskua sartuta eukona, ta erdi-dingilizka beso aretatik eskegita lez aurkitzen zana. Ikusi eben eskua soka bategaz estututa eukola basatxono barrurantz; ebagi eben soka ori, ta eroan eben urrengo etxera, ta an emon eutsoezan ur otzaz igurdiak eta bere senera ekarri eben. Ijitano bat zan. Beronek, guzur ta abar, edestu eutsen ez ekiala berak

be nok eta zelan eroan eben leku aretara, ta bertan lotuta itxi, baiña bai ikusi ebazala alde txarreko tximel-gorriak eta adar-buztandunak, eta onakoxe batzukaz aboa zabalik itxi ebazan entzuleok, eta alde egin eban andik ijitano arek.

Atsoak esaten eben, a ijitano gizajoa alde txarrekoak arrapau ebela, basatxonora urreratu zanean txiliña nok joten eban ikustearren; eta arexek, alde txarreko gorriak ziralara txilin-jotzailleak.

Beste enparauak esaten ebena zan, arazo aretan gauza ezkutukoa (misterioa) egoala eta batebatek jakingo ebala, eta ijitanoak be bai; baiña onek guzur pillo bat esan eta arin alde egin ebala.

Misterioa, ezkutukia!

* * *

Ona emen, ba, zer zan misterio ori.

Basatxonoko giltzak eukiten ebazan basetxean mutil gaztetxo ta azartua eta gaizto samarra bizi zan, bertoko morroi. Onek, gabetan txiliña joten ebela jakin ebanean (berak ez eban entzuten, lo gogorrekoa zan eta), iñori ezer esan barik, gau baten ezkutau egin zan basatxonotik urtxuko mastei baten, eta andik zain-zain egoan ia nor zan basatxonora joaten zana txiliña joten. Ikusi eban, ba, gizon bat etorten, orman arri bat (lendik lokatuta egoana) kendu ta eskua sartu ta txiliñari ots-eragiten. Bai ba, zulo aretatik eskuaz arrapetan eban txiliñaren sokea, ta andi-xek ots-eragiten eutson.

Mutillak, gero, atzean-atzean polito jarraitu eutson gizon areri, ta andik urrintxo, zubipe baten egoan ijitano-aldra batera joan zala ikusi eban.

Orduan, ixil-ixillik iñori ezer esan barik, urrengo gabea giltzak artuta, illunduta lastertxu, basatxonon sartu zan, eta orma-zuloaren ondoan zain jarri zan ia ijitanua noz etorren, barruko untze bati ondo loturiko soka baten biatziña eginda.

Sumau ebanean bai-etorrela ijitanoa, jarri zan gertu, ta eskua sartu orduko arrapau eutson biatziñaz, lotu eban ondo, ta ixixillik alde-egin eban andik bere etxera.

Ijitanoak, eskua lotu eutsoela sumau ebanean, buruko ule guztiak zutindu yakozen, eta onetariko gauzetan geienak bildurtiak izan oi diran lez, ikaratu zan, usterik beste mundukoak-edo eldu eutsoela, txiliña jotearen zigorbidez. Asi zan, ba, didarka, uluka, karraixika eta eskuari tiraka, ta azkenerako bildurraren bildurrez konortea be galdu eban.

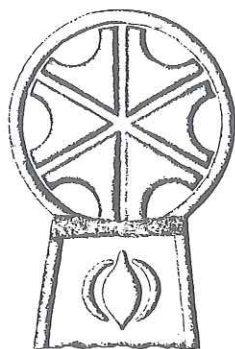
Mutillak, ostera, iñori ez eutson esan jazo zana, ta an gelditu ziran auzune aretakoak eta ijitanoa zelan izan zan jakin barik, eta askok uste ebela arazo aretan "alde txarreko tximel gorri adardun-buztandunak" ibilli zirala.

* * *

Orain zuek esango dozue ia nik zelan jakin dodan, a mutilla ixillik gelditu ba'zan iñori esan barik orduan jazo zana.

Baiña ak mutillak, urte asko igaro ta gero, jazokuna izan zan erritik urrin neuri edestu eustan, eta nik zeueri edesten dautzuet, nik zuentzako ixilleko gauzarik ez daukodalako.

DESTAÑA BATEGAITIK ANKAK OSORIK (Jazorikoa)

1874'garren urteko lenengo lau illabetetan karlistak Bilbo estu-estu inguratu, moltsotu eben.

Artxanda-mendi errezkada guztia karlistena zan. Begoña aldetik ia Bilbo bertoraño eltzen ziran. Abando aldetik be bardin.

Gabetan, ostera, karlista mutillak Bilbo barrura taka-taka sartzen ziran, eta emen ibiltzen ziran azkatasun guztian eguna sumau artean. Ondo ekiezan ardau ona saltzen eben tabernak!

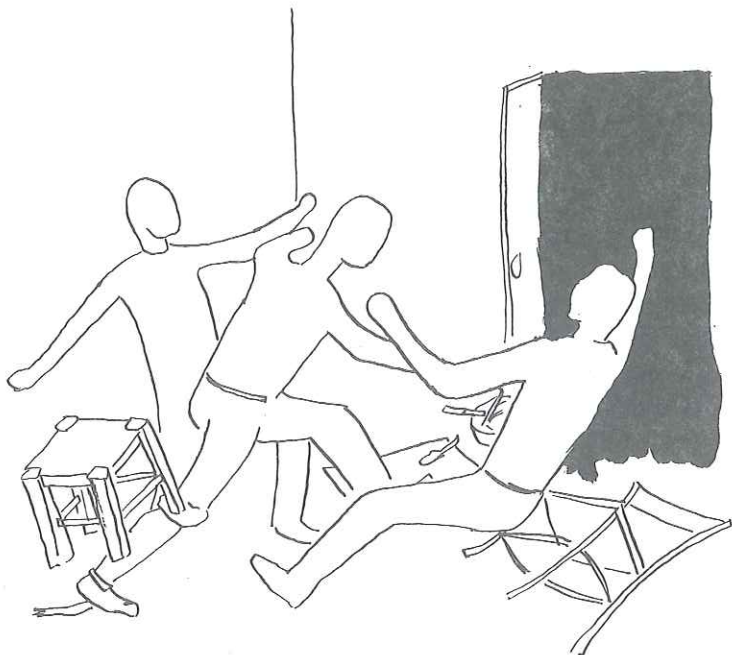
Bilbo'ko liberal andikiak dirutza andien jabe ziran, eta, dirua azpitik erabillita, jadetsi eben euren uria karlisten eskuetan ez jaustea. Azpitiko a dirua barik, txirikillan sartu izango ziran Bilbo'ra karlistak. Baiña joanak joan... itxi daiogun orri.

Aldi aretan, ba, Bilbo orretara moltsotuta egoala-ta, barruko liberalak eta uri inguruko karlistak alkarregaz atakiak sarri ta gogor eukiten ebezan, alde bietatik jente asko jausten zala.

Olakoxe atake garratz eta bizi-bizi baten, karlistak mutil zauritu batzuk itxi bearra izan eben alde egieran. Bilbo'koak zaurituok jaso zituezan eta Bilbo'ko gexotegira eroan.

Euretariko bat Abadiño'tarra zan. Iztar biak batetik bestera balaz zulatuta eukazan. Osalariak ikusi orduko iragarri eban a txarto egoala, oso txarto. Anka biak ebagi bearke yakozala, bizi az atara al izateko, ta ebagi ezik il bear ebala.

Mutilla adore barik aurkitzen zan, guztiz jausita, berbea be ost-osta eukala. Monjeak osalariaren aginduz, esan eutson anak ebaki bear yakozala, ta triste-tristerik erantzun eban:

—Tira ba. Bearrekoa izan ezkerro...

Aitearen baten ekarri ebezan ondora ebakuntzarako tresnak, eta osalariak, destañatea zan-eta, onan esan eutson orduantxe mutillari:

—Después vas a donde don Carlos para que te pongan otras piernas nuevas.

Au entzun ebaneko, erdi-ilda irudian mutilla biziz bete zala esan eikean; begirada zorrotza bota ta gogor esan eutson osalariari:

—Ahora no cortar tú a mí las piernas; márchate, pues.

Osalariak, bere destaña esatea damututa, esaten eutson ez txartzat artzeko bere esana; olgetazko ezerez bat baiño etzala izan, eta onan; baiña dana alperrik, mutilla gogor egoan.

—Pero, hombre, si no te hacemos la operación vas a morir, iñotson osalariak.

—¿Y qué te importa aunque te vaya yo al impierno?
¡Tú no cortas a mí las piernas! —erantzuten eutson geroa-
go gogorrago mutillak.

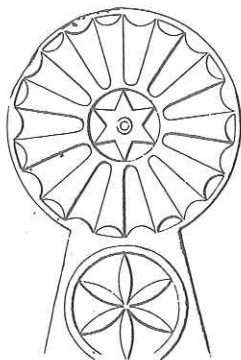
Osalariak monjai eskatu eutsen, euskeldunak zira-
nez, mutillaren gogoia baketu eguela, berari euskeraz ber-
ba eginda. Ibilli ziran monjak alegiñetan, baiña alper-
alperrik; a gertu egoan ilteko bere anka ta guzti.

Eta itxi egin bear izan eben.

* * *

Amaika urte geroago ezautu genduan Abadiño'ko
axe mutilla Kortezubi'ko katian, eta berba egin be bai
beragaz. Bera zan ango katezaiña. Anka bien jabe zan
ondiño. Erren egiten eban naikoa, baiña naikoa ondo ebi-
llan. Anketako arazo bakana aitatu geuntson eta barreka
erantzun euskun:

—Mediku arraio arek jaurti eustan destañak neukan
odol apurra irakiten ipiñi eustan, eta uste dot axek berota-
sunak osasuna be ekarri eustala. Destaña jaurti ezpaleust,
ebagiko eustiezan ankok eta azkenak egingo nituan segu-
rutik; eta egin ezpa-nitu be, ze bizimodu?... Zorioneko des-
taña mediku arek jaurti eustana! Beragaitik daukodaz
anakak osorik. Ariñeketan oillarra irabazteko moduan ez
nago, baiña, astiro ba'da be, ibilli nabil.

GEXUA TXARTO ZAINDU TA OSATU

Emen esango doguna Seminario baten jazo zan, ez Gazteiz'koan, urriñago baten baiño.

Mutil ikasle bat gexotu zan; geroago txartoago aurkitzen zan. Seminario'ko nagusiak eta bertako osalari arduratsuak asko alegindu arren, mutila bai-joian eriotzaruntz arin baiño ariñago.

Eleizakoak emon eutsoezan gizajoari, ilteko gertakizunak egin be bai, eta gero gelditu zan konorte barik, eta alan iraun egiten eban orrait.

Osalariak Seminario'ko nagusiari esan eutson, illuntze baten mutil gexua ikusita gero, osaki bat ekarri ebala gau aretan mutillari emoteko; ta arexek eragiten ezpa-eutson, galdutzat euki leikela.

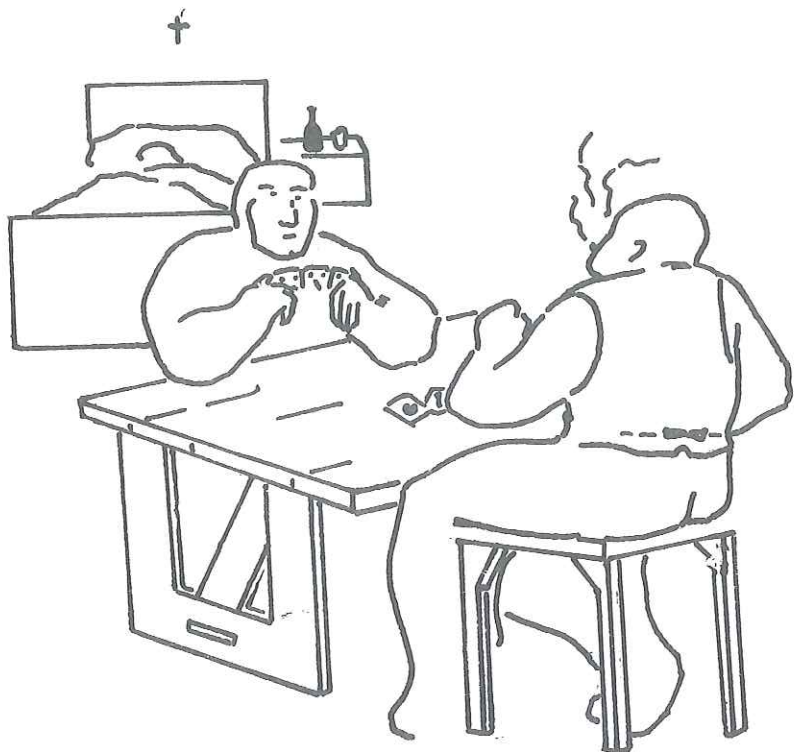
Gexua zaintzen egoten ziran Seminario'ko gexozaiña ta beste "famulo" (ikasle-otsein) bat. Onei deitu eutsien eta osalariak gexozaiñari botillatxu bat emon eutson esanaz:

—Or amar ta erdietan emongo dautsozue gexuari kollarakada bat botella onetan dagoanetik eta gero ordu-erdirik ordu-erdira beste kollarakada bat, danau amaitu arte. Edo ilgo da biarko, edo asiko da osatzen. Neu etorriko naz biar goizean goizetik, ia botika onek zelan eragin dautson ikusten.

Ganeratu zituan osalariak beste oarpen batzuk eta alde-egin eban.

Gexozaiña ta beste lagun "famulua" nagusiaz batera joan ziran Seminario'ko gexogelara ta gerotxoago nagusiak, "gabon" esanda, alde egin eban bere gelaruntz.

Gexozaiña ta bere laguna bakarrik gelditu ziranean, itxi eben osaki-botillea gexuaren oe-ondoko maitxuan, koillarea alboan-da; gela erdira mai bat atera eben, jezarrri ziran aurrez-aurre, ipiñi eben mai gañean zigarro

pakete bat, bana ezpanetan ipiñi ta ixitu, atara berrogeiko bat, eta asi ziran tutean garratz.

Areek bai pozik! Euren gogo guztia jokuan euken; aztu yaken arei dana; munduan eurak bakar-bakarrrik bizi izan ba'lira lez egozan, ez yaken bururatzen ez gexorik, ez osalaririk, ez botikaririk, ez Seminario'rik; areek ez eben ikusten besterik aurreko laguna ta kartak eta zigarro-paketea mai gañean baiño.

Goizaldera arte alan ekin eutsoen. Noz edo noz konaturatu ziran, eta gexozaiña larritu zan oso:

—Ai, ene Jaungoikoa! Gu gaiagozak onak a mutil! Ondiño gexuari koillarakada bat be ez yautsaguk emon eta ia irurak dozak. Orain zer egingo yoagu? Botillan dagoana gaurko gau onetan emon bear geuntson, ordu-erdirik ordu-erdira koillarakadea emonda. Orain ori ezin

egin geinkek. Orain dana emoten ba'dautsogu bearbada il egingo dogu, ta emoten ezpadautsogu, ostera... Ai ene! Auxe dok larria!...

"Famulua" be an egoan ixillik bildurtuta. Zati baten egon ziran zer egin bear eben erabagi eziñik.

Errosario bat be errezaue eben belauniko. Azkenez erabagia izan zan botikea komuneko zulotik botatea, ta alan egin eben.

Eguna zabaldu ta laster eldu zan osalaria Seminario'ko nagusiaz.

—Nik esan neutzuen moduan emon dautsozue botikea? —itandu eban osalariak.

—Bai, jauna, erantzun eban gexozaiñak.

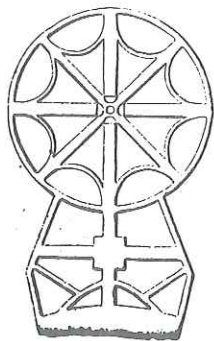
Osalariak gexua ondo-ondo ikusi eban eta Seminario'ko nagusiari esan eutson:

—Eragin dautso, ba; atzoko aldean askoz obeto aurkitzen dot; urtengo dala uste dot.

Gexozaiñak eta "famuluak", ori entzun ebenean, arnasa andi zaratatsua artu eben; gogo guztia zabaldu yaken, euren ardurabakotasunak ez ebalta ondoren txarrik ekarri ikusirik.

Gexua guztiz osatu ei zan.

"Famulo" arek, gero abade eginda guk ezagutu genduanean, edesten euskun jazokun au.

MISIOIARI BAT

Egurastuten giñoazala Txomin Sasi'ren etxe ondora eldu giñanean, arria letxe gelditu giñan, bai gu ta bai andik ebiltzan beste iru edo lau lagun be, etxe aretan zan astrapalots ikaragarria entzunda.

Lur-ikararik izango da zarata gitxiagoduna. Ene mutillak!, ango didar ta garraziak, ango ate-dranbaladea, ango aienak, ango uluak, ango egurrotsa, ango ankotsak olezko salan!... Beruntz etorran gizon batek esan be ei eban:

—Mutillak, demoniño guztiak batuta be, orrenbeste zarata egingo ete leukie gerol!...

An gengozan ixillik eta alkarri begira, zer egin ez genkiala, iñoren etxean sartzen be azartu ez, batez be, an ebillen abarrotsaz...

Alako baten entzun genduan eskillaratik bera bate-batek ekarren ariñeketea kanporantza; begitu genduan, adi-adi, ta mutil gaztetxu bat etxetik urten zan. Txomin Sasi'ena bera.

Astirik galdu barik beraganatu nintzan arin-arin, ta:

—A mutil, etxaik; norantz oa? —itandu neutson.

—Botikara noa ba, arnikea ta menda ta ubiyentu ta partxe batzuk ekarten.

—Eure burutatik oa, ala aginduta?

—Aitak aginduta, oraintxe arnasea artzen gelditu dan une baten.

—Orduan ez yok oindiño amaitu?

—Ez, itxuraz.

Orduantxe era polita neukala-ta, asmau neban mutil arexegaz joatea ta berari "interview" bat egin bide-batez, ta etxe aretako barri jakin, izparringira bialtzeko, baldin iñorentzako kalte barik onura apurren bat irakurleentzat ekarri leikena izan ezkerro.

—Zer yabik zuen etxean? —itandu neutson.

—Aita asarratu yaku, artu dau adaki sendo bat, ateam itxi ditu, asi da joten, eta... atan dabil.

—Nor joten yok ba?

—Etxeko guztiak.

—Zergaitik? Ez al yakok zoratu izango?

—Bai zer zoratu? Neuk esango dautzut dana. Aspaldian ibilli da gure aita bekoki aztunaz. Beti be esaten euskun alako baten misiniuak etxean emon bear zituela, ba-egoala bear-izana-ta.

—Misiñuak, ostera?

—Ez yakon atsegin izaten gure anaiak belu etxeratzea, domeketan batez be; suak artzen eban barriz gure neskak aspaldi onetan darabillezan jantzikerak eta orrazkerak ikusita.

—Zelakoak dozak ba?

—Berna osoa agirian, besoak be bai, ta paparreko zati andi bat be bai, eta ganera, uleak "alagarson" edo ebatea, kokote guztia erakusten.

—Modok eldu dituk orraitino zuen etxera be.

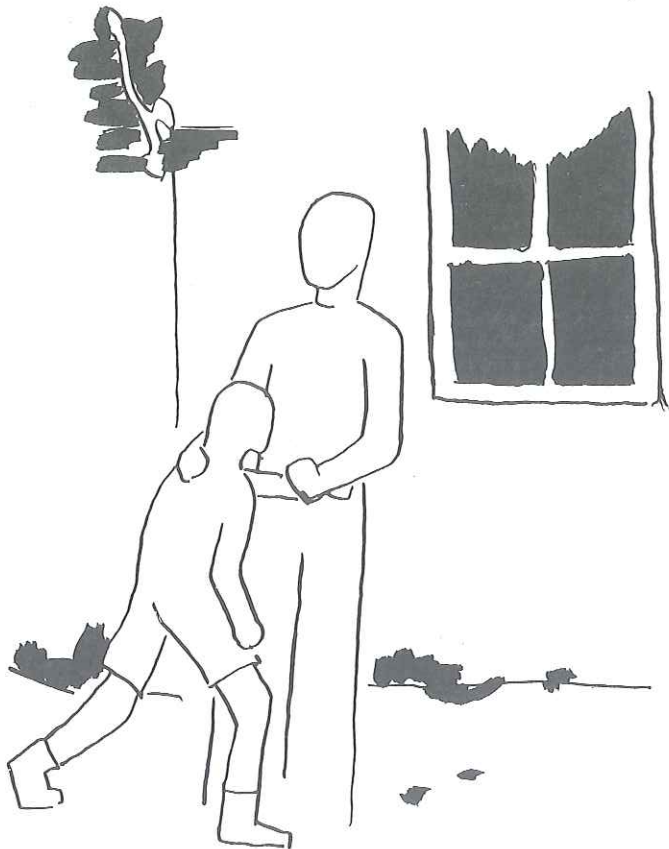
—Bai eldu! Mutil onak dira ba gure neskak modak arrapetan!

—Eta zuen aitag, belu etxeratzea ta moda-zalekeria kentzeko misiniuak emon gura yoazan, ez dok?

—Bai ba; sarritan iragarri euskuzan etxean misiniuak eta gaur esan dau asierea dala. Egin dau lenengo sermoe luzea ta gogorra; agindu dau emendik aurrera illunkeran mundu guztiak etxean egon bear dabela, bera aurrenengo dala; agindu dau amaitu dirala gure etxean jantzi lotsa gitxikoak eta nesken ule motzak; berak aginduten dauena erdi-erditik beteko dala, ta inok ez betetako atxakirik ipiñi ba'dai, berak atxakiok egundoko ariñen kenduko dituala; etxerako legea berak ipinten dauala, bera nausi dalako ta bere lekua, bere aginpidea bear dan lez jagoteko edozeta-gertu aurkitzen dala.

—Eta entzuleak sermoe ori, zelan artu yautsie?

—Ama asi yako esaten gaur oiturea dan bidetik

dabiltzala etxeko mutillak eta neskak; gaur mundu guztiak darabiltzan ekandu ta modetatik urten gura izatea, ez dala burutasun ona ta...

—Tira, kontra egiten asi yakok.

—Gero, amaren esanaz adoretuta-edo, mutillak eta neskak be asi dira esaten ia Peru ta Mari'ren aldiko erara jantzi bear ete daben...

—Ia matxiñada osoa jagi yakok misiolariari.

—Leku onera!... Misiolariak egin dau orduan salto andi bat, artu adakia eskuetan eta amari esan dautso: "Zeure estalpean dabiltz oneek lotsabakotuten eta euron aurrean zauriak artu gura ez ba'dozuz, ixi-ixillik alde eis-

tazu begien aurretik. Nik emen darabildan sermoe ta misiñuak ez dauke erantzunik; ez dago entzutea ta agintzen dana egitea baiño besterik”.

—Da?... Ixildu ete yakozak?

—Ez dira ixildu, ta orduan izan da atralakia. Amari bultzakada bat emon dautso ezkeraz ta garrazi baten suete bazterrera bota dau; anaia biak jo ditu adakiaz burutik bera ta an dagoz aiena baten, bata oge-ganean oker-oket eginda, bestea lurrean jagi be ezin dala; neskai, ostera, ostikada ta belarrondoko galantak banandu dautsiez, aurrean etxe guztitik erabillita.

—Eta euri ezer bez?

—Ez, ni ixillik egon naz; ta ganera ni goizetik etxerazten naz beti, ta neuk al dodan bearra etxean egiten dot.

—Azken zaratatsu euki yok zuen etxeko misiñuak.

—Baiña azkena ez dozu ondiño entzun.

—Esaik, ba.

—Gero aitak ardiak moztuteko artazi barriak artu ditu ta gure arrebai ule guztia ebagi ta buru-motz ipiñi ditu; ganera armariotik atara ditu euren jantzi panparroiak eta trangadelean azkoriaz txiki-txiki egin ditu. Areen txilioak! Azkoriaz narrua txikitu ba’leutsie bez ainbeste! Orduantxe aitak esan daust botikara joateko, bitartean beste ekiñaldi bat eukiteko asmotan, arnasa puskat artu daianean.

* * *

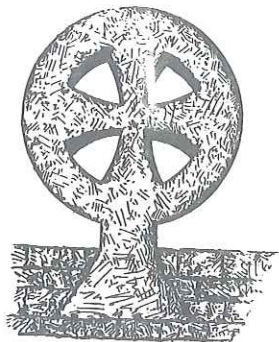
Andik egun batzuetara Txomin Sasiyeneko a mutil gaztetxua ikusteko erea izan neban, eta itandu neutson ia bere aitaren misiñuak etxean zelako ondorengoak euki dituan; eta barreka érantzun eustan:

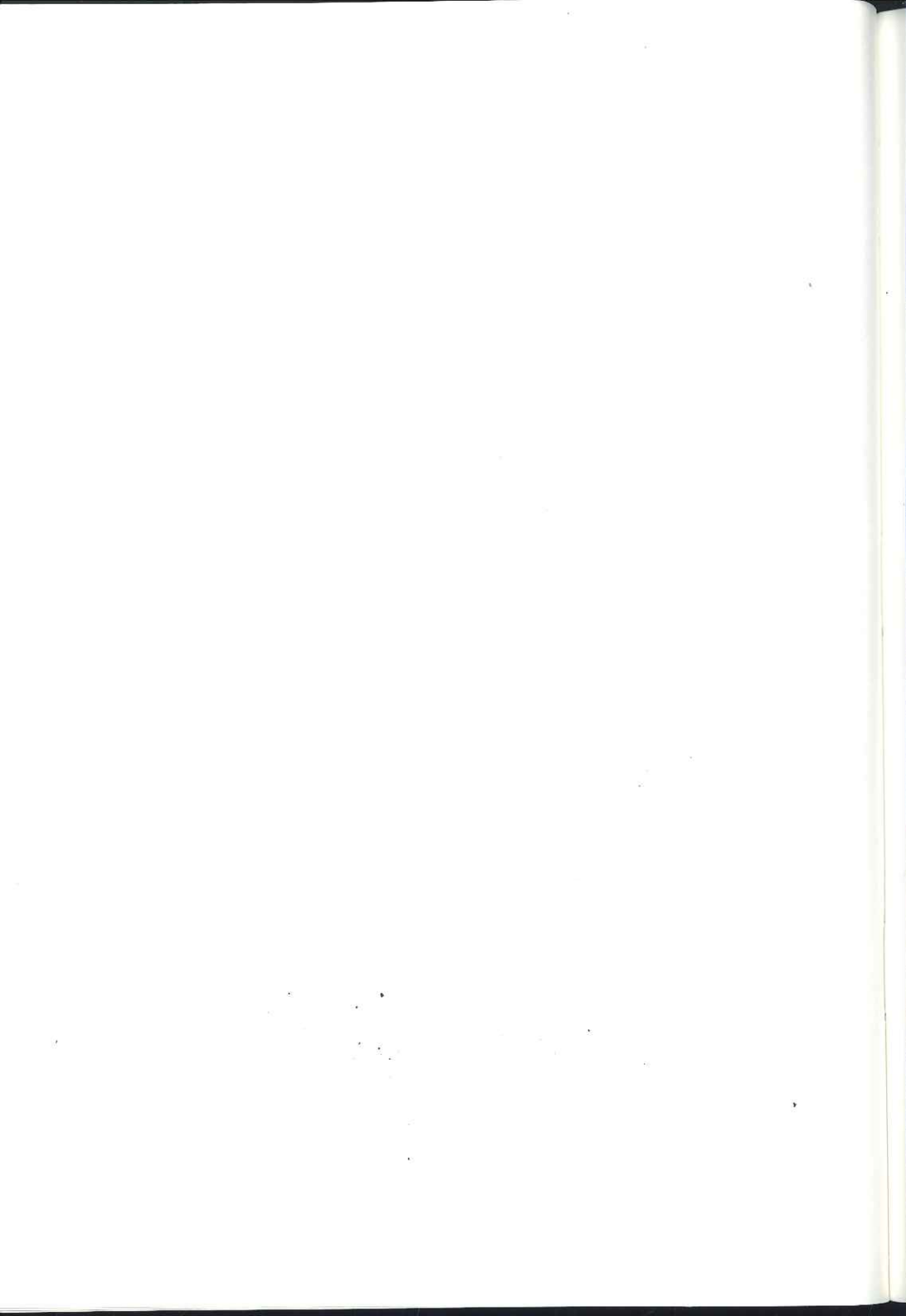
—Danok gabiltz etxean bata baiño bestea artezago; danok etxera goizetik eta neskak jantzi barri lotsazkoakaz... an agiri dira, ba, suete-bazterrean gure aitaren misiñuen gomutakiak: adaki sendoa, azkorea ta trangadela.

—Gomutaki bildurgarriak.

—Ez da beingo —beingoan aztuko misiñua gure etxean.

Orra, ba, esanda Txomin Sasi'k bere etxean emondako misiño osasungarria.

BIZIBIDE ONA

Orain berrogeta amasei urte inguru dirala, Bilbao'ko Erruki-Etxea (San Mames'koa) iragiten (jasoten) in'ardue-nean, egun baten, zoritxarrez, aldamiño bat apurtu ta, bere ganeko gizon, arri, erreminta ta guzti beera joan zan.

Antxe, zauri ta maillatu andiak artuta, argin bat mankau zan. Jaso eben Gexotegi'ra (Hospital'era), naikoa txarto. Sasoikoa zan ondiño, mutil ona ta ixilla ta beargina, euzkelduna, Bizkai'ko baserri txiki bateko semea.

Gexotegi'tik urten baiño lenago, Erruki-Etxea'ren iragintzea amaitu zan, eta bere lagun argiñak sakabanatu ziran andik, bakotxak al eban lekura, etxera edo beste iragintza batera alde eginda.

Urte batzuk geroago atariko argin bat Durango'tik Bilbo'rako kotxean etorrita, Udaletxe ta San Anton ostean, Erronda kaleko musturrean kotxetik jatsi zan, eta Udaletxe aurrera ta merkatu lekura urten ebaneko, antxe bertan, ziarkaletxu ta Goenkale ukondoan, gizonezko batek, eskeko antzekoa bera, irri barre egiñaz, esan eutson:

—Emendik zabiltz, adizkide?

—Baaai!... —erantzun eutson, ezin ezagaturik.

—Zuk ez nozu ezagutzen, ezta?

—Ez, ba...

—Ez zara gomutetan San Mames'en argintzan alkarregaz bearrean ibilli giñeala, ta bein, mankauta, Hospital'era jaso ninduela?

—Baita!... Oraintxe gomutetan naz... da, zelan zabiltz gizajo ori? Eskean, ala?...

—Bai, olantxe da, eskean nabil. Priesarik ez ba'daukozu, erdu ona Goenkale'ra ta bertoko ardanetxe baten amaiketaketxu bat bion artean egingo dogu ardu zuri ta guzti; erdu, neuk konbidetan zaitut oraingoan beintzat. An kontauko dautzut neure barri.

Joan ziran, ba, biak Goenkale'ra (Somera kalera), ardanetxe baten sartu ziran; jazarri ta txikerdi bana ardao zuri garbituta, eskekoak agindu eban ekarteko mai-
ra txorixo egosi bana, ogia ta kuartillo bat ardao zuri. Bereala gogorik onenagaz biak barriketan asi ziran.

—Zer jazo yatzun, ba? —iñotson argiñak eskekoari—. Ez ziñean osatu ala?

—Ara: ni Hospital'etik alta emonda bialdu nindue-
nean, ez neukan indarrrik lanerako; ez nintzan gauza ordu laureneko bearrari eltzeko, asi orduko izerdi larriak urte-
ten eustan ba-ta.

—Makal egonak egiten dau ori.

—Alan ba, ni bearrerako gauza ez, iñundik euki ez; ez neukan aitik ez amik, ez anaiarik ez arrebaik; munduaren erdian bakarra nintzan.

—Aurkikera itzela zan.

—Ain itzela! Goseak il bear ninduan, ta lotsearen lo-
tsez neure begiak lurrari josita nituela, eskean asi nin-
tzan... Ai, zelako lotsariak igaro bear izan nituan lenengo
aldietan!

—Baiña, zu, eskean astea izango zan zeu gogortu
artean.

—Bai, ba; bein gogortu ezkerro, barriro bearrean aste-
ko asmoz.

—Ez ziñean gogortu, orduan?

—Bai, guztiz; illebete batzun buruan guztizko ederto
nengoan baiña nik be neure kontuak atara nituan.

—Zein kontu dira orrek?

—Argintzan baiño eskean aloger askoz andiagoo atara-
raten neban, birritan andiagoo gitxienez, ta neure buruari
esan neutson: "Onetara eure bizibidea daukok ia neke
barik, eta argintzan neke andiaz erdia baiño gitxiago ira-
baziko dok, aukerea daukok, txarrena artzen ba'dok,
munduan danik astorik andiena izango az".

—Eta zeure buruak erantzun eutzun...

—Ez izateko astoa, ta eskean jarraitzeko; ordurako
lotsak be botata neukazan-eta.

—Ederto atarako dozu orduan.

—Ez daukazu bizibide oberik. Egin bear dana da, apala izan. Nik Aitagurea esaten dot beti etxeko difuntuekaitik, baiña benetan, biotzez; emoten ba'dauste, eskerrak emon eta esan "Jaungoikoa zeugaz edo zeuekaz"; emon ezik, bein be arpegi txarrik ipiñi ez, burua makurtu ta "beste bein izango da, ta Jaungoikoa zeugaz". Ardura andia daukot ardao-usañik sumau ez daisten. Eta gizona, ez dakizu, ez zeunke siñistuko zenbat gura dausten, zelako txerea egiten dausten danak.

—Sekulako bizibidea zuzendu dozu orraitik! Lotseagaitik ezpalitz, gogoak emon leio beroi artzea.

—Bizibide onek daukona da, ondo jantzita ezin ibilli. Eskekoak obeto emoten dau jantzi zirzillez. Ostantzean, libre bizi da, gura dauanean ibilli, gura dauanean etzun

edo jazarri, iñok ez dautso agintzen, lapurren bildurrik ez dauko... bera baiño obeto iñor ez da bizi.

—Dirua aurreztu be bai zuk.

—Ainbat daukot aurreztuta oraingoxe. Orain arte lez, edanean jausten ezpanaz, eta apal ta bigun izaten banaz, uste dot zartzarorako zeozer batuko dodala.

Euren amaiketakoa eginda, banandu ziran argin pobria ta eskeko aberatsa, edo beintzat aberats izateko bizibidea eukana. Emen edestu dana jazorikoa da gero; ez da ipuiña.

GIZABURUAGA'KO MUTIL ONA

Emen esango doguna jazo zanetik ona, aldi luzea igarero da, larogetaka urteak bai.

Gizaburuuaga'n ei egoan mutil bat, gorputz andi ta jasekoa, begirakuna bizi-bizia ebana; baiña ori gorabera arto zatia lakoa, ona, ixilla, sekulan berba txar bat entzuten ez yakona.

Etzan bein be batzen bere ideako gazte zoroekaz, beti bera baiña gizon zarragoakaz.

Iñoz iñok eztabaidarik euki gura ba'eban beragaz, ezin izaten eban bete bere guraririk; mutil au ba beti apaltzen zan, beti ixiltzen zan, aurrekoa gogortzen asi orduko.

Izakera onegaitik erriko biztanlerik geienak oso maiterik euken mutilla. Ganera beargin utsa zan, eta edonori edozetan laguntzeko beti gertu aurkitzen zana.

Baiña bai-ziran gazte arroen batzuk, txotxolo andiak, ikusi-eziña eukenak mutil arentzako. Esaten eben beragaitik: "Oillo arraioa, prakaik janstea merezidu yok ala?" ta onakoxe lelokeriak.

Onetariko mutil zentzunbako batzuk ibilten yakozan beti zirika, asarratu eragin nairik, mutil on areri. Iñun diran bada-ezpadako berbak, baita iraiñak be, esaten eutsuezan; baiña alperrik, ak beti alde egiten eutsen apalalik, irri-barre bat eginda.

Ezin eikean aregaz asarrerik euki, ezin eikean eztabaidarik izan aregaz, ezin burrukarik asmau alako mutil apalagaz.

Au gorabera erriko mutil txotxoluak beti ebiltzan mutil aregaz burrukea nundik asmauko.

—Arraio ori, ba, alako baten astindu bear yoagu...

Eta egun baten, domekea zan, asmau eben illunduta etxerantza joianean bidera urten eta lepoa ondo berotzea.

Mutil bi ziran asmo onetan egozanak.

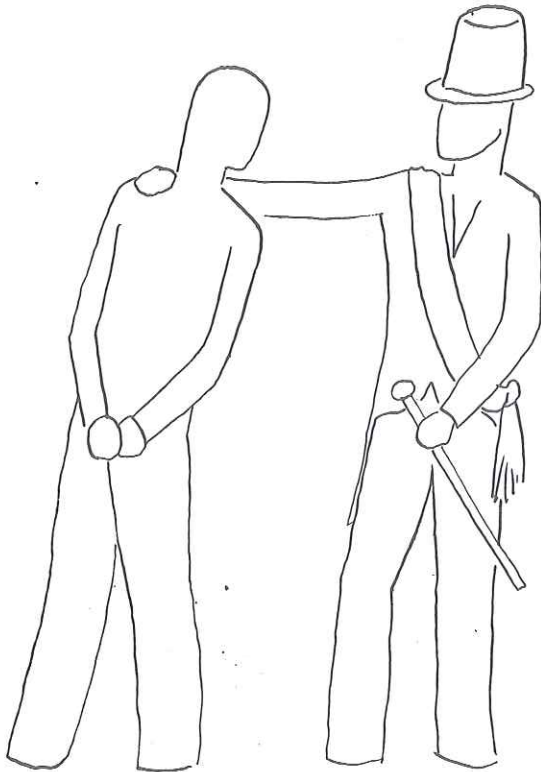
Batzuk jakin eben asmo onen barri, eta illunduta laster, mutil ona jagi zanean etxera joateko, ardanetxean egozan batzuk esan eutsoen, mesedez ez joateko etxera gau aretan.

—Zegaitik? —erantzun eutsen mutil onak.

—Bidean okerren bat jazo ez dakizun.

—Ez naz ezeren bildur; nik ordu onetan etxera joan bearra dot; nik etxera joateko eskubidea dot, iñok kendu ezin leikedana; ni etxera noa.

Eta joan zan.

Andik ordu erdi baiño lenago agertu zan barriro mutilla ardanetxean, alkatearen billa; eta berau idoro ebanean, esan eutson ots-otsean:

—Bidean mankauta itxi ditut mutil bi, aurrera urten yatazanak eta jakitun ipinten zaitut jaso daizuezan, eta era batez beorren agindupean neure burua ipinten dot.

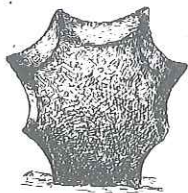
Zer izan zan? Mutillari urten yakozan bidera, mutil oilloari, eurak esaten eben lez, makillakaz lepoa ondo berotuteko ustez, baiña oilloak arranoaren antzak artu, ta bere makillaz ederto jokaturik, bota zituan lurrera, eurak buruak ondo odolduta, besoak eta saietsak ondo maillatuta. Errira ekarri zituezan, anken ganean egoteko etziran gauza.

Egindakoari gero erantzuteko baldintzapean alka-teak azke edo libre itxi eban mutil ona, eta besteak, osakaldi bat eginda, bakotxa bere etxera eroan zituezan.

Au jazota gero, tabernan egozan gizonen batzuk izandakoa aotan erabillen, eta euretaiko batek esan eban:

—Bidean arerioak eukazala jakin ezkerro, ez eban joan bear, bere galdumena edo besteena etorri leitekenta; aginpidea daukanari esan ba'leutso, etzan ori jazoko.

—Ara, erantzun eutson beste batek; bein da betiko bakea egin dau; or erabillen beti, "oillue" emendik, "mutil-andrie" bestetik, eta olakoekaz eta ori naikoa ez dala, bidera urten eta jo egin gura izan dabe. Mutil orrek "kreitua" erakutsi bear eban eta oraintxe erea euki dau erriko mutillik jasekoenai narrua ondo berotuteko, aurrez-aurre, danak makillakaz, eta batek biri. "Kreitua" goi bota dau gero!

BILLA JOAN, UTS ETORRI

Erri txiki bateko azeri bik, baiña anka bikoak, izpar-
rringia irakurten diñardue.

Tira, batek irakurri ta besteak entzun egiten dabe.
Irakurlariak onan diño bein:

—Au da izpar bat! Entzuixu: Estados Unidos'en idiak
egaiz.

—Ondiño andiagoak entzungo doguz!

—Orixe diño, ba; idiak egaiz eroan dituezala leku
batetik bestera bitarte urrinean.

—Zerean eroan izango ditue, aeroplanoan.

—Bai ba, jakiña.

—Orraitio notizi ori orain berrogei urte esan balitz,
iñok be ez eban siñistuko.

—Orain berrogei urte diñozu? Ezta oraintxe be!

—Izan be, askok ez dau siñistu gurako.

—Zu, asmo bat burura etorri yat.

—Ia, esaizu, ba.

—Izpar onexegaz merienda bat irabazi geunskioela
gaur Astokillo'ri ta Mandokillo'ri.

—Ezta asmo txarra.

—Arrastian ardanetxean arrapauko doguz, esango
dautsegu, idiak egaiz egin dabela; eurek ezetz esango
dabe segurutik...

—Ez ba! Mutil onak dira orretantxe Astokillo ta Man-
dokillo, kontra egiten.

—Orduan guk postura merienda bat laurontzako,
eurak postureari eutsi, guk irabazi ta betekada bat egingo
dogu euren lepotik. Zer deritxozu?

—Sekulako ederto deritxot!

—Orduan, orretan geratzen gara.

—Baita, arrastira arte ba.

—Bai, gero arte.

Arrastian, alkarregaz ardanetxean Astokillo ta Mandokillo azeri biakaz batu diraneko oneek areei esaten dausie ba idien egazkadea, ta esan ordukoxe:

—Barriketea ta... barriketea! —diño Astokillo'k.

—Eskolako mutikoen batzuk gareala uste dozue ala? —ganeratzen dau Mandokillo'k.

—Ze mutiko ta ze mutikoste! Guk diñoguna egia da; ementxe izparringi onetantxe dago —diño azeriak.

—Ezta egia! —didar dagie Astokillo'k eta Madokillo'k.

—Bai da!

—Postura gura dozue ala?

—Bai, gura dogu.

—Laurontzako merienda on bat?

—Bai.

—Iruna pesetako meriendea?

—Bai, eginda.

—Galdu dozue, ba; zu, irakurrizu or.

—Itxaron ondiño —esaten dau Astokillo'k—, emen izentau egin bear dogu jueza, gure auzi au ebatziko dauana, zeintzuen aldera errazoa jausten dan.

—Iru izentau daiguzan, ba; zuek bat, guk beste bat, eta irugarrena tabernerua izan daitela.

—Ontzat.

Epaikari-irukotxa autu dabenean, onek agintzen dau izparra irakurteko, ta azeri irakurlariak onan diño:

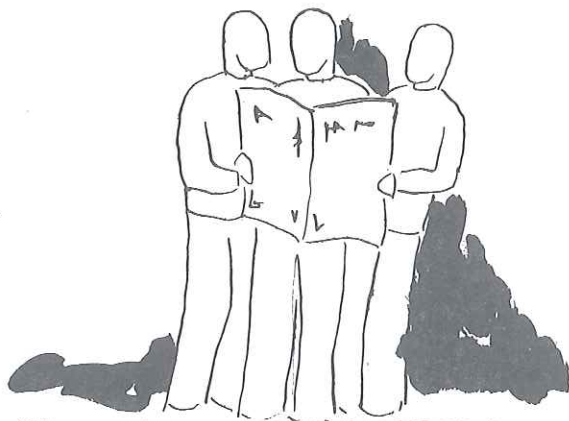
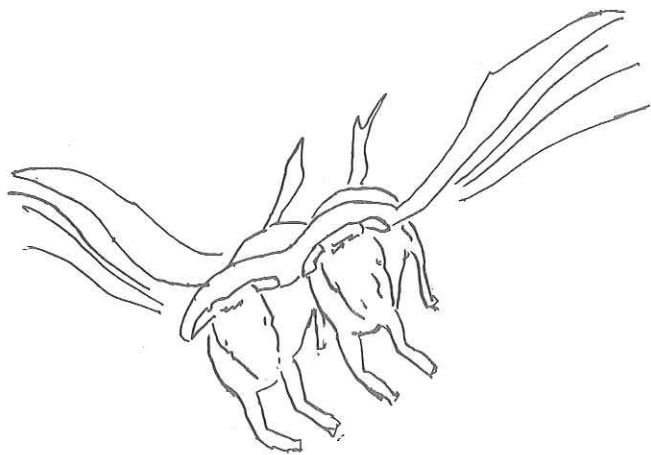
IDIAK EGAIZ.

“New York.—Asshead and Company deritxon Bazkuna'k bialdi ditu amabi idi gizen, Nord Dakota'ko Cando uritik Chicago'ra, egazkin andi baten, amalau orduan beterik uri bien arteko 1.500 kilometruak.

Trenez baiño ariñago ta merkeago egin ei da eroate ori, ta Asshead Bazkunak beste amar egazkin eskatu ditu Pittsburg'eko egazkin-lantegi baten.”

—Orra ba —diño azeriak—, zelan egia dan idiak egaiz joan dirala.

—Zuek zer diñozue? —esaten dabe epaikariak Astokillo'ri ta Mandokillo'ri begira.

—Guk diñogu —darantzu Astokillo'k—, idiok ez dabela
egaiz egin; egazkin edo aeroplanuan eroan ditue.

—Baiña, dana dala, eurak goitik, aizez, joan dira —di-
ñoe azeriak.

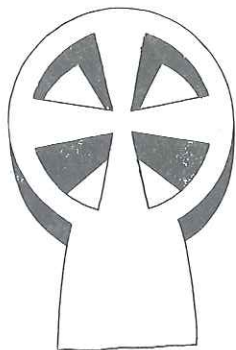
—Eurak ez dira joan, eroan egin ditue —diño gogor
Astokillo'k; ori izango litzateke, Amerika'ra itxasoz joan
dana, uger edo igerian joan dala esatea lez; Bilbo'tik
Durango'ra ordu betean trenez datorrena ariñeketan bide
ori egin dauala esatea lez.

Treanean eroaten dabenak ez dau ariñeketarik egiten, aeroplanuan darenak ez dau egaiz egiten.

Epaikariak ebatzi eben Astokillo ta Mandokillo zuzen egozala, ta beraz, meriendea irabazi ebela.

Azeriak lotsatuta, ordaindu eben areen askaria ta alde-egin eben andik, atzetik barre ta burla egiten eutsiela ardanetxeakoak.

Sekulako gogoaz irunsi eben Astokillo ta Mandokillo'k azeriai ain polito irabazitako askaria.

BITARA ULERTU

Aditz bat dago gure euzkera onetan bitara ulertzen dana, bere jokoera baten.

Eta emen asten ba'naz orren azalbenak egiten, badakit irakurle gizaxoari gogait eragingo dautsodala ta itxiko nauala.

Ori jazo ez daiten ipuin antzeko bat esango dot, bera-gaz irakurleak argiro ulertuko dau-ta.

Auzune bateko ermita txikian Mezea dago. An inguruan jaioa dan abade gazte batek albistea bialdu dau Meza emoten doala onen egunetan eta onen ordutan, Mezarako bear izaten diran gauzak albistariaz bialduta.

Ermita aretan Mezarik emon ez dala urte asko dira, auzunea baztertxu egiten dalako.

Orregaitik ango biztanleak poz-pozik aurkitzen dira; asteguna izan arren, danak ermitara joateko gertu Meza-tara.

Umeak, batez be, urduri dagoz. Pillotxu baten, nes-kato ta mutiko, onetara deragoioe:

—Laster da emen abadea.

—Zuek mutiltxuok, diño neskato pizpita batek, abadeari txapela kendu bear dautsozue.

—Ene! —erantzuten dau mutiko zoli batek—; abadeari txapela kendu?

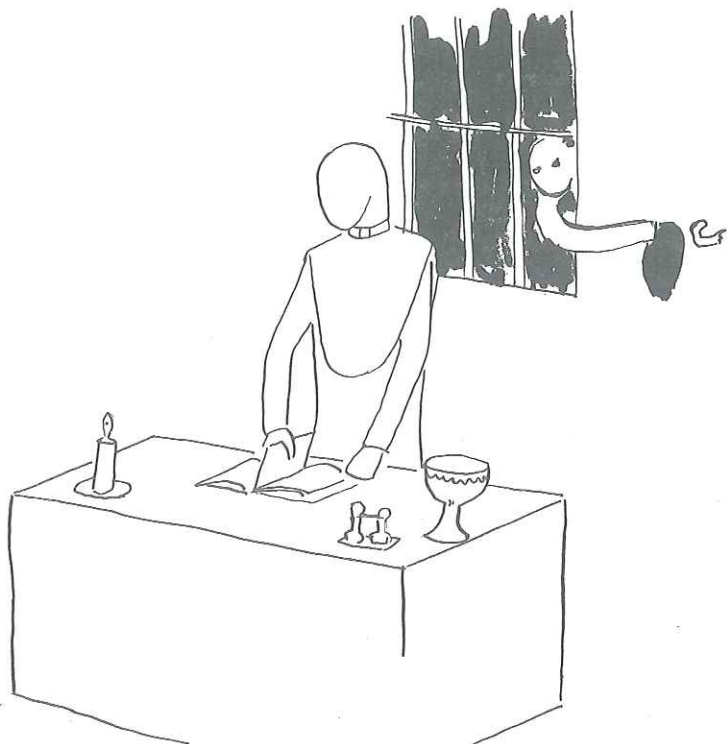
—Bai! —diñotso orduantxe eltzen dan bere amak—; txapela kendu bear yako, ta zuk kenduko dautsozu.

—Nik, ama?

—Bai, zeuk. Eta kentzen ezpa-dautsozu, ederrak artuko dozuz.

Mutiko zolia ikaratuta gelditu da, txapel-kentze axe zelan egin al izango ete dauan asmetan.

Etorri da abadea, txera andia egin dautsoe, eta

bereala sartu dira ermitan al izan dabenak, enparauak ermita aurrean jarririk.

Abadea basorako lez etorri da, oiñetako sendoekaz, adaki luze bat eskuetan, eta buruan abade txapel biribil baltza.

Altararatu danean, ermita-gelako leiora igon da len aitatu dogun mutiko zolia, eta andik arrapau dau abadearen txapel biribil baltza, antxe leioaren ondoan egoana. Artu, ta etxera daroa. Mezea amaitu danean zabaldu da abadeari txapela kendu dautsoela. Arritzen dira guztiak.

Ondiño olakorik!

Zelan edo alan, nundik edo andik, lorratza artu dabe, ta jakiten dabe axe mutiko zolia dala. Bere billa joan eta ekarten dabe.

—Txotxo, zegaitik eroan dok nire txapela? —itanduten dautso abadeak.

—Amak esan daustalako —darantzu mutikoak.

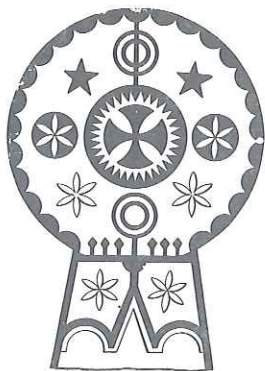
—Nik esan dauat? Jaungoikoak parkatu daistala! —diño amak.

—Bai, zeuk esan daustazu abadeari txapela kentzeko, ta kentzen ez ba'neutson, ederrak emongo zeunstazala.

—Eure txapela kentzeko abadearen aurrean —nik esan dauat.

Asi da barreka abadea, ta gero danak, okerra zetatik sortu dan igarri dabenean.

Bai ba, "abadeari txapela kendu bear dautsezu" bitara ulertzen dana da; edo abadeari buruan daukona kendu, edo norbere txapela erantzi abadearen aurrean; biak ulertzen dira esakun aretan.

ELEIZEAK ZER EGITEN DAU?

-Erri txiki baten ogetabi urteko emakume bat alargun gelditu zan ume samur bategaz, mutilla bera.

Emakumea txiroa zan, beartsua, erropa-garbitzen bere bizimodua ataraten ebana. Bere mutikoa erriko eskolara asi zanean, maisua arrituta itxi eban bere buru argiaz. Jakiteko egarri andia erakusan eta berba-erdi bategaz beingoan ulertzen eban esan gura yakona. Orregaitik arin ikasi ebazan maisuak emon eikeozan irakaspenak.

Ain buru argia ikusita, maisuak emakume alargunari esan eutson iñundik al ba'eban mutil areri karreran bat emon bear eutsola, denporaz gizon andia izateko modukoa etorrela-ta.

Ganeratu eban maisuak, abadeak eta berak alkarregaz itz-egin ebela arazo aretzaz, bai-ekiela txiroak zirala ama-semeak, eta orregaitik gertu egozala egunean peseta bana emoteko ain adimentsua zan axe mutilla aurrera atarateko.

Alargunak, ori entzunda, esan eban gabaz be laneginda atarako ebala peseta bien ganetik bear zana bere seme laztanari laguntzeko. Eta alantxe emakume gaxua egun osoan eta gau zati andi baten lana sendo egiñaz eta bear-bearrekoa bakarrik jan eta jantzi az bizi izanik, eta urte askotan olantxe, bai-joan semea bere ikaskuntzetan aurrera, beti aurrengo zala bere lagunen artean.

Amaitu karrerea ospe andiaz eta gerotxoago zeñek geiago jakin ekitaldiz leku goi-gorengo bat irabazi eban.

Entzute andidun gizona egin zan. Alde guztietan, bera aitatu ezkerre, bere goralbena baiño besterik etzan entzuten.

Ez dago oldoztu baiño zelako poza eukiko eban bere amak. Eldu zan beretzako zabal bizi-izateko aldia, seme kutunagaz batera.

Ezkondu zan berau andiki arteko neska arropuz bategaz ta ordutik aurrerantzean ama etzan izan ondo ikusia etxe aretan. Berbetan eta konprimentuetan txiroa izanikoa zala erakusten ebalaren atxakiaz, alde eragiten eutsoen jentea artzeko gelatik lenengo ta gero jantokiko maitik, sukaldean otseñakaz jaten eta bizi-izaten ipiñita. Otseñak be ugazaba-etxekandreai ikasita, ia atsotuta egoan alargun koitauari ez-ikusitako asko egiten eutsoezan. Etxean iñok ez eban aintzat artzen.

Bein ugazabaren adizkide batek oartu eban zelan euken etxe aretan ama zarra ta semeari agiraka garratza egin eutson. Ordutik aurrera ama askoz txarrago artzen eben; ordura arte, beintzat, ez-ikusitako andiak egin arren, ez eben asarreka erabilten, baiña ordutik aurrera danak arramuskadea.

Egun baten, ba, koitaua biotza mingostuta urten zan kalera etxe aretatik sekulako, ta joan zan agureak eta atsoak zaintzen zituezan monjakana. Txiroen Arrebatxuak izena dabenakana: an artu eben maitero ta an emon zituan bere azkenengo urteak.

* * *

Bein joan zan idazle ospatsu bat Txiroen Arrebatxoen agura-atso etxea ikusten eta etxea erakusten ebilkion monjeak esan eutson idazleari:

—Ikusten dau beorrek an leio ondoan kristaletik kalera begira jezarrita dagoan atsotxoa? Urليا jaunaren ama da. Idazle ospatsua arrituta gelditu zan ori entzunik: ezin eban siñistu Urليا jauna lako gizon ondo eukitsuaren eta batez be aren on-entzutea eukonaren ama "Txiro-Etxe" baten egon eitekenik eta orregaitik atsoagana artez-artez joan eta beragaz berbaldi luzea euki eban, bere zoritxarren zertzelada guztiak zeatz jakin zituala.

Jazokun au Pildain kanonigo jaunak esan eban oraintsu Bilbo'ko Deun Jakoba eleizan egindako itzaldi baten; jazorikoa dala, ta generatu eban orren antzeko asko ta asko ikusten dala; guraso koitauak ainbeste neke,

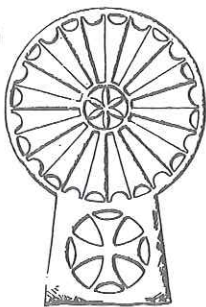

lan, ardura ta buruauste artzen dabela seme-alabak azten eta eurai irakatsiak emon eta bizibidean ipinteko, ta zartzaroan gurasuok makalik aurkitzen diranean, seme-alabak ezin dituez ikusi, ez dabez maite, ta orduan agura ta atsoak iñoren laguntasun barik dagozanean, Eleiza Ama Deunak artzen ditu, ba Txiroen Arrebatxuak eta euren antzera beste monja ongille guztiak, Eleizeak ipiñiak dira, Eleizearen barruan eta berak indarra emonda sortu diralako monja orren batzak.

Eta ortik ataraten eban Pildain jaunak erantzuna Eleizearen aurka itandu au egiten dabennai: "Eleizeak zer egiten dau ba?". Eleizeak —esaten eban— aterpea, jana, oia, maitasuna emoten dautsoz iñok ikusi gura ez dauan agura naiz atsoari, euren seme-alabak bertanbera izten dituezanai.

Aita zarra, edo ama zarra, Txiro Etxean daukanen batek baiño geiago, or gorago edestu dogun jazokuneko Urlia jaunak bear bada, itanduko dabe: "Eleizeak zer egiten dau ba?".

Eta ez dakie iñoz aurkituko diran ala ez nun sartu ez daukela, iñok ikusi gura ez dituala ta eurak orain aurka egiten dautsoen Eleiza orrek berberak artuko dituan bere Txiro-Etxe baten, bertan emonik aterpea, jana ta oia gorputzarentzat eta Jaungo-maitasuna arimarentzat.

PERU'REN "NEGOSIJOA"

Emen orain esango doguna urte asko dala jazo zan. Peru aspaldiko urteetan bestaldetik da. Berari jazorikuak diñosku orduko aldian be ba-zala emen "tunanteria", gaur letxe. Eta gura geunkena da baserrietako euzkeldunak ikasi dagiela zuur ibilten, ona Bilbo'ra etortzen diranean.

Etorri zan, ba, bein Peru Bilbo'ra bere seme mutil gaztetxu bategaz, beronek miñen bat eukola-ta, Areiltza jauna zanaren Osatetxe'ra eroateko asmotan; eta kalea luze joiazala, ona emen berba egiten dautsoela Peru'ri gizon bik, ederto jantzita, arpegi alai, itxura ondunak irribarre ezti-eztitsuaz; "caballero" batzuk.

—Txalen bat saltzen edo etorri izango zara, ezta?

—Ez, ba —darantzu Peru'k—. Egin-egiñean be auxe mutilau Areiltza'gana dakart, aspalditxoan gizajo au ez dabil ondo-ta.

—Oi Areiltza! —esan eban besteak—, geure adizkide kutun-kutuna da. Geuk lagunduko dautzugu beragana, al ba'dogu, edo bestelan, geure tarjeta bat eroango dozu ta etxeko lez artuko zaitu Areiltza jaunak.

Peru'k au entzunda, poz bat artu eban...

Asi yakoan esaten beste biak, euzkeldun baserritarak berez "ondrauak", zintzoak, dirala eta orregaitik bera ikusi orduko esan dautsoela alkarri: "Ona emen guk bear dogun gizona".

Zeregin bat eukiela Bilbo'n egiteko, milla ogerleko asko itxi bear ebezala Mezak atarateko, baiña bertatik alde-egin bear bat "suertau" yakela, ta axe agindua nori itxiko ete eutsoen topau eziñik ebiltzala goiz aretan, eta bera, Peru, ikusi orduko esan ebela: "Auxe dok gizona, begiradan igarten yako zintzo-zintzoa dala, ta beroni geure agindua emon bear dautsogu".

Onelako koipekeri geiago eginda, narruzko zorro txiki bat erakutsi eutsoen antxe egoala dirua urretan esanik. Giltz txiki bategaz idigi eben narru zorrotzoa, ta urrezko diruen batzuk atara ta sartu ebezan. Peru'ri, urrea ikusirik burua joan yakon.

Zorro axe emongo eutsoela, ba, bertako dirua Mezak atarateko ta pobreai emoteko; baiña dirutza ain andiari erantzupen edo garantia ipiñi bear yakola ta eskatu eutsoen Peru'ri. Onek adirazo eban aldian ez eroidala diru askorik, baiña bai-ebazala senideak Bilbo'n eta itxaron gura ba'eben antxe, laster atzera etorriko zala. Baietz erantzun eben "caballero" biak.

Peru'k axe narru-zorrotzoa arrapau gura eutsen; eta joan zan arin-arin bere koñata bategana, ta zarata baten esan eutson:

—Emon eistazuz etxean daukozuzan guztiak apur baterako.

—Zer jazoten da, ba?

—Gero "esplikaziñuak". Orain emoistazu daukozun dirua arin, "negosio" itzela "presentau" yat eta... a zelako "negosioa"!

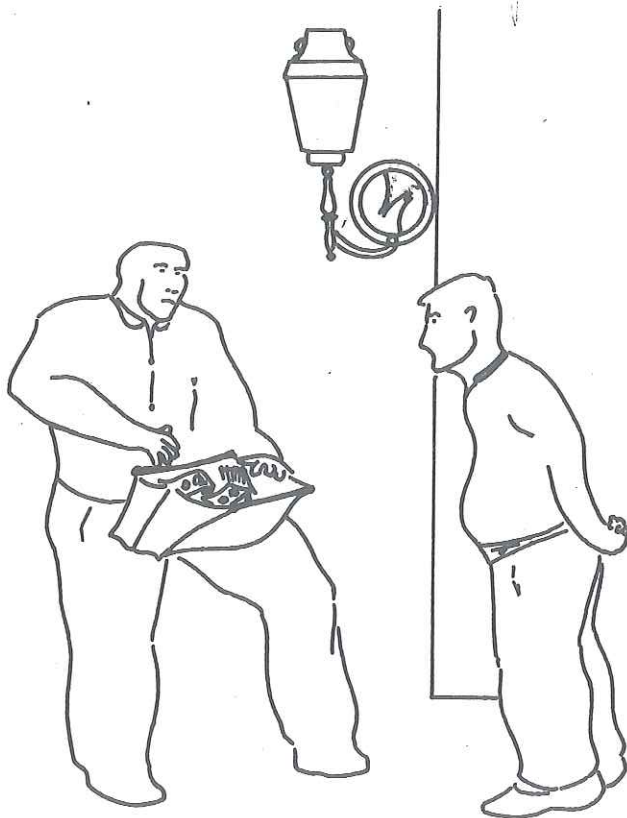
Koñateak esan eutson 50 ogerleko inguru eukozala, ta emon eutsozan. Peru'k gitxi eretxi eutson. Auzoko beste andra bati eskatuta, beste ogei zuzendu ebezan. Eurokaz eta Peru'k aldean etxetik ekarri ebanagaz or eunen bat ogerleko batu ziran. Joan zan Peru "caballero" akana, ta alkarri koipekeri asko eginda, trukau ebezan ogerlekoak eta narru-zorroa.

Bai Peru ta bai "caballeroak", alkarri egundoko ariñen alde egin eutsien, bata zorroz ta besteak diruaz.

Peru eldu zan koñateagana, ta bota eban lurrera narrua, esanaz:

—Aor guraiña diru, ta urretan atan be. Beorren pixuaz kantzauta nator.

Bere koñateak eta onegaz egozan beste emakume bik itanduten eutsoen ia zelan izan zan ba "negosio" a, ta

azaldu ebanean zelan izan zan, buruai eraginda, esan eutsoen:

—Ai Peru, Peru, zuk egin dozu “negosioa”! Idigizu idigi narru ori, ikusi daigun urre ori. Olantxe emoteko dago ugari!

“Caballeroak” giltz txiki barik emon eutsoen, itxuraz aztuta, eta sukaldeko aizto andi bategaz ebagi egin bear izan eben narrua, ta zabaldu ebanean, bere barruan ikusi ebezan... adokin bi ta izparringi zar bat! Augaitik zan aztuna.

Emakumak asi ziran barre algaraka ta ezin egon zutunik be; euretariko batek, gaztea zan orduan, lurrean

etzunda guraiña barre egin eban. Peru gelditu zan kokolotuta; gero esan eutsen emakumai:

—Zuek barre egiten dozue, baiña ni ez naz barregura. Ona nago ni orain andreagana joateko; urte batzuetako agirakak irabazi dodazala uste dot.

Esan bearrik ez dago zelako barre santzoak egiten eutsoezan emakuma areek olako esakunak entzunda.

* * *

Orra Peru'k egin eban "negosioa".

Ikasi, euzkeldunak; diru asko eskintzen datorren "caballeroai" ez jaramon. Eta batez be ez euki iñorena arrapetako gurari txarrik, Peru'k orduan euki eban lez; onek, ba, Mezak atarateko ta pobreentzako zan urrea beretzat artzeko asmoa eukan, "negosioa" egin ebala esaten eban eta.

Olako asmorik euki ezpa'leu, etzan sartuko "negosiorik" egiten; asmo zintzoa daukon edonok esango leuke: "Zorroko diru guztia artzen dot emoteko; bearlekua ta burukomiña baiño ez dakarst, eta orrez ganera, neuk emon bear neure dirutik?". Baiña ori baiño zuzenago da au: "Ni baiño aurreragokoagorik ez ete dago ba Bilbo'n orretarako? Kanean lenengoz ikusten daben ezezagunari emongo dautsoe ba dirutzea?".

Zain kaleko "negosioa"-kaz. Peru'ren buruan ikasi.

BARRIKETAK

—Gauza bat itandu gura neuskizu.

—Esaizu, ba.

—Zer esan gura dau “analfabeto” itzak?

—Irakurten ez dakiana da “analfabeto”, izkiak (letrak) ezagutzen ez dauzana.

—Ai, orduan ba-dakit, guk “eskolabakoa” esan oi doguna da “analfabeto”.

—Bai, orixe. Baiña itaun ori, zer dala-ta?

—Ba, egunotan irakurri dot izparringietan España'n ondiño “analfabeto” askotxo dagoala, ta eskolak ugari zabaldu bear dirala orretariko “analfabeto” batxu bat bera be geratuko ez dan arte. Ez nekian zer zan itz orixe, ta orregaitik izan da itandutea. Parkatu.

—Ez dau bear parkeskatzerik.

—“Analfabetoak” astakilloak izango dira danak eta orregaitik alegiñak “analfabetorik” egon ez daiten.

—Ez danak astoak, ez gitxiagorik be. Notiña berez da zuurra, adimen argi ta biziduna; irakurten jakiteak ez dautso emoten bein be zuurtasunik, eta bizitasunik. Berez motela ba'da, eskolea gorabera, beti motela.

—Zuk diñozunetik eskolea jakiteak ez dauko orduan alako alde on andirik.

—Ba-dauko. Eskolea dakianak, beste batzuk idatzi dabena irakurteko ta beraz ikasteko erea dauko. Orregaitik, gaur egunean, idazte-irakurtea asko zabaldu dalako, irakaste-ikastea lenagoko aldean arin egiten da ta bazter guztietara eltzen da. Eskolea bide dala, gaur arin zabalzen da irakaste ona, baiña astakeria ta txarrikeria be bai.

—Eskoleak astakeria zabaldu ostera?

—Zegaitik ez? Liburuetan eta izparringietan astakeritan itzelak idatzi izan dira ta idazten dira. Zuk uste dozu eskolea eukiaz bakarrik notiña (pertsonea) adimentsua

dala, ta oker andi baten zagoz. Adimen laburra ta motela daben askok eskolea ikasten dabe ta eskola au besteena irakurri ta jakiteko erabili bearrean, bururatzen yake eurek idatzi ta irakastea, eta astakeriak ugari ipinten dabez.

—Orraitik, liburu bat egiten dauanak...

—Ara... eskola bakoan artean, alkar aitzeko, esana ta entzuna, miña ta belarriak dira bide; eskoladunen artean baiño eskolabakoan artean notin buru obedunak egon leitekenez.

—Dagozana letxe. Antxiñako aldietan erregeak eta andikiak, errien agintari ta erabiltzaille izaten ziranak ez ekien irakurten; eta ori gorabera, euren artean adimen indartsua eben gizon asko ziran.

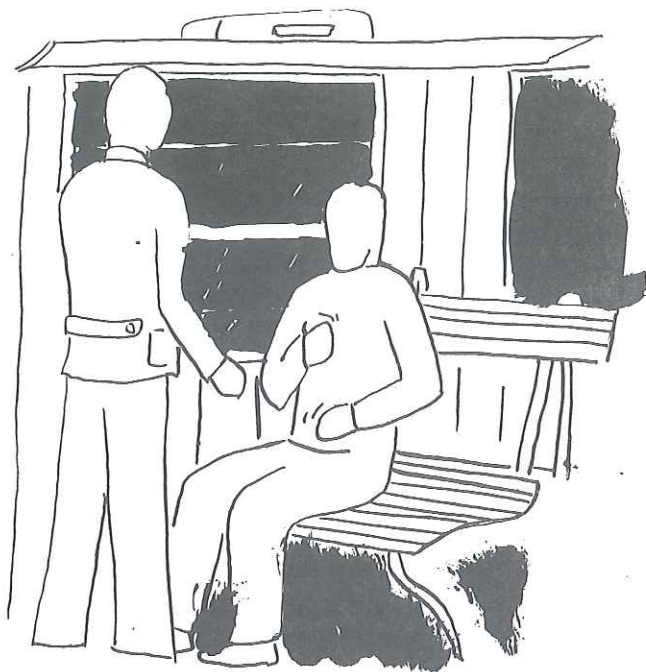
—Beraz, "analfabeto"-ak.

—Bai, ba; ta gaur be ba-dira. Gure errian ondiño urte gitxi dala ildako gizon "analfabeto" bat guztizko zuurra zan. Bere gaztetan maizterra edo errenterua zan, eta zartzarorako bera bizi zan etxearen jabe egin zan, baita kaleko beste etxe batena be.

—Zoriona euki egikean, gauzak ondo etorri.

—Bere zuurtasuna norañokoa zan erakusteko, bere egikun bat da naikoa. Ondiño Bilbo'n Banko bi edo iru bakarrik egozanean, eta ondiño eurok Ordetxe'rik (sukursalik) erri txikiagoetan ez eukenean, gure "analfabeto" zuurrak eskatzen eban dirua erriko ezagunen artean; batari iru milla lauerleko, besteari bi milla ta bosteun, oni lau milla, ari bost milla, ta alan, ixiltasun andian; euneko bat eta erdian artzen eban berak, eta ixil-ixillik Bilbo'ra Banku batera ekarri ta ipinten eban euneko iruan eta iru ta laurenean, berentzako izanik erredituaren alde. Berak zintzo-zintzo ordaintzen eutsezan erredituak bere artuendunai, eta oneek pozik; eta bera be pozik, a diru guztiaren euneko bat eta erdi edo geiago neke gitxigaz irabazten ebalako. Onetaraxe "analfabeto" arek errenta polita zuzendu ta gozau eban urte askotan.

—Burutsua zan orraitik.

—Bai bein!

—Orretara aitzen da erreterutik etxaun izatera el-tzea.

—Orren antzeko gauza asko ebazan arek; neke bakoa ta zuurra ekarten, eta emoten ostera...

—Alperrik ez eban diru asko gastauko.

—Bein joan yatzun Lourdes'era bidezkunde (peregrinaziño) baten, eta onantzakoan Donostia'n egun batzuetarako gelditu zan erriko beste lagun batzukaz, ango senide batzuen etxean. Ona etorteko tren artzeko ango geldokira eldu ziranean, bere lagun aek artu eben bakotxak bere txantela ta igaro ziran geldoki-barrura; baiña "analfabeto"-ak duan etorri gura eban, eta berak lenengo gura ebana trenera sartzea zan, gero zelan edo alan atonduko zala-ta. Orretarako, geldokiko atezaiñari eskupean pesetatxo bat emonaz barrura sartzen izteko eskatu eutsen, eta besteak igaroteko ba. Sartu zan trenen erri-

lagunakaz, abiatu zan trena, ta andik lastertxo agertu zan...

—Txantel ikustallea izango zan, ezta?

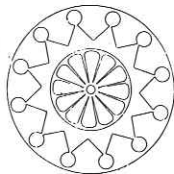
—Bai, bera. Eskatu eutsonean "analfabeto"-ari bere txantela, onek erantzun eban: "Pelegriño, Pelegriño, billete galdu", sorbaldak jaso ta gixajo uts-utsaren arpegia ipiñirik; txantel-zulatzailleak maitaro esan eutson "Peregrino" txantela ba'leuko be ez leuskiola balioko, egunak igarota egozalako, ta beraz, eurrezeko txantela bear ebala, ta berak antxe emongo eutsola txantel-ordea; baiña besteak, negar-mosu, "peligrino, pelegriño, billete galdu" beti esaten eban, dirurik atarateko antzik be erakutsi barik.

—Temosua zan ba.

—Orduan ez eutson balio izan. Lagunak esan eutsoen ordaintzen ez ba'eban, urrengo geldokian trenetik eratsi ta espe (preso) geldituko ebela, ta au entzunda bildurtu zan, eta atara eban dirua, ta ordaindu Donostia'tik Durango'rañokoa, ez artagaraunak lakoxe negar-anpuluak bere begietan agertu barik. "Ai, nik Donostia'ko atekoari emon dautsadan pesetea, ai nik jakin izan baneu jakin, ai a pesetea, ai nire zoritxarra!..." esaten eban berak artega.

Bere lagunak esan eutsoen: "Ondiño zer esana daukozu? Zulatzailleak bi bider geiago kendu bear eutzun, eta batena baiño ez dautzu kendu. Pozik egon bear "zeunke". Baiña etzan poztuten, bai zera, bide guztian aieneka etorri zan, axe pesetea alperrik emon ebalako damuegaz.

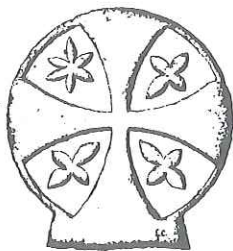
—Arraien gizona! "Analfabetoa" zala... ondo be bai izatea, orretariko gizonak eskola asko ikasiko ba'lebe, nor eurekaz aturau (burutu)?

GOMUTAU!

*Autsetik sortu ziñan,
auts egingo zara.*
Doibatza'k auxe da gaur
danoi dirauskuna,
olan adierazorik
gure auldasuna,
biar-etzi guztiok
il bear dogula,
ta gomutau ezkeru
eriotz itzala,
onduko dogulako
geure bizitzea.
Entzun egizu ori,
aberatz andia,
arrokeriz beterik
bizi zareana,
danak zeure menbeko
ein nai dozuzala:
Zeure ganean dozu
laster eriotza,
ta argi jarriko dautzu

ezer be etzarala.
Txiroa zaran orrek
ez euki aztuta
nekez donokiratuko
dala aberatza;
aberatzen iñartsi
etzaitz izan ba,
aberaskia lagun
txarra dozu, txarra!!
ta eriotzeak arin
kenduko dautzuna.
Zetarako billatu
emengo ogasuna
utzirik bestaldean
daukaguna, aztuna,
egon bear ba'dogu
laster auts eginda?
Beti gomuta daigun
il bear dogula:
*autsetik sortu giñan,
auts egingo gara.*

ZARATA ITZELAK

Mañari'ko basetxe bateko soloan laiariak ibilli dira lanean, andra ta gizon, neskatilla ta mutil gazte, eta arratsalde berandutxuan, ia illuntzean, umorerik onenagaz diñardue apal-meriendea egiten, solo-ondoko landa baten zabal jezarrita.

Amaitu dabe euren janaldia ta barriketan poz-pozik dabiltzala orra neska gaztetxu bat agertzen dala ariñeketan estarte gora, ta arnas estuka, ozta-ozta esan al dau:

—Ai, ene bada ta! Gurean lapurrak dabiltz; bai, lapurrak!

Neskatxu onen basetxea eun kana edo alakoren bat beeratxuago dago. Neskatxua bakarrik egon da etxean; bere aita ta etxeko enparauak laiarien artean dira.

Berak kontetan dau etxe-ostera zetan edo atan urtenda atzera etxera sartzen joan danean, zarata itzelak sumau dituala barruan eta bildurtuta datorrela, jazoten dana esaten.

Laiariok jagiten dira bat-baten eta euren arteko mutil ta gizonen batzuk diñoe arro-arro: "Lapurroi, lapurrik ba'dago, agudo atarako dogu, ba".

Joan dira danak; ara orduko illundu dau oso, alboko laguna be ez da ikusten; eta zenbat urrago ta otzago doaz. Etxe aurrera eldu diranean, atea zabalik ikusten dabe, barrua upea baiño baltzago ta dana ixi-ixillik. Ez dakie iñor barruan dagon ala ez; eta ba'dago, bildur izateko dala diñoe danak itxu-itxuan sartzea, barrukoak, ba, txakada txarra egin leio gero!... um...

An dagoz danak geldi, iñor barrura sartzen azartu barik. Oraitiño andra batek ba-diño bero-bero: "Ze demontre, goazan barrura, neu aurrenengo; segidu dazue!".

Ta sartu zan andrea ta bere atzean beste guztiak,

suetean ixitu eben argi bat edo beste, arakatu eben etxea betik-gora kontuz-kontuz, eta ez eben ezer idoro.

Orduan danak asi yakozan neskatxuari barre ta burle egiten, ia ze zarata entzun ete eban: eltxoen batena izango zala, ta olan.

Danak egozan suetean, jezarrita geienak, eta usterik gitxien ebenean... "dra-dra-dra", entzun zan zarata bakan bat etxe barruan eta euren ur-urrean irudiana, ta iñok ezin ebana igarri zeren zaratea izan eitekean.

Gelditu ziran danak arnasa barik.

Apur baten alan egonda orraiti gerotxoago, zaratarik etzala entzuten eta, barriro etxea arakatu eben, eta len lez, ez eben ezer be idoro.

Batu ziran atzera suetean, eta an egozan jezarrita, barriketan, baiña ixiltxo, adi-adi euren artean esaten zer izan eitekean alako zarata bakana.

Eta... ene Jaungoikoa!... barriro be "dra-dra-dra" lengo zaratea.

Orduan arria lez geratu ziran danak. Iñok ez eukan adorerik zirkin bat egiteko be. A zan larria!

Baten bati otu yakon "alde txarreko"-ren bat izan eikeala, ta errosarioa errezau bear ebela, bertatik alde eragiteko berari, eta baita danak ontzat artu eben asmo au, eta asi ziran ba.

Eta errosarioa errezetan ebiltzan artean zaratak garratzagoak eta ugariagoak egin ziran.

Danak egozan errezoa artez esan eziñik, bildurraren bildurrez, ta ariñeketa baten amaitu eben errosarioa ta banaka-banaka, etxeakoak ezik, danak alde egin eben andik.

Geratu ziran bakarrrik aita ta iru alaba, euren artean neskatxua, emakumeak negarrez eta aita okotza paparrerean sartuta letxe, laurak suetean; eta entzuten beti be zarata bakan areik.

Alaba bata aldi-txarrak artu eban, eta an ibilli bear izan eben beste biak ur otzaz kokotean igurditen eta ozpiña sur-zuloetan ipinten, bere senera ekarteko.

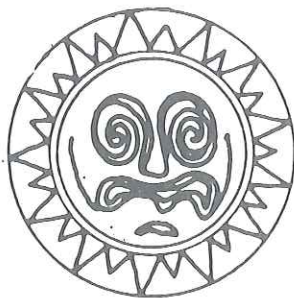
Goizaldean, orraitino, neskatxoari, gaztea zan lez, bildurra gorabera gosea etorri yakon eta jagi bere jarlekutik eta joan zan arka edo kutxara gaztae zati bat artzeko asmotan; jaso eban arkearen tapea ta bertan ikusi eban etxeko katua egoala.

Orduantxe konturatu ziran zarata areik katu arexek atara zituala. Bai ba; arka-barruan gari-ondakiñak egozan, eta katuak gaztaiari agiñekaz eldu ta zatia kentzeko tarraz erabiltzen ebanean batetik bestera, tiraka, gari garaunen ganean arka barruan zarata berarizkoa ataraten eban.

Eta axe izan zala igarri eben, ordutik aurrera entzun etzalako lengo zaratarik. Joan ziran ogera irurak bakebakean eta biaramonean erri guztian zabal zan Andikoe-txe'n jazo zan gauza ikaragarria ta geiturik izparra, oi dan lez, esaten eben leku askotan "alde txarreko" aldra andiak agertu zirala Andikoetxe'n, euren prakagorri, buz-tan, adar eta guzti.

Geroago jakin ebenean katu batek bildurtuta alako jente pilloa erabilli ebala, ba-zan an barre santzoa ta burla egin bearra!

Baiña burleti asko aren lekuan egon balitz, etxera prakak bustita eroan baietz atzeko aldetik...

LAKATZA SARTU

Errian ardaoen erremata Txomin-Sagu'k dauko. Begi batzuk ba-daukoz... zorrotzagoak!... Zapatuetan uritik datozen emakumen otzarak eta sakutoak batetik bestera igaroten dauzala esan lei bere begi zorrotzakaz.

Bitxabalaren ertzean ibiltzen da, bide-kurutzen urrean, beti zain, iñoz bitxabaletik erri-bidera urten dauan emakume bat-edo-bati otzarea edo sakutoa arakatzeko, ia ordaintzeko ezer ete dakarren.

Atzo be antxe egoan Txomin-Sagu, iñoz baiño arduratiago.

Bai ba; Txorokilleta'ko neskea atzo zortzi ezkondu zan, eta bere gizon gazteaz ortik zear ezti-aldia eginda, atzo etorri ziran etxera, ta gaur dauko zanbarradea, senide guztiak bazkari ospetsu bat egiñaz. Jango dabe areek eta edan... mutilla!

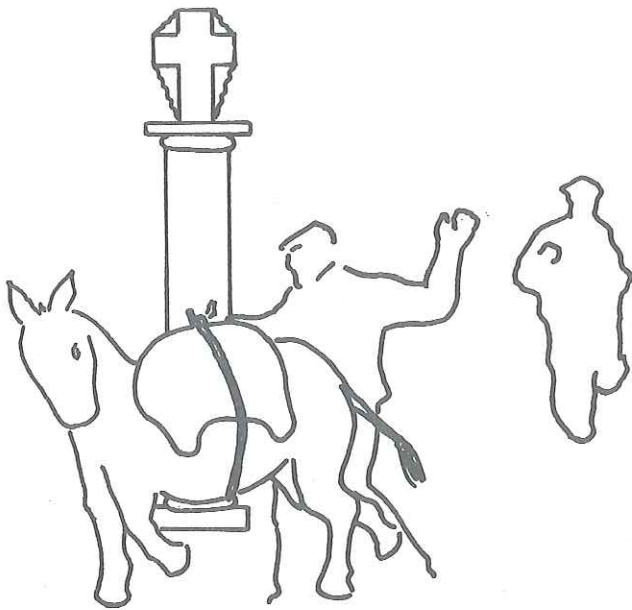
Eta lengo egunean, Txorokilleta'ko mutil trokotzak esan ei eban bola lekuan, gaurko bear eben ardaoa uritik ekarteko ustea eukela; ba, Txomin-Sagu'k saltzen eban "txarrikeria" ia nok edan bear eban.

Arraie!, mutiko ona jarri zan ba Txomin-Sagu ori jakin ebanean.

"Ez ba, zainduko aut ba; ta ardao ori ez dozue sartuko ezetara be", bere kolkorako esanda, joan zan Txomin-Sagu bitxabalera, eztena lakoxe begiekaz.

Bide-kurutzeko sasi batzuen ondoan egoan erdi-ekzuta. Bitxabaletik urtendako iru edo lau emakumeri otzarak arakatu edo errekestau eutsezan; ezer arrapau barik eta androk mor-mor bidaldurik... "gizon gogaikarriagorik orraio"...

Alako baten ikusi eban urrindik bitxabalean etorrela astotxu bategaz Indalezio Txorokilletakoa, ta esan eban: "Emen yatok mutil ori".

Onek Txomin-Sagu'ren parera eldu baiño lenago, zeozer oartuta lez asto ganeko zerbait estaldu eban saku bategaz.

Txomin-Sagu'k jaurti eutsoezan astotxoari bere begi zorrotzen argiak, eta igarri eban, sakuaren azpian zato andi bat joiala, ia zaragi txiki bat.

“Oraingoan jausi az” esanda, jarraitu eutson atzean-atzean mutillari, zain ia noz bitxabaletik urtengo eban.

Mutilla, orraitino, Txorokilleta'ko erri bidera eldu zanean, andik artu barik, bitxabala-gora jarraitu eban.

Eta Txomin Sagu be atzean beti. Ba-joiazan eta ba-joiazan, eldu ziran erriko mugaraino, ta Indalezio'k bira eragin eutson astotxuari, ta beerantza asi zan, errirantza barriro.

—Zer daroak or? —esan eutson Txomin-Sagu'k mutillari, eta onek erantzun eutson:

—Eskubidea daukozu lekuan ikusiko dozu, baiña ez ordura arte.

Barriro eldu ziranean Txorokilleta'ko bidekurutzera, an egozan gizon bi, ta orduan Indalezio'k artu eban bere etxerantz, bitxabaletik urtenda, ta bereala Txomin-Sagu'k esan eutson: "Dekomisua daukok, geldi or astuoi". Mutillak gelditu eban, ba; ta esan eutson: "Zer dekomiso ta zer dekomiso-oste? Ikusi or zer doan".

Eta sakua kendu ganetik eta agertu zan zato zar andi bat.

—Emen zer daroak? Ardaoa, ez dok?

Eta mutillak:

—Onexek gizonok testigu izango dira; erdue ona, ta ikusi daiala gizon onek or zatoan daroadana zer dan.

Musturra askatu eutsoen ta atara eben barruan eukanetik, eta danak ikusi eben... ura zala, ur utsa.

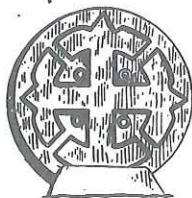
—Orduan zetan ibilli az gora ta bera eure asto orregaz?

—Eta zu zetan ibilli zara nire atzean?

Bereala igarri eban Txomin-Sagu'k bera mutillaren eta astoaren atzean ibilli zan bitartean, ardao-zaragi andien bat sartu izango ebela. Txorokilleta'ko mutil trokotzak astotxoagaz aurrera bidaldu eben, bere atzean Txomin-Sagu joan eitean, eta gero, bape bildur barik, beor baten bizkar ganean zaragi galanta sartu eben etxera.

Txomin-Sagu'k diño min geiago emoten dautsola zaragia sartzeak berak baiño egin dautsoen burleak. Berak ori diño, baiña... biak min emongo dautsoe, burleak eta dirurik ez artzeak.

Beintzat, Txomin-Sagu'ri jazo yakonaz ikusten da, gizonik zuurrenari be usterik gitxien danean lakatza sartzan dautsoela.

ZENTZUNDUNA BARRUAN, ZOROA KANPOAN

Lengo egun baten izpar au irakurri gendun.

Badajoz'en ixilleko polizia batek lapur bat gelditu ta juzgadura eroan eban.

An izen-abizenak artu eutsoezan. Espetxeko nau-sientzat paper bat idatzi zan lapurra preso sartzeko; baiña juzgaduko idazleak, lapurraren izena ipiñi bearrean, poli-ziarena ipiñi eban paper aretan, nai ez ebalá oker bat egi-ñik.

Juzgadutik espetxera joan ziran polizia ta lapurra. Espetxeko nausiak papera artu ta itandu eban: "Urlia nor da? —Neu —erantzun eban poliziak—. —Orduan, zu emen —esan eutson espetxeko nausiak.

Eta gura ta ez, asarratu yakon arren eta zarataka ibilli zan arren, poliziakoa preso gelditu zan. Andik las-tertxu okerra zuzendu eben, poliziakoa kaleratu ta lapu-rra barriro topau ta espetxeratuaz.

Izpar orrek gomutara ekarri euskun Bilbo'n orain ogetaz urteak dirala izandako jazokun antz-antzeko bat.

Emen bizi zan orduan (urte gitxi da il zala) joskin bat, txoriburu utsa, beti barriketan, mundua zuzendu eziñik ebillena. Berez ain burutsua izanik, ukondoa goitik erabil-ten be ikasi eban ta, jakiña, apur bat edan orduko, zoro benetakoaren antza artzen eban. Edan barik egoanean, etzan zoroa, gizon buru ariña baiño.

Aldi baten, sarriago edaten ebalako edo, ezin ziran aturau beragaz, ez bere etxekoak, ez bere inguruko adizki-
de ta lagunak; esan eikean guztiz burutik ginda egoala.

Itundu ziran, ba, etxekoak eta adizkideak zorotegira bialtzeko; zuzendu ebezan bear ziran garbitasun guztiak Diputaziñoan, eta garbitasunak eroazan gizon bat lagun ebalá, bialdu eben joskin txoriburua zoroteoira.

Berau ta laguna sartu ziran trenean, zorotegia egoan

urira joateko, ta sekulako ederto, bake ta alkartasunik andienean, ibilli ziran bide guztian.

Zorotegi-urira elduta, asmau eben alkarregaz bazkaldu bear ebela, ta gero uriko bazterrak ikusi, eguraste on bat arturik.

Esan da egin. Arratsaldean illundu baiño lenago eldu ziran zorotegira ta bertako Artezkaria'ren aurrera agertu ziranean, joskiñak bere sakeletik atara bere garbitasunak eta esan eutson a beste gizona zorotegira ekarrela...

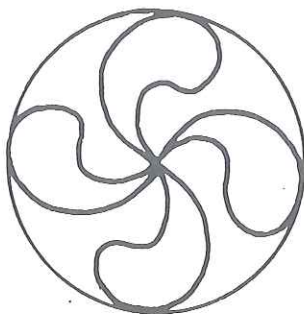
Au entzun orduko barriz bestea, guztiz asarratu ta didarka asi zan, bera etzala zoroa esaten. Joskiñak, orduan, Artezkariari bestela baitakoan esaten eutson apur bat berotxua zala. Artezkariak ikusten eban garbitasunak

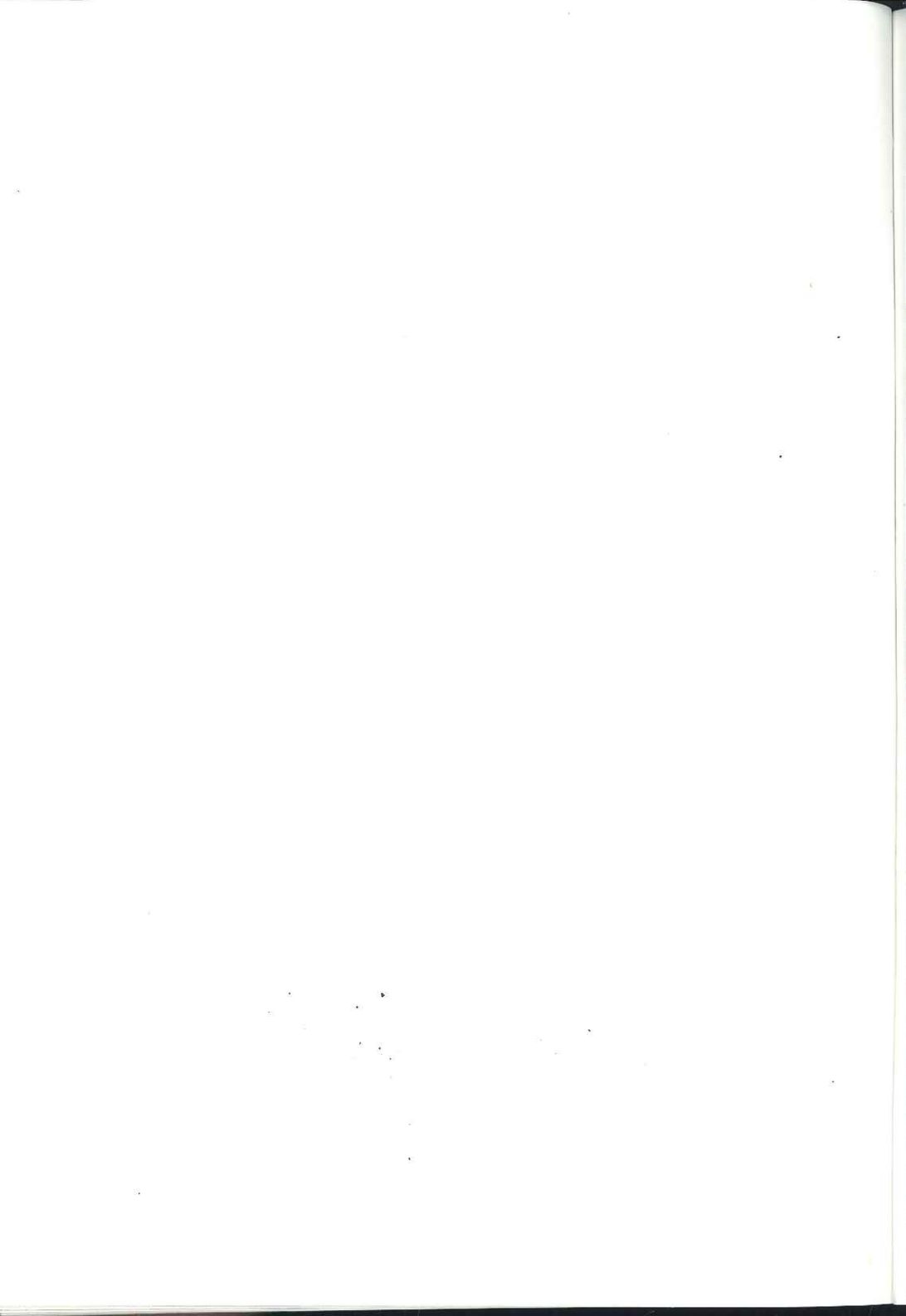
emon eutsozan gizona (joskiña) zintzo ta nasai egoala ta beste gizona (laguntzallea) ebillela beso urtika ta garrazika, ta siñistu eban au zala zoroa ta berau lotu eban zorotegian, eta joskiña azke itxi eban.

Diputaziñoako garbitasunak zelan aldatu ziran joskiñaren eskuetara ez dakigu orain, ala sakeletik igarri barik atara ete eutsozan ala gizon arek berak joskiñari emon ete eutsozan, eukiteko; dana dala, garbitasunok zoroak, edo zorotzakoak eukazan, eta... zoroa azke ta zentzunduna zorotegian gelditu ziran.

Biamamoneko jakin eben zorotegiko nagusiak zelako orde-zerokerra izan zan eta bialdu ebezan gizonak joskiñaren billa, baiña ez eben izan izerdi asko bota bearrik bera idoroteko; zorotegi-uriko taberna baten aurkitu eben, gutizko umore ederraz txikerdi batzuk papar-lepo bitartera ustuten.

Amaika barre gozo egin zan orduan Bilbo'n, zorotegi-urian, zorotegian bertan, joskin txoriburu aren egitadea zala ta ez zala!

BALTZOLA'KO GIZONA

Durango'ko ta Galdakao'ko, Zornotza'ko, Arratia'ko ta Gazteiz'ko mendigoizaleak atzo ziran Baltzola'ko kobak ikusten joateko, eta onexek gogora ekarri dausku gure gaztetan koba orretan jazorikoa.

Ez nago ziur, baiña uste dot berrogei urte igaro dirala emen nik esango dodana jazo zanetik.

Egun eder baten, Baltzola etxeetako mutiko bat, koba aldean ardi-zain ebillala, jazarri zan kobearen berengo zulo aurretxoan, eta an egoan txilibitua joten edo onetaiko zeregiñen baten; onetan entzun eban zaratea koba barruan, burua bigurtu ta ikusi eban urtetan barrutik gizon, edo gizon-antzeko, ikaragarria bat; beintzat ule ta bizarrak gerriraiñokoak ebazan eta soiñekoak triskil-triskil eginda. Axe zan bildurgarria!

Mutikoak igesi egin eban bereala, zoratuta lez; besteak, atzeikera didar egiten eutson ez bildurtzeko; bera be gizon bat zala, ez eutsola gatzik egingo, eta danau euzkeraz esaten eutson. Mutikoa arin-arin joan zan etxera ta gurasoei edesi (kontau) eutsen jazorikoa.

Ezin eben siñistu. Oraitiño koba aldera urreratu ziran, eta... baita!, antxe egoan "basatia"; alkar itz-egin eben, esanik basatiak argin bat gura leukela koba barruan lanen bat egiteko, bertan urte batzuk bizi izateko ustez etorri zala-ta.

Baltzolarrak Dima'ko alkatea jakitun ipiñi eben; onek txapel-okerrai esan eutsen, bada-ezpadan; txapel-okerrak, Villaro'koak, joan ziran kobara, espe (preso) artu eben "basatia" ta Villaro'ra eroan eben, eta gobernadoreari izparra bialdu.

"Basatia" bilbotarra zan, eukidun sendi (familia) kua, itxastar ontzi-nagusia, Gorbeia'n aurrerako urte bian

bizi izan zan basatia lez, eta orduan Baltzola'ra beste urte batzuetako etorria alako bizimodua eukiteko.

Esaten eban orduan, gizon orrek ez ebala jaten bedarkia baiño, bein bez okelarik ez koiperik, jantzi arin bat uda ta negu, eta egunero, naiz-ta neguan otxik andienaz be, mendiko errekatxuetan bustialdia artzen ebala.

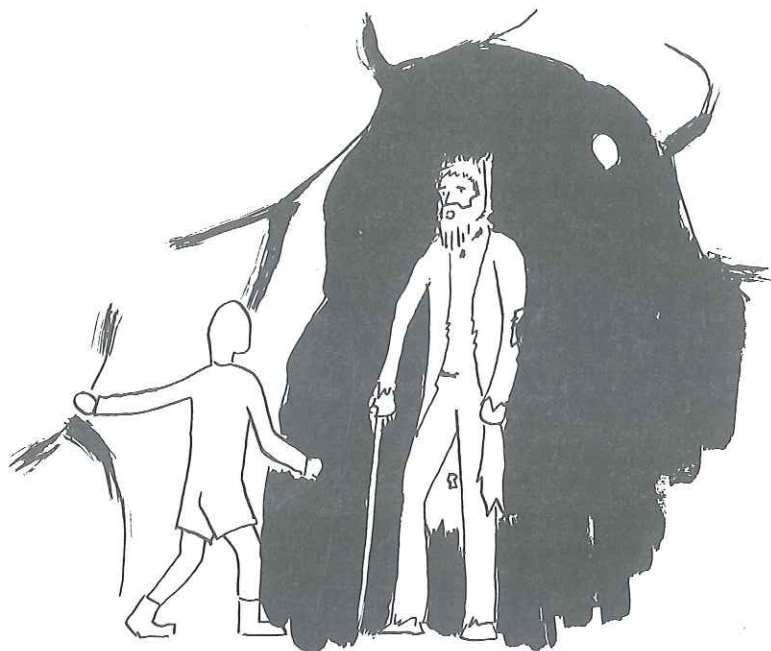
Bere ama ta sendikoak etorri ei ziran Villaro'ra ta gizon bakan ori eroan ei eben etxera.

Andik urte batzuetara (iru edo lau) lagun batzuekaz igande baten joan nintzan Madrid'etik Ciempozuelos deritxon errira, bertako Zoroetxea ikusteko asmoz. Zoroetxe aretan ta gerotxoago praille bategaz etxea ikusten genbiltzala, batu yakun gizon sendokote itxura oneko bat, bizar andi baltz-baltza ebana, ta ulea atzerantza dana orraztuta kopeta lodi-lodi bat gerriraño jausten yakola, burutsik; eta geugaz ibilli zan goiz guztian eta berak erakutsi euskun etxe guztia. Bazkal-orduan banandu giñean, eta praille nausiaz ta beste bategaz bazkaldu gendun Madrid'etik joandako mutillok; orduan itandu neutsen ia a nor ete zan, eta esan eusten axe zala Bizkai'ko mendi bateko koba-zulo baten basatia lez biziten egoala arrapau ebena, eta bere sendiak etxe aretara bidaldu ebala aurre-ragoko urte baten, eta... antxe egoala!

Nik ikara andia artu neban, igarri neban ba axe zala Baltzalo'ko gizon bizartsu ta uletsua.

Guk ez geutson igarri zorotasunik gizon areri; gure ustez iñok añako ezautasunez oldozten eban. Prailleai itandu geuntsen ia zelako gizona zan, eta erantzun euskuen:

—Ori gizonori gure ustez ezta zoroa, orrek bere oldozkunak daukoz gizonatzaz eta bizitzeatzaz. Gaur ikusi dozuen modu-moduan dago ori ona ekarri ebenetik geiago; bein be ez dau zoro-gauzarik egin; baketsua da ta azikera oso onekoa; begiratu bere itzetan; gugaz ezin obeto eroan leike; beti dago gertu geuri edozetan laguntzeko. Beti jaten dau bedarkia egosita, ta besterik ez; edaririk bein bez, ur utsa beti. Orrentzat ezta ez okela gauzarik, ez

arrañik, ez esnerik, ez aurrautzarik, ez ogirik, ez ezer, bedar utsa baiño, bedar egosia. Jantzi beti bardin, uda ta negu, ta soñeko ariña. Bein be ez da gexorik egoten; osasun gogorra dau.

Orduan esan geuntsen prailleai, olako bizimodua penitentziaz ete eroian, eta erantzun euskuen ezetz, ak ez eukala erlejiñorik, ez ebala otoitzik egiten, ezta ez ebala mezarik entzuten. Orraitiño, ez eutsoela iñoz itz bat entzun erlejiñoaren aurka.

Euberdi ostean, zoro-etxeko gela nausian, "Basati" ta zoro bat etorrita, pianua joten ekin eben, ederto gero biak. Arek bata-bestearen urrengo pianu joten ebiltzan artean, praille bati esan neutson: "Pianu joten be badaki?" —"Bai, esaustán prailleak, sarri ibiltzen da joten: musika asko daki ta zaletasun aundia dauko. Gizon bakan edo "raro" bat da.

Andik sei edo zazpi illabetera, Zoro-etxe aretako praille, ni bizi nintzan etxera eskean etortzen zanari, itan-

du neutson ia zelan bizi zan nire errikide "basatia", ta esan eustan:

—Igesi egin dau andik. Goiz baten etzan agertu, ez bere lo-gelan, ez iñun; azterrenak artu ziran, ba, ia ezer jakiten gendun nundik-nora igesi egin ete eban, eta ez dogu ezer lortu; lorratzik itxi barik alde egin dau, ez daki-gu ezer.

Nora alde egin ete eban, Baltzola'ko gizonak? Amerika'ko edo Apirka'ko basamortuen baten bere azken lekua idoro izango eban urrean.

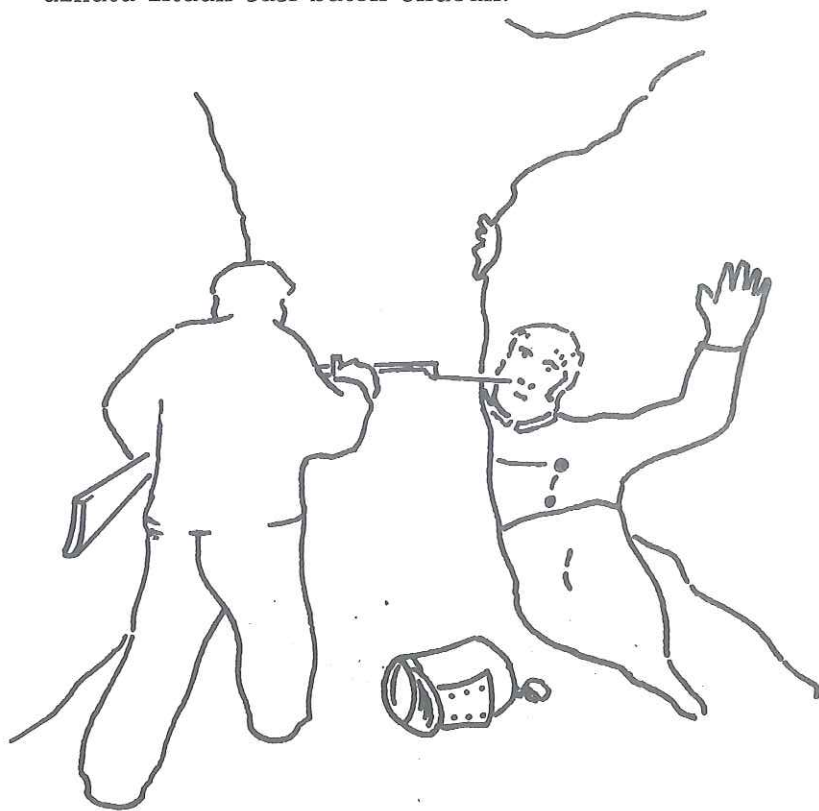

MUTIL TXIKIAK ANDIA ARRAPAU

Karlisten ontxuko gudatean (1872'tik 1876'ra) bal-tzen batalloi bat joian Berriz'tik zear Ermu alderantz.

Batalloiaren atzeko aldean joiazan soldauetarik bat urten zan bidetik, prakak azkatu bear ebazala-ta; bere lagunak aurrera jarraitu eben gelditu barik.

Berau sartu zan zugatz-arte baten, eta bere puxilla enbor edo tronko bati eutsoia ipiñi ta gero, bere prakok azkatu zituan sasi baten ondoan.

Baiña antxe egoan ezkutauta zugatz-enbor baten ostean, andixik tropiari begira, mutil gaztetxu bat, amabi urtetik gora asko geiago etzana. Eta soldauak prakak azkatu zituanean, arnasaik be artu barik, katua txoriagana ta amaraunbako miarmatxu saltokaria euliagana joan oi diran baizen astiro ta zarata baga urreratu zan puxilla egoan tokira.

Artu berau, jaso bere txakurtxua ta soldauari begira ipiñi eban, oni adierazorik erdera mordolloz geldi egoteko ta berak agintzen eutsona egiteko, bestelan baliaz bertan josiko ebala.

Eta orra ogetaz urteetako mutil kankaillua bere prak gorri, morral, kartutxera ta soldau traste guztiekaz (puxilla ezik) mutil sostortxu baten menpean.

Eta ixil-ixillik joan bear mutiltxoaren aurrean Markiña'ko bitxabaletik, an goian karlisten guardia-lekua idoro artean. Aren esku artean itxi eban mutiko azartuak bere "prisionerua", ta gero etxera.

FISIKA'KO IRAKASPEN BAT

Lengo egunetako eguzki-galdak gomutara ekarri daukue, oraingo jazoera bat.

Gure adizkidea ta bere lagun bat, biak emengoak, ei egozan bein Leon'go erri baten, elizpean, amaika ta erdie-tako mezea noz asiko zan begira.

Udearen biotz-biotzean ei zan. Zerua garbi-garbi. Aizerik bapez. Eguzkiak erre bear bazter guztiak. Eleizearen aurreko enparantza, labea letxe ei egoan. Bero andienetarikoa. Gure adizkideak iñoanez, termometro bat eguzkitan ipiñi ba'litz, 46-47 mailla erakutsi izango ei ebazan, gitxienez. Onetan, ikararik andienaz ikusi eben etorten eleizarantz enparantza galdatuaren erdi-erditik gizon bat kapiaz batuta burutik oiñetara eta buruan eroian kapela sendo egal-zabala.

Kapearen iduna eltzen yakon belarrietaraiño, buruko kapelea jo arte, ta orregaitik arpegia ez yakon ondo ikusten; oztozta begiak eta surra. Kapea ei zan Kastilla'ko erri txikietan lugiñak erabilli oi dabezan lakoxe sendoa; ta luzea, barriz, orpoetaraiño.

Astiro-astiro ei etorren, oinkada lau-laua ta laburra egiten ebala.

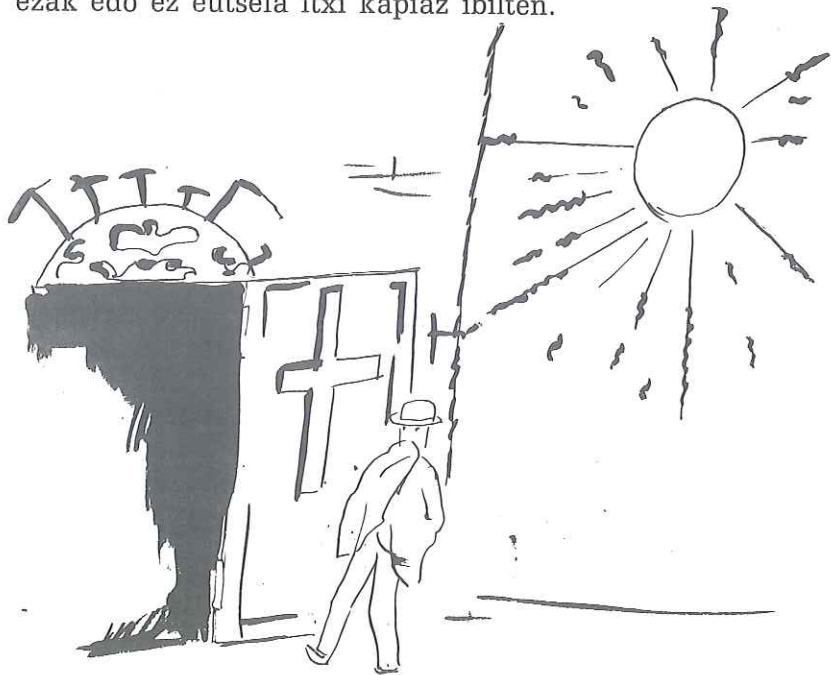
Eldu zanean eleizpera, kerizpetara, kendu ebazan kapea ta kapelea. Orduantxe ezagutu eben, erri-idazkaria (sekretario munizipala) zan.

Esan ei eutsoen, ba, ia zoratu ete yakon alako beroaz kapiaz etorteko; ta berak erantzun ei eban, kapiaz eta kapeleaz estalduta preskoago etorten zala. Ia zelan ori, ta ona emen bere zegaitia: —Gizona: kapea ta ostantzeko jantzi sendo "berogarriak", zetarako ipinten doguz neguan? Gure gorputzeko beroa igesi joan ez daiten eguratsera (atmosfera). Jantzi sendo orreik dira "esiak" beroarentzako, igaroten ez dautso izten; orregaitik gorde-

tan dabe gorputzaren beroa, kanpora joaten galerazorik, eta berogarriak ereisten dautsegu. Ba, eguratsean gaur lez, gure gorputzaren beroa baiño askozaz andiagoa dagoanean, orrelako jantzi sendoak, beroarentzat "esia" dira; jantziak, galerazo egiten dautsoe kanpoko beroari gure gorputzera sartzen. Gorputzetik eguratsera ta eguratsetik gorputzera igaroten eragotzi egiten dautsoe beroari. Eta ona emen zegaitik ni, olako egunetan etorten nazan eleizara ta nainora neure kapa andiaz, astiro-astiro, al dodan indarririk gitxien egiten dodala. Ta onetara presko-presko, edo beintzat, papaoa lez aboa zabalik neuri begira egoten diran gizajoak baiño askozaz preskuago.

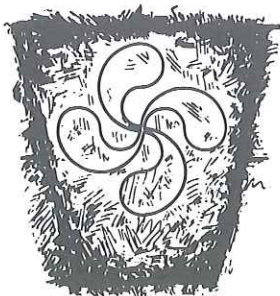
Nik esan neutson neure adizkideari: —Zuek be idazkariena entzun ezkeru, kapa andi batzuk eskatuko zeneduezan euzkirik euzki ibilteko.

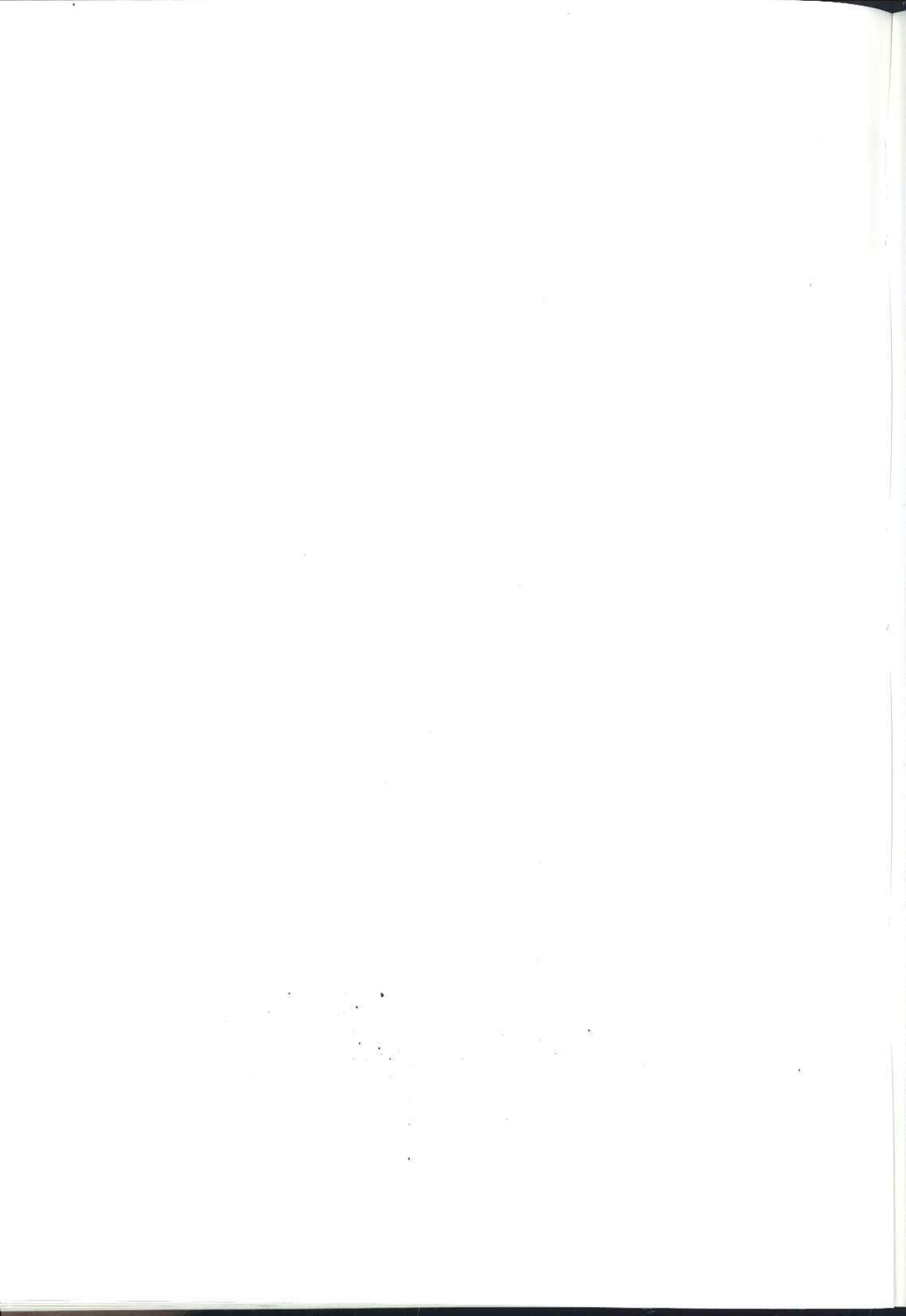
Adizkideak erantzun eustan ezetz, eurak uste ebela idazkari arek zuzen esan ebala, baiña alan be, oiturarik-ezak edo ez eutsela itxi kapiaz ibilten.

ZER NAZ BA?

Al guztiaren
Jabe zarana,
gurutzan zago
josita, Jauna.
Azketsi zendun
zeure iltzaillia
izanik bere
jaun ta jabia.
Neure kalten bat
dagistanari
kalte egiteko
zer ete naz ni?
Autsa baiño ez,
ustel-ustela,
aize dongeak
narabilela.
Arerio orrek,
gorrotau nagik!!
Ez yoat neure
Jaunaren antzik.

JAKINTZA-ZALEAK

—Ai, Kirikiño!, gu galduak gara, ez daukogulako bape jakintzazalerik, erri basati bat gara, ta beti jazo dan lez erri jakintza-zaleak azpian artzea jakintza bako erriak, gu be...

—Tira, tira, ez daistazu barrero sermoi ori esan, entzunaren entzunaz ia erdi aztuta daukodalako.

—Zuk zeure patxada orregaz ernegau eragingo zeuskio santu bati be. Ez al da egia guk ez daukogula jakintzazalerik? Ez al da egia jakintza-zaleak ez diran erriak jausi bear dabela?

—Lenengo itanduari darantzutsot: Jakintza-zale izaten ez gara lenengo maillakoak, ez gutxiago be; baiña azkenengoak bez. Jakintza-zaletasuna, alde guztietan izaten da gitxi. Eta emen baiño gitxiago leku askotan.

—Nun? Ia, esaizu, nun ba? Baiña ez etorri nigana Ebro aruntzako gauzakaz, ango barri ba-dakigu danok eta. Ori alde batera kendu ezkerro, ia Europa'n nun diran gu baiño gitxiago jakintza-zaletasunean.

—Leku askotan, eta ontxe edestuko dautzut Parantze'n jazoriko bat. Ara: Ontxe urte batzuk dirala euskeraz ikasten ibilli zan emen Bilbo'n, Diputaziñoaren euskel irakastolan Jules Fermaud izena daun Valencia'tar bat; bere aita parantzetarra zala esaten eban, eta gaztetan ikaskizunak egiteko aita orrek bidaldu ebala Montpellier Parantze'kora.

Eta berau euskeraz ikasten ibilli zan urtean jazo zan urte guztietakoa gure euskal irakastolan: ikasten asiriko erdiak inguru gelditu zirala udabarrirako.

Geure tamala agertzen genduan onegaitik; eta Fermaud'ek esan euskun orduan:

—Nik ikusia ba'zenkie, orrenbeste tamal ez zeunkie izango. Ni Montpellier'en ikasten nenbillan aldian, jentreak

eurrez esaten eban eta ango izparringi guztietan be ia egu-
nero ekiten eutsoen, parantzeko gaztieri Berberia'ko
arabe-ele gaurkoa irakatsi bear litzakioela, Argelia'n,
Tunez'en, Marrokoz'en eta abar, salerostean edo ostan-
tzean bizibidea billatzeko guztizko bearra zala jakitea
ango arabe izkuntza, erriak darabillena; mundu guztia
aurkitzen zan ba eretxi baten, arabe ikaskuntza bat ipiñi
bear zala.

Montpeller'ko Irakastetxe Nagusian ipiñi eben ba
irakaskuntza ori; ekarri eben maisu bat arabe —elea eder-
to ekiana ta ondo irakasten be bai-ekiana; iragarri eben
matrikulea, izparringiak zarata egin eben, eta asi zan ira-
kaskuntzea Iraillean *irureun baiño ikasle geiagogaz*. Neu
be ikaslea nintzan.

Andik lau illabetera, Urtarrillean, zenbat lez ikasle
geratu giñeala uste dozue? —itandu euskun Fermaud'ek.

Guk erantzuten geuntson, batak eun, besteak larogei,
onek irurogei, arek berrogei, eta Fermaud'ek beti esan
euskun: gitxiago, gitxiago, gitxiago...

—Zenbat ba? —itandu geuntson azkenez, ta orduan
esan eban: Ikaratu zaitzeze! Bat bakarrik! Neu bakarrik!

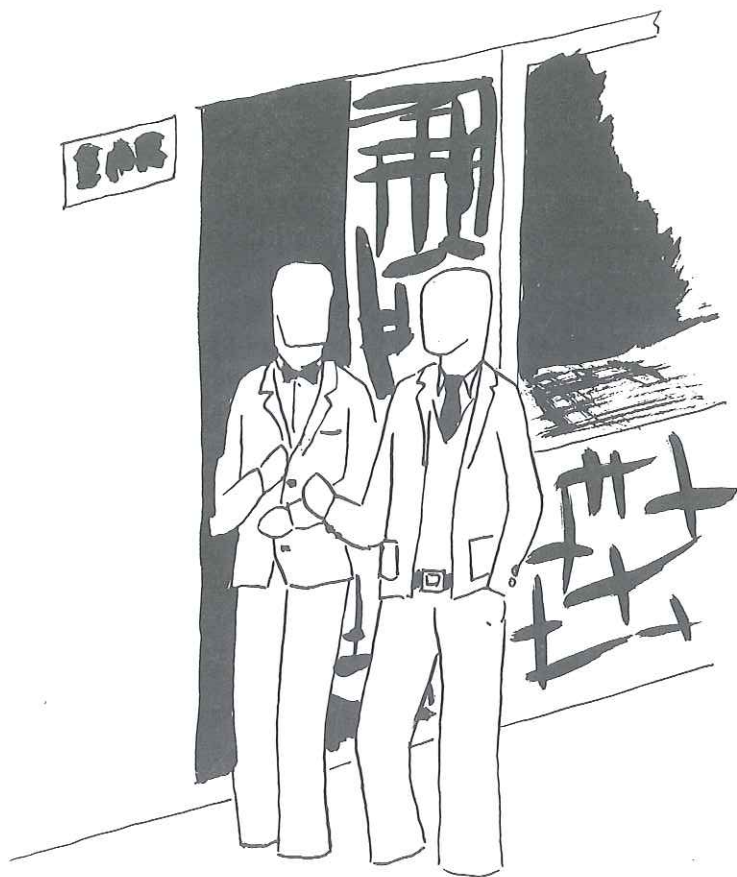
—Baiña ori siñisgatxa da, Fermaud adizkidea; siñis-
gatxa ta lotsagarria.

—Ba, esan dautzuedan lez jazo zan.

—Eta Montpeller'en jazorikoa beste leku askotan be
jazoko da, gizona beti gizon dalako, emen, Parantze'n,
Guatemala'n, Australia'n, Japon'en, nainun. Or Europa ta
Amerika'ko irakastetxe nausi-nausietan ikasi ta ikasi
dabiltzan gazteak ez dabiltz jakintza-zaletasunagaitik;
biarko egunean dirua irabaziko daben itxaropenagaitik
dabiltz. Gazte orrei esango ba'leutse: "Or iruntsiten
zabiltzen liburu guztiokaz ez dozue ogerleko bat irabazi al
izango", egundoko ariñen uts-utsik geratuko litzakez Ira-
kastetxe Nausi entzute andikuok.

—Zu, Kirikiño, alako "ezetiko" samarra zara.

—Zer nazala?

—Siñistuten erraza etzarala esan gura dot. Gaurko gizonak dirura jausita dagoz, ta zuk or esan dozuna egi antzekoa bai-da izan; baiña gizonok izan dira iñoz jakintza-zale andiak, griegoak eta...

—Bai, aitatu dozuz, ba ganau onak, griegoak!

—Baiña ez gaurkoak, lenagokoak edo antxiñagokoak baiño: Sofokeles, Pitagoras, Aristoteles, ta aren aldietan, Grezia'n mundu guztia zan jakintza-zalea, pillosopua.

—Bai... zereko pillosopuak! Ona emen zuk diñozun aldietako jazoera bat, urte askotxu dala irakurri nebana George Ebers doixtar jakintsuaren liburu baten. Ara:

Bein, goiz-goiz, eguna zabaldua laster, uri andi baten inguruko zelai baten aulki batera igonda, asi ei zan jakintsu ospatsu bat jenteari irakasten. ((Itxuraz, olantxe zan orduko ekandua.)

Batu yakon jakintsu orri gizon aldra andi bat, eta aurrean eukazan danak adi-adi.

Pillosopua pozik aurkitzen zan. Bere kolkorako iñoan: "Zelako jente jakin-zalea dagon uri onetan".

Alako batean entzun zan merkatuko kanpaia; merkatua zabaltzen zala adierazten eban kanpaiak, ta pillosopuaren entzuleak alde egin eben danak merkatura, antxe sal-erosten euren bizimodua zuzentzera.

Danak ez eben alde egin orraitik; bat gelditu zan aurre-aurrean, pillosopuaren aulkiaren aurre-aurrean, eta eskuak zabal belarri ostean ipiñita, adi-adi egoan.

Pillosopuak esan eutson: —Zorionak zeuri jakintza-zalea zaralako, ez orrek zure lagunak merkatuko kanpaia entzun orduko alde egin dabenak lakoak.

—Baiña merkatuko kanpaia jo dabe? —esan eban ikeratuta entzule bakarrak, eta ariñeketan alde egin eban merkatura berak be, pillosopua bakar-bakarrik itxita.

Azkenengo geratu zana, gorra ei zan, eta entzun ez kanpaia, ta aurrenengo egoan lez igarri ez bere atzekoak alde egin ebela.

Or daukozuz, ba, Aristoteles, Euklides, ta enparau pillosopuen errikideak.

—Orduan zer? Bape ez dogu ikasi bear? Liburu guztiei su emon ala?

—Ez, gizona; ikastea beti dator ondo, ta ikasi al dana; baiña danok etxe bete liburugaz gau ta egun ikasi ta ikasi, begiak erre bearrik ez gabiltzalako, ez etorri esaten basatiak garala, taparraboaz ibiltea merezidu dogula, kirten andiak garan lez beti egon bearko dogula buztarribean, eta abar eta abar. Gauzak bere neurrian beti dira ondo.

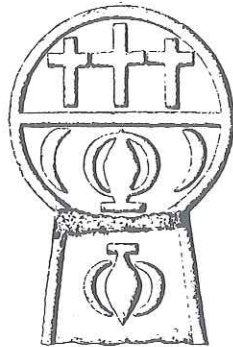
—Esan lei, ba, kirtenen alde ta kirtenkerien alde zabiltzala.

—Kirtenak be bear izaten dira sarritan. Ez nago ala-

Edestia'ra (Historia'ra) begitu ezkeru, ikusten dala erri jakintsuak jausi dirala beti erri kirtenen menpean, azkenengo oneik gogo andiagakoak izan diralako, il naiz bizi jokatzeko gertuago egon diralako. Erri jakintsu, ertitsu, aberats, mizke-mizke bizi izan diranak, beti izan dira erri makalak, eta laster ondatu dira.

—Zagoz ixillik, gizona, olakorik esan barik.

—Tira ba, ixiltzen naz.

KONTUZ IRRILARIAKAZI

Gaztela'ko erri baten bizi da astokillo aundi bat, ez alan-olangoa, lurbirako astokillo guztien errege edo nagusi izan leitekeana baiño.

Beroni irri andi bat egitea asmau eben bein gogaldi oneko lagun batzuk, esango dan eran.

Azoka-eguna zan. Erosi ebazan astokillok untxi edo koneju eder bi. Etxeruntz eroiazala, aurkitu eban enparantza bertan len aitaturiko irrilari bat.

Alkarri egun onak emonda gero, esan eutsan onek astokillori:

—A, mutil! Orrek dozak oillaskoen ederrak daroazanak; zegan erosi dozak?

—Nungo oillaskoak? —erantzun eban astokillok—. Oindiño andiagoak entzun bearko doguz!

—Itandu dauat zegan erosi doazan oillaskuok.

—Baiña, non daukazak begiak? Ez dok ikusten untxiak dareala?

—Ba, ba, astokillo; ori dok urteierea; gura ezpadok esan zeinbatean erosi doazan oillaskoak, esaik artezean eta ez aite ibilli olango lelokeriak erantzuten.

Gelditu zanean bakarrik gure astokillo, begiratu eutsan astiro eskuan eroiazan untxiai, eta ziñoan agin artean:

—Guzurra dala esan leike ori lango gizon batek bestelako astakeria esan leiala.

Jarraitu eutson bideari ta laster esan eutsen zaldun bik:

—Oillasko ederrak, astokillo...

—Zuek bere bai? Begirik ba-daukazue?

—Zer diñok?

—Nik eskuan daukadazanak oillaskoak direala diño-zue?

—Zertzuk dozak ba?

—Baiña, gizonak, ez dozue ikusten untxiak direala?

Barre santzo andi bat egin eben biak, esanaz:

—Edo gogaldi ederra daukak, edo ukalondoari goitik erabili bear izan dok ik gaur goizean.

Asarrez joian etxeruntz gure astokillo, ta kafe-etxe baten ondotik igaro zanean, leio ondoko mai baten egozainai entzun eutsen esaten:

—Mutillak, egazti alagalakoak astokillok daroazanak, *arrozaz* ipiñita jateko gaur arratsaldean.

—Andia da gero kontu au!, esaten eban bere artean astokillo koitaduak, noizik beiñean untxiai gogoz begiratu-ta.

Ganera, beren etxera eldu baiño lentxoago bi edo iruk berba egin eutsen besteen erara, ikaratu zan, eta ariñeketa baten sartu zan etxean, jaurti ebazan untxiak, bere emazteari esanaz:

—Or daukazuz oillasko edo untxi edo demoniño bi, nik ez dakit zer direan eta.

Emazteak auzoetako lagun askori deituta, danen artean nekez siñistu erazo eutsen astokillori, azokatik eka-
rri ebazanak untxiak zireala, ez oillaskoak.

* * *

Irri astuna da, ez bakarrik astokillorentzako, baita norberen burua zer edo zertzat daukanarentzako bere. Irrilariak egin eben au astokillogaz astotzat ezagutua zalako; baiña etorri bai'leikee burura beste edozeiñegaz egitea alako deabrukeria, beste au bere ez dakit zelan ibiliko zan, ain da andia lagun askori entzuten yakan gauzeak daukan indarra.

Astokillori gertau yakona, edo gertau yakon antz-
antzekoa aurrez ikusten dogu gaurko egunean, ez zoritxar-
rean oillasko kontuetan (au azkenean bere ez da aldia iga-
roteko ta barre batzuk egiteko baiño); gertatuten da beste
gauza astunagoetan.

Jatorriz bere barruan daukan adimeneko argiaz baiño ezpada bere, gizonak ikusten ditu gauza garbi, zuzen, eurai dagokioen erara, astokillok bere begi zoliakaz untxiak ikusten ebazan lez. Alan, begiratuaz, eguzkia, illargia, izarrak, itxasoa, lur ta mendi, odei, iturri, erreka, zugatz, bedar, lora, abere, pizti, arrain, egazti, eltxo, ta ezin esan ala gauza, begiratuaz oneik gauza guztiok azpiratuten dabezan lege zuzen ta bein bere utsik egiten ez dabezanak, eta azkenean bere barrura begiratuaz, gizonak ezagututen dau garbiro bateren batek izan bear dabela euren egille ta jaubea, au da, Jaungoikoa. Ondo daki gizonak bere eskuetan daukala azkatasuna, gauza ona edo txarraren zigorra emongo yakala emen edo nun-edo-nun; ba-daki zer gauza ona ta zer dan txarra, berari besteak egitea gura leukeanari begiratuaz bakarrik; ba-daki gizon batzuk alper, nagi ta baldre sak direan artean, beste batzuk langin, bizkor ta zoliak direala, eta beraz ondasuntan bardiñak ezin izan leitekezala; ba-daki batzakuntza guztietan, iraungo ba'dabe, legeak egon bear dabeela, eta lege oneen betekuntzarako norbait edo norbaitzuk izentautau egotea nai-ta-naiezkua dala, eta berari edo eurai begirune ta menegindea zor dautsagula; oneik eta beste gauza asko daukoz gizonak bere begirapean.

Eurok baiño ziurtuago dakiz ondiño beste egi gorago-ko batzuk, ulertuten ezpaditu bere, neurri bagako andita-sunekoak direalako ta gizonaren adimena neurrikoa, ta ez andikoa, dalako; egi onetaraiño ez eban gizonak sekulan igongo, Jaun errukitsuak berak agertu ez ba'leutsoz ondamentetik aldentutearren; egi oneik, edonok daki, geure Jesukristo Jaunak irakatsirikoak dira, Eliza donearen ikasbidean idatzita dagozanak.

Astokillok enparantzatik etxera bitartean sakabana-tuta irrilaria aurkitu ebazan eran, gizonak be topez egiten dau lurbira guztian zabalduta dabilzan irrilaria gaizto batzukaz, zeintzuk daukeezan batuta euren gogoak, gizon gaisoai zuria baltza dala ta baltza zuria, zuzena okerra,

okerra zuzena, eguna gaua ta untxiak oillaskoak direala siñesterazoteko.

Onetariko batek dirautso gizagaixoari, esate baterako liburu baten orri artetik, ez dabela siñistu bear ain garbiro dakusen gauzea; ez dagoala ez Jaungoikorik, ez ari-marik, ez saririk, ez zigorrik, ez erlejiñorik; ez dogula bear legerik, ez nagusirik, danok bardiñak izan bear dogula, baktotxak gogoak emoten dautsana baiño besterik ez daukala zergaitik egin, ta beste onako astakeri asko. Lenengoan, astokilloren antzera, esango dau bere artean: "Gizon onek ez dauko zentzunik". Baiña gero idazlariak liburutik jaurti dautsazanak, irakurriko dauz oster a be albistarien batek, joango da batzar edo *mitin*-en batera ta an be entzungo dauz barriro astakeriok, entzungo dauz ikas-teetxetan, entzungo dauz *kafe-etxetan*, ardantegietan, biltoki edo *teatroetan*, burdin-bidean, kalean eta alde guztietan dagozalako deabruaren semeok, edo obeto esateko, deabruaren laguntzailleok, umeak Goikoarenak direalako danak.

Eta zorionez ez ba'dauko nik ipiñi begien aurrean, edo ba'dauko bere, ezin ba'yako ezautuerazo irrilarriak darabilen arloa, astokillok bere emaztea ta auzokoak euki ebazan lez, geratuko da azkenean benetako asto bat egin-da. Siñisterazoko dautsee gura dabeen guztia; esango dautse idiak egazka dabiltzala lorarik lora, erleak balira lez, ta bete-betean siñistuko dau; esango dautse eskumako besoa ezkerra dala, ta "alantxe dok izan be"; esango dautse astoa izateko arrantzea baiño ez dala bear, eta "baita"; edozein gauzatarako ipinten dabe bigun-bigun. Orduan igoten dautse bizkar ganera, ta ederto doaz neke barik eurak gogoia dauken lekura, ederto doaz goietaraiño, au da, Errien buru edo nausi izatera, zeintzuetara ez leukee iñoz igon al izango bakarrean; argal, erkin, indar bageko gizontxu batzuk direalako.

Ta ez da gauza barregarria ikustea azpiko astoa esaten gogoz arrantza ikaragarriakaz: "Bizi bedi azkatasuna"! "Bizi beitez gizonaren eskubideak!!"?

Ez daukak azkatasun txarra gizagaixo orrek, pozik aska baten galtzu apurren bat jaten emoten ba'daue; barre egin egioek eskubideai, lelo orrek; euren jaubeen kontra ezetan asten ba'az, laster lotuko abe ta makillaka azurrak eiotuta arrantza neketsuak bota bearko dozak; zer uste dok ba, ire ederragaitik dabiltzala besteok? A ze barre zantzoak egingo leuskizuezan batai ta besteai, gaiztakeri guztien iturburuak, barrerik egiteko ba'lego bera!

Astokillori egin eutsoena, kontuan egon ezkerro, ez da erraz egitea iñori; beste muetako astokilloai egiten dautseena be ezta ain erraz-erraza, kontuz bizi ezkerro ta gogotan euki ezkerro zelango txakurrak dabiltzan Jaungoikoaren lurbiratik zear; orregaitik danok euki bear dogu gomutan esakune au: "Kontuz irrilarriakaz!"; ba lotsagarria izango litzateke astokillo baten antzera sartuko ba'-leuskue bestelako lakatza!

BEORRAREN ARRAUTZAK

Antxiña, batek ba-daki noz, Bilbao'ko zeian edo merkatuan guztiak euzkeraz itz-egiten eben aldian, salgei eukozan baserritar batek kui edo kalabaza ori andi bi.

Belarrimotz kirten bat urreratu yakon eta itandu eutson euzkera mordolloz:

—Zer da ori gauza andi?

Baserritarrak, barrurantzako irribarre bat eginda, esan eban bere artean: "Nungoa ete da berau". Eta erantzun eutson:

—Beorraren arrautzak dira oneik.

—O ze gauza! Ni erosi bat. Zenbat gura?

—Lau ogerleko.

—Ondo, artu dirua. Ni eroan au, anaiari bidaldu *Castilla*'ra.

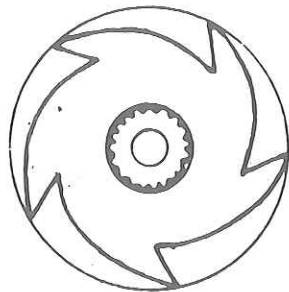
Artu eban lepoan "arrautza" andia, ta bai-yoian Bolueta aldera an egoan mandazain erritar bati emoteko, berak eroan egian *Castilla*'ra.

Nekau egin zan bidean, eta jazarri zan atsedeten aldatzune baten, ibai ganeko zugatz batzuen azpian gerizpetan. Zigarroa egiten eta izituten ebillan artean, uste barik zirkin eragin eutson "arrautza" areri, ta abiau zan berau bilin-balanka aldatza bera, sartu zan sasi-arte baten jo eban arri bat, eta zati-zati egin zan; egin-egiñean be, erbi bat egoan lo sasi ondoan, itxartu egin zan eta tximistea lez asi zan ariñeketan.

Au ikusirik, belarrimotza, abia zan bera be, arrapaladan erbiaren atzean, "arrautzeak" barruan eukiriko txikoa edo zaldi-kumea zalakoan... baiña... bai, gorantziak emoiozak!

Orduan arpegi mukerraz ta besoak eunduta, esan eban:

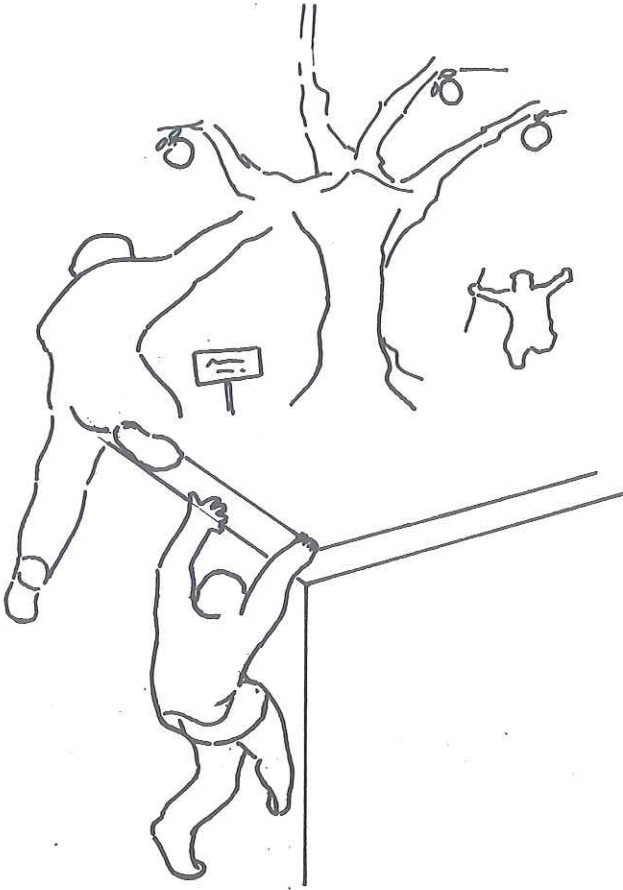
—Rediela! y qué caballico m' majo hubi'a tenio si no se me escapa el ind.no. (Arraiea! ori izango zuan zaldi dotorea, medarikatuak igesi egin ez ba'leust.)

MUTIKOAK

Txomin Beterre asarre da mutikoekaz, bere ortura sagar-billa sartzen diralako.

Eta eurok bildurtutearren, ortura sartzen diran leku-lekuan ormatik dingiliz ol bat ipiñi dau, bertan onantxe euskeraz idatzita: *Ilgo da! ortu onetara sartzen dana!*

Arratsaldean, eskolatik urtenda gerotxuago, mutiko aldratxu bat andik igarota, ikusi dabe, ta arrituta gelditu dira:

—Mutillak, ikusten dozue?

—Zer ipiñi ete yok barruan...

—Azeri-zeporen bat, iguel.

—Edo iñamitea.

—Edo sagarra berenua ezarri.

—Batek ba'yakik!

Eta bildurrez alde egiten dabe andik eleperantz; antxe izan oi dabe euren batzokia ta.

Astebete inguruan ez yako Txomin Beterre'ri ortuan mutikorik sartu, ta berau guztizko pozik dabil.

Baiña gero, alako baten, tximiñoak lez orma ganetik ortura sartu ta sagarretan dabiltz mutiko asko, ilteko bildur gitxigaz.

Ikusi dauz Beterre'k, eta sekulako ariñen eurekana joan eta ortutik uxatu dauz.

“Zer dala-ta bildurra galdu ete dabe barraban-barrananok?” esanda, urten da ortutik kanpora, ta arrituta ikusi dau berak ipiñiriko olean beste idazkun bat ipiñi dauala bateren batek, onantxe: *Eta ortu onetan sartzen ez dana be... ilgo da!*

Jakiña, danak il bear, sartzen diranak eta sartzen ez diranak.

Kendu dau Beterrek bere idazkunoi, eta etxeratuten da bere artean esaten:

Oneik mutikuok plagie bera baiño be txarragoak dira. Ia zelan igarri dausten idazkunea! Ezin lei, ezin lei eurokaz.

BESTE ALDEKO MUTIKO BAT

Orain berrogetaz urteak, illuntze baten, Mañari'ko Ormetxe-Markue-Antoiakatia auzoko jentea soloetatik etxerantza joianean, zeozer apaldu ta laster ogeratzeko ustez, orra nun agertzen dan Mendibeta aldetik "zerbait" arin-arin datorrela, argi ta guzti, ixi-ixillik...

Gelditzen da jentea arrituta lez bidekoari begira, ta:

—Ene! Zer da gero beroi?

—Jesus, Maria ta Kose!

—Arraiea, orixe ez dok gauza ona!

—Aitearen, semearen...!

—Ondiño zertzuk ikusteko ete gagoz!

—Zer dan erreparau dautsozue gero?

—Nok igarri zer dan?... Gauza ona ez beintzat.

—Tximistea letxe joan dan arren, erreparau dot txirringa moduko batzuk izan direala ta eurekaz batera buelto baltz, eta aurrean aboa lakoxe bat zabalik, sua edo argia dariola.

—Arrigarriena da orren arin joatea ta bape zarata barik.

—Ori, gura ta be, gauza ona ezin izan leiteke.

—Ez, ba; beste aldeko mutikoren bat da ori, segurutik.

—Zetan esan bez ori.

Onetariko zeresan asko ipiñi eban illuntze aretan Mañari'ra lenengoz elduriko "txirringuts" edo "bizikele-teak".

Bai, ba; jente arek ordura arte ez eban iñoz ikusi zaldi-burdiak eta idiburdiak baiño, alde batetik bestera bitxabalez ibilteko, eta "txirringutsa" gauza arrigarria zan, iñok amesetan be iruditu ezin leikena.

Ikusi alako gauza barri bat, eta illunduta ezin ondo arturik bere taiu ta antza tximistea baizen arin dabillena,

ixi-ixillik, eta aurretik sua dariola... ez ete da gauza arri-garria?

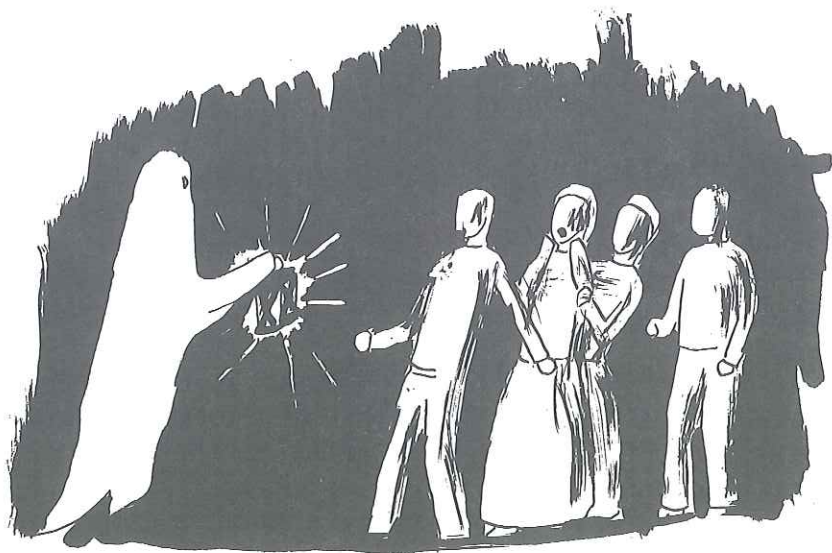
Txirringularia, baiña, Antoia'n gelditu zan, eta etzan andik aurrera joan.

Biaramon goizean zabal zan auzoan Antoia'ko Matxin Artetxe mutilla izan zala aurreragoko illuntzean tramankulu deabruan etorri zana, eta danak gora-goraka andiakaz esaten eutsoen Matxin'en anaia Gabiño-ri-ta, a mutilla ez ebillela bide onetatik, "kargu" artu daioela, ta atsoen batek aitatu bear izan eutson ondo izango leitekela Matxin'i "bedeinkaziño" batzuk emotea, ta...

Auzoekaz bakerik izango ba'zan, nai-ta-naiezkoa izan zan Matxin'i "bedeinkaziño" sendo batzuk emotea.

Domeka baten izan zan au, eta astelen biaramonean, goizean goizetik, eguna zabaldu baiño lenago, bere txirringutsean jarri ta Durango'runtz al eban ariñeketarik andienaz igesi eban Matxin'ek bere bedeinkaziño ta guzti.

Orra Mañari'ra elduriko lenengo txirringulariari jazo yakona.

ERESPATZAK ETA ABESPATZAK

Orrek dozak itz zakarrak ostera!

—Zakar egiten yatzuz barriak edo ezezaunak diralako zuretzat; gugaz sarri ibilli ba'zabiltz, aldi asko igazi orduko guztiz erraz ta bigun eretxiko dozuz esaten naiz entzuten.

—Eta zertzuk dozak, ba? Zer esan gura dozue eurokaz?

—Erderazko "banda de Musika" ta "orfeon".

—Tirok, ba; oa aurrera.

—Zeure baimenaz, eskerrik asko. Lengo egun bietan larunbat-igande, usubillo ta zarraparra andia ibilli da Bilboa onetan; alde guztiak jentez bete-beterik.

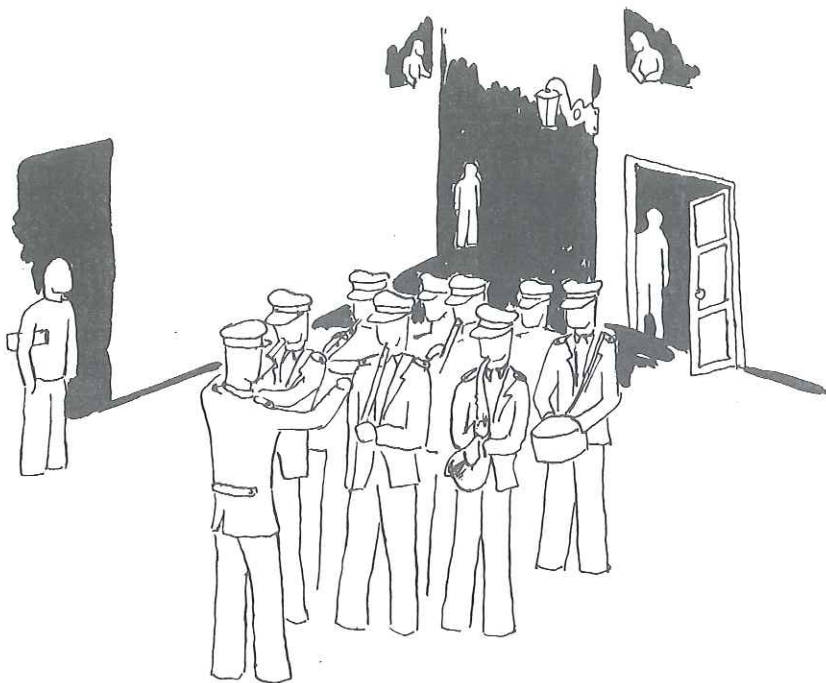
Ez dago eresia edo musikea lakorik jentea erakarteko. Il-illik dagon kale baten asi zaitez joten edozein eresi-tresna ta aitearen baten ipiñiko dozu kale guztia jentez beterik eta bertako leio ta etxe-zulo guztiak buruz beterik.

Bilbo au berez da beti jentetsua ta bizi-bizia ta eragiña, ta inbeste erespatz eta abespatz zarataka etorri ezkerro, kontixu ez dala iñor gelditu etxe barruetan, aboliñan egon danen bat izan ezik; orrez ganera, ipiñi egizuz erbes-tetik etorriak eta gogoratu daikezu zelako erlea ibilli izango dan emen.

Neu, eresi-arazoetan ez naz iñor ta orregaitik, egunokaz nire inguruan izan diran barriketetan sariketetzaz, ixi-ixillik egoten izan naz, entzun da entzun... Eta entzun izan dodanetik neure buru barruan sortu da oldozpen bat, eta gero beronegandik nire biotzean asmo bat.

Eta nik irakurleentzat ez daukodan lez gauza ixillekorik, ementxe emon bear dautzuet asmo onen barri. Ara:

Aberats andia iñoz izaten ba'naz (Jaungoikoak ez daijala gura!), onako erespatz-abespatz-sariketarik ba'dago... sari nausia atarako dau neure erri koskor Mañari,

atxean artean galduta lez dagon baserri txikiko musika-bandeak eta orfeoiak.

—Baiña ez ba'dago erespatzik ez abespatzik, zelan irabazi?

—Ezta ardura, berealaxe eralduko geunkez. Batuko gintzakez Txiñuelo, Atzekalde, Baldresko, Mustur, Katakorotz, Erkinio ta neu, esaterako; egin geure arautegi edo erreglamentua, ta... orra or!

—Baiña zuek gizajozarrok, nun saririk irabazi al?

—Nun? Ementxe, Bilbao'n bertan, eta ankapetik pasauko geunkez abespatzak eta erespatzak, guztiak!

—Ankapetik, bai... zera!

—Bai, bai! Nik esango neuke orduan: "Zer dozak niretzat zortzi milla, naiz amar milla ogerleko neure erriari ospe ona edo ondria emotearren?"

Ta joango nitzake Madrid, Bartzelona, Milan, Paris, London'era... ta ekarriko neukez, diruz lotuta, uri andi

orretako eresjole ta abeslaririk onenak Mañari'ra, geure bandara ta geure orfeuera.

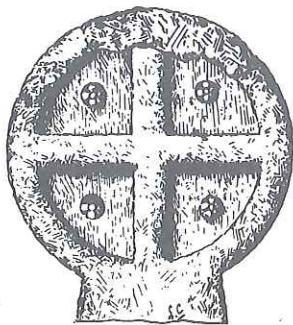
Egingo geunke ikurrin edo bandera eder-eder bat, eta ipiñiko geuskio idazkuna erderaz Euskalerriko erespatz-abespatzetan oitura dan lez: "La Revolución Harmónica de la M. N. y M. L. y M. G. e Invulnerable Anteiglesia de Mañaria".

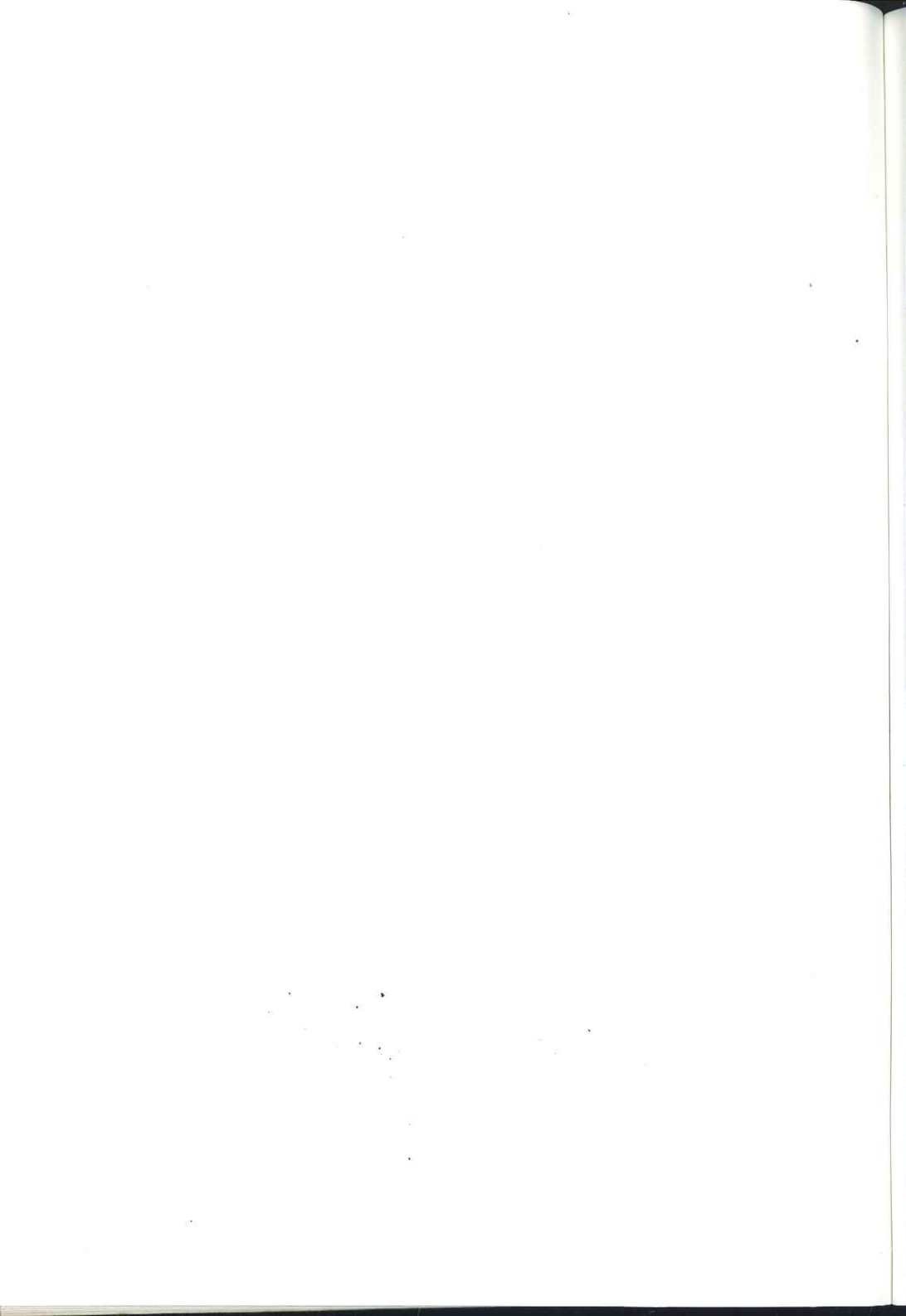
Baserri txiki arek ez daukola olako titulurik? Eta zer? Laster erosiko geunskioz tituluok dirua euki ezker. Aspal-dion ez dabe egiten, ba, edozein astaputz "marqués" edo "conde", dirua sano ba'dauko?

Gure eres-joleei ta abeslariei egingo geunskioez janzki edo uniforme dotoreak. Eta... jibitea erabilliko geunke, ankapetik pasauko geunkez danak; ez deritxozu?

—Zuk diñozun moduan gauzak egin ezker, bai; baiña...

—Adizkidea, baiña eralgiteko itxizu; guk be ez geunke egingo, gitxi-asko, danak egiten dabena baiño.

IRRIBORRUAK

Gizon zibilizadu(?) bat

I

Gure gizon au zezen-plazan dago.

Zezen gaizto ta indartsu bat agertzen da.

Bai-doa berau artez-arte urren agiri dan zaldiagana.

Lenengo adarkadan zaldia ta bere ganekoa jasoten dau aidean.

Zaldunari laguntzen arin-arin datoz beste toliadoreak.

Zezenak, itxututa, deragoio zaldiari adarka.

Zulatzen dautsoz bularra ta sabela, bere barruko errai guztiak atara ta zatitzen dautsoz, ta zaldia bertan ilda izten dau, ingurua odolez ta errai-zatiz beterik dago-la.

Beste orrenbeste egiten dau zaldiak bigarren zaldiaz be...

Au ikusirik, gure gizon au txaloka ta pozarren zutundu, ta didarrez asten da: *Caballos, caballos, caballos!*

Ekarri daioezala zaldiak zezen areri, eskatzen dau.

Eta bai-dakarrez ekarri be.

Zaldi gaxoak zezena ikusita bildur dira, ez dabe zezenaren aurrean jarri gura, baiña gizon bi edo iruk, erruki barik atzeko anketan makillakaz jota, aurrerantz eragiten dautsoe.

An agertzen dira luze lau-bost zaldi gaxo.

Gure gizon onek, guztizko pozik, ikusi dau triskan-tzea.

II

Egun batzuk geroago, gure gizon au Bilbao'ko Estacion-kaletik Areatza-alderantz zuzentzen zan.

Gorantza doa iru mandodun burdi bat, olez kargautata.

Burtzaiñak mandoei eragiteko, jibita-kirtenaz jotendauz gogor, didar andiak egiñaz.

Gure gizon oneri asarratzen yako, ta diño:

—Ori da animalia koitaduak erabilteko modua! Beorrek bear leukez orrek jibita kirtenaz. Autoridadeak nun dira, olako astakeriak ez galazoteko? Ez dago txinelik ala? Ostera be esango dabe estranjerian gu ondiño erdi zibilizauta baiño ez gagozala... lotsagarriok!...

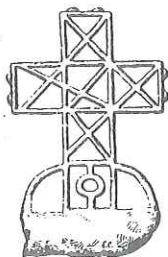
Eta asarre bizi baten alde egiten dau andik.

III

Gure gizon au ez uste irakatsi-bakoa danik, baserri-tar edo arrantzale edo ostantzeko langille artekoa.

Etxe dirutsuan jaio ta azia da.

Txikitatik geiago ibilli izan da ikastolaik ikastola, bere karrerea amaitu arte. Asko irakurri ta entzun; asko ikusi ta ikasi dau. Baita bai-da eleizatikoa be. Nor dan? Asko dira orretarikoak. Nik ezautzen dodazan lez, zeuk be, irakurle, ainbat ezautzen dozuz.

AMERIKA'RA... ZETAKO?

Baserri txiki bateko mutil gazte batek diñost Amerika'ra doala ganeko egunen baten.

—Amerika'ra, zegaitik zoaz ba?

—An urte batzuk eginda diru zati polit bategaz etortearren.

—Ekarriko ete dozu gero...

—Beste batzuk ekarri dabe beintzat.

—Askok ez. Zenbat dira amabost urte oneitan erritik Amerika'ra joan diranak? Berrogei inguru bai, ezta? Eta zenbat etorri dira ba diruagaz?

—Or daukozuz Urlia ta or daukozu Berendia ta or daukozu Sandia ta or daukozu...

—Bai, ba-dakit laugarrena zein dan. Guztira lau atzera etorri dira. Eta zenbat diru ekarri dau geien ekarri dauanak?

—Berrogei milla erriel ekarri dituana be, bai-da ba.

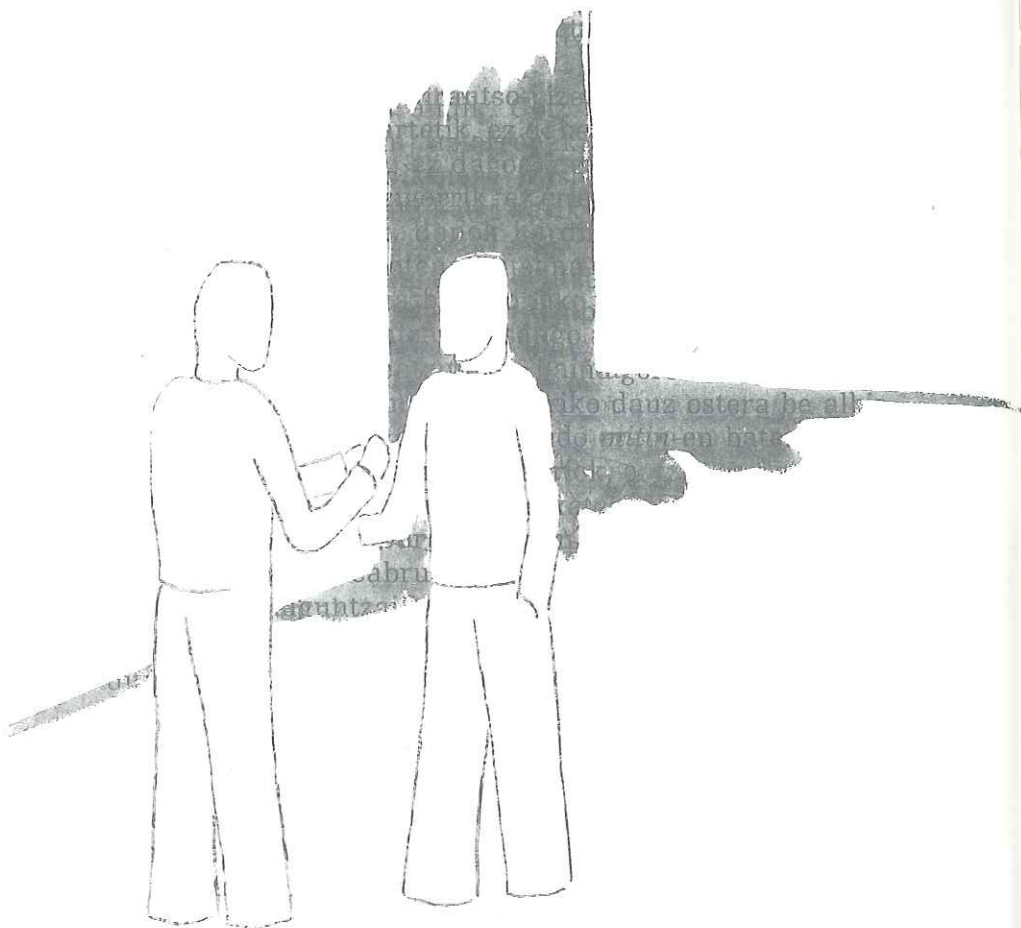
—Orrexek geien, Amerika'n zazpi urte eginda.

—Eta gitxi deritxazu ala? Emen zazpi urtean nok orrenbeste diru aurreztu?... Ezta!!

—Aurreztu ez?... Bai aurreztu!!

—Orixe ez daustazu argi ipiñiko.

—Ara: Amerika'tik bi milla ogerlekogaz etorri dana, zazpi urtean bertan egonda, neuk baizen ondo dakizu zeuk be zelako bizimodua egin daben an berak kontau dau sarritan eta: *Ez ardaurik edan dau, ez zigarrorik erre dau, ez akeitarik (kaferik) artu dau, ez gasturik egin dau, bizi izateko bear-bearrekoa baiño; orren gogoia ez da besterik izan dirua aurreratzea baiño. Ba, ori emen egin ezkerro, neuk diñotzut, Amerika'n beste diru batuko leukela. Egin-egiñean be orra nun doan Izardoi'ko Pepianton... Eup! Ia ona pizkaten, mesedez... Oraintxe ikusiko dozu...*

—Pepianton, zenbat aloger irabazten dozu Bilbo'ko nasa edo muellietan?

--Berrogeta host erriel.

--Adi egon, ba; neuk uste dot gure erriko Urlia Amerika'n lez hizi izango balitz Pepianton, aurreztuko leukela egunean ogerleko bat baino geiago. Baiña zeure aldera geiago egitearren, uste izan daigun ogerleko egin-egiñeko bat bakarrik aurreztuten dauzala egunero.

Atara daiguzan kontuak. Urteak daukoz irureun ta irurogeta host egun; urtean ha beste orrenbeste ogerleko

aurreztu. Or ez dago ezbairik; argiago ezin, ezta?

—Bai, alantxe da; ezin ukatu lei.

—Zazpi urtean, zazpi bidar irureun irurogeta bost edo... bi milla bosteun berrogeta amabost ogerleko!!

—Ene, ta alantxe da!

—Beraz, Amerika'ra joan bearrik ez dago diruak egiteko; emen be egin leikez an letxe gogoa orretara ipiñi ezkerro, diruak egiteko asmoaz alperreko gastu guztiak kendu ezkerro.

Ortxe daukozu nasan edo muellian lan egiten daun Pepianton mardu onek ondo begiratuten ba'dautso irabazten daunari, emendik zazpi urtera zelako dirutzea eukiko daun.

Amerika'ra ez joan, ba, euzkaldunak. Etorri ona Bilbao aldera, ta aurreztu dirua ta urte batzuen barruan zeuen etxetik urrin barik diru-moltso politaren jabe izango zarie. Amerika'ra asko doaz ta an dabiltz barregarri geienak; an be bai-dago ba nun gastau ementxe lez, gastetako bideak ugari dira an be; asko dira etorri gura leukienak atzera euren etxealdera, ta ezin. Asko dira, tunante batzuk eginda, ezetarako ez dirala dabiltzanak.

Amerika'n be lan egin bear, bizi izateko ta dirua aurreztuteko, ta emen be bai. Amerika'n egiten dana emen be bardin egin lei. An beste irabazte-leku emen be bai.

Beraz, Amerika'ra, zetako?

TRAMANKULU IKARAGARRIA

—Ba-dakizu X izpien bitartez gorputz barruan dagoan edozer ikusi al izaten dala gaur egunean.

—Bai, ta orixe da aurrerakuntza andienetaiko bat, berari eskerrak osakuntzan gauza arrigarriak egiten dirala.

—Alantxe da; ta ondiño ori baiño aurrerakuntza andiagoak ikusiko doguz.

—Atan be laster; gizonaren asmamena geroago ta biziagoa dala esango neuke ba-ta.

—Ara gaur, asti geitxoago daukogula-ta, ikaratuta itxiko zaituen tramankulu baten barri emon bear dautzut, nai ba'dozu.

—Nai ez? Egin-egiñean be orretan dago, ba, neure zaletasun guztia... O gaurko aurrerakundea! O gaurko jakindasuna! O gaurko...!

—Tira, entzuizu ba. Gizon batek asmau dau, kanpo-aldetik etxe-barruak ikusi al izateko tramankulu bat.

—Egia da ori gero? Izparringi asko irakurten ditut, eta ez dot gomuta olakorik bape.

—Ez ba. Gizon asmalari ori ixillik dabil aspaldi onetan Dinamarka'ko baserri txiki baten bere tramankulua ondu ta onduten, eta ez dau argitara atara gura bere ordura arte, guztiz oso ta egikor ipiñi arte.

—Eta zuk zelan jakin dozu, Dinamarka'ra izan barik?

—Nire ezagun injiñeru batek, Dinamarka'koa bera be, ta asmalariaren gaztetako lagun andia danak, ara osterata bat egin dau, ta berak jakitun ipiñi nau.

—Eta tramankulu ori da esan dozunez, kanpo-aldetik etxe-barruetakoa ikusteko.

—Bai, orretarako; naiz etxe-ondotik, naiz urriñetik tramankulua ipiñi etxeari begira ta ormatik zear barruan dagoan guztia argi-argi ikusi, orixe da asma dauana.

—Ene mutillak!

—Edozelako ormak izanda be naiz arrizko, naiz zulezko, naiz adrilluzko, naiz burdiñazko, naiz lurrezko, tramankuluaz ederto ikusten ei da etxe barrukoa, ormarik bape ez ba'lego lez.

—Baiña... mundura erreboluziño bat ekarri bear dau berorrek.

—Erreboluziño bat bakarrik? Bat eta erdi gitxienez.

—Arduraz ibilli bearko da etxe barruan egiten danagaz.

—Orduantxe biziko gara mundu guztiaren aurrean lez; ezta izango orduan orma artean ate-leioak itxita ezkutan egoterik, iñoren ixillean gura dana egiteko; orduan ezin izango da gauza txarrik egin batzuk edo askok ikusi barik.

—Jentea asko zuzenduko da. Beintzat egingo dauan okerra, guztiak ikusi ta jakingo dautsoe.

—Ortixik ba etorriko da zuzentza; jenteak agirian baiño okerreri askozaz geiago egiten dau beti ezkutuan, egunez baiño geiago gabez... eta zu, gabez edo illunean be balioko ete dau tramankulu orrek?

—Bardin-bardin balioko dau; beretzako ez dau illunik ez ezkukurik, egunez naiz gabez bardin dautso.

—Beraz, ezin lei beragandik iges egin.

—Ezin. Menditarte baten sartu arren, mendien beste aldetik ikusi; baita atxulo baten sartuta be, baita, al balitz, itxasorik sakonenaren ondarrean jarrita be, tramankuluak argiro ikusiko leuke.

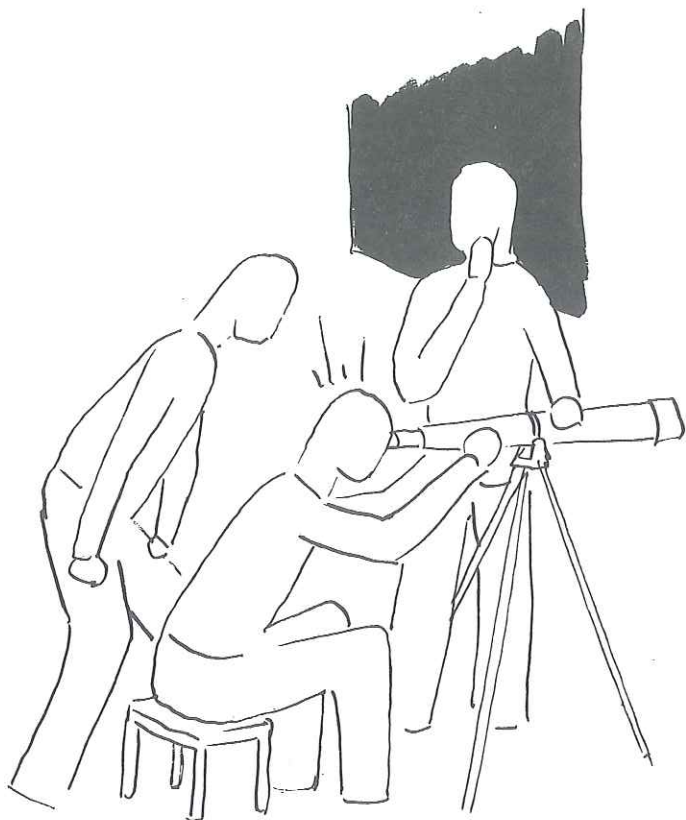
—Berorregaz orduan, ez da gauza ezkukurik munduan izango.

—Olantxe da; tramankulu ori agertu daitenean, ez da geiago ezkutukorik izango.

—Ori bai ikaragarria!

—Ganera, oso merkea izango ei da tramankulua, edozeiñek erosi al izatekoa.

—Orretara ezkerro, mundu guztia egingo da tramankuluaren jabe, ta auzoak auzoetakoak ondo zainduko

dituez, ez dautsie begirik be kenduko ganetik.

—Baiña ondiño ez dautzut esan dana; Dinamarka'koaren tramenkulu orregaz ez da bakarrik ikusi egingo, entzun be bai, etxe-barruan naiz edonun esaten dan guttia.

—Josus!... Ori be hai?

—Baita! Ezin izango da ezer egin, ez esan, tramankuluaren bitartez ikusi ta entzungo ez danik.

—Ara, diñostazuzanak egiak ba'dira, ta neuk siñistuten dodaz, ori asma dauanak gizadia asko onduko dau, gizadiarez ongille gorenetaikoa izango da.

—Bai, ospe andia artu bear dau.

—Len be esan dautzudana, ezkuturik eta illunik ezpa-
lego, egiten diran okerreri geienak ez litzakez egingo, eta
tramankulu ori ezkutua ta illuna kentzera dator.

—Ondiño geiago. Asmakuntza orren urrengo beste
baten ekiteko ustea ei dauko; askoz arrigarriagoa.

—Ez eistazu esan!

—Urrengoko asmakizuna da notin edo pertsonen
gogorapenak (pentsamentuak) argi-argi ikusi ta jakitea.

—Ene bada ta!

—Ez dau iñok gogorapen txar txikerrenik be eukiko,
ikusi ta jakingo ez dautsoenik.

—Nor azartuko da orduan ezkutuan txarrik egiten,
ixillean deungarik esaten, bere gogoan pentsamentu gaiz-
toei lekurik emoten, dan-dana ikusi ta jakingo dautsoe-ta?
Nor azartu agirian gaiztakeria egiten? Ondubide obarik ez
dago ori baiño, Dinamarka'koaren tramankuluari eske-
rrak. O gaur eguneko jakintzea! O gaurko aurreratasuna!
O gaurko!...

—Tramankulu orrek barik be orain arte, ta emendik
aurrera be, bardin beti izan da; ezkutuan, ixillean, gogoan
egiten diran gauza gaizto guztiak ikusi ta jakiten izan dira.

—Bai, ezta? Eta nok eta zelan ikusi ta jakin?

—Jaungoikoak dan guztia, ezkutuena ta ixillena bada
be, bai-dakus ta bai-daki.

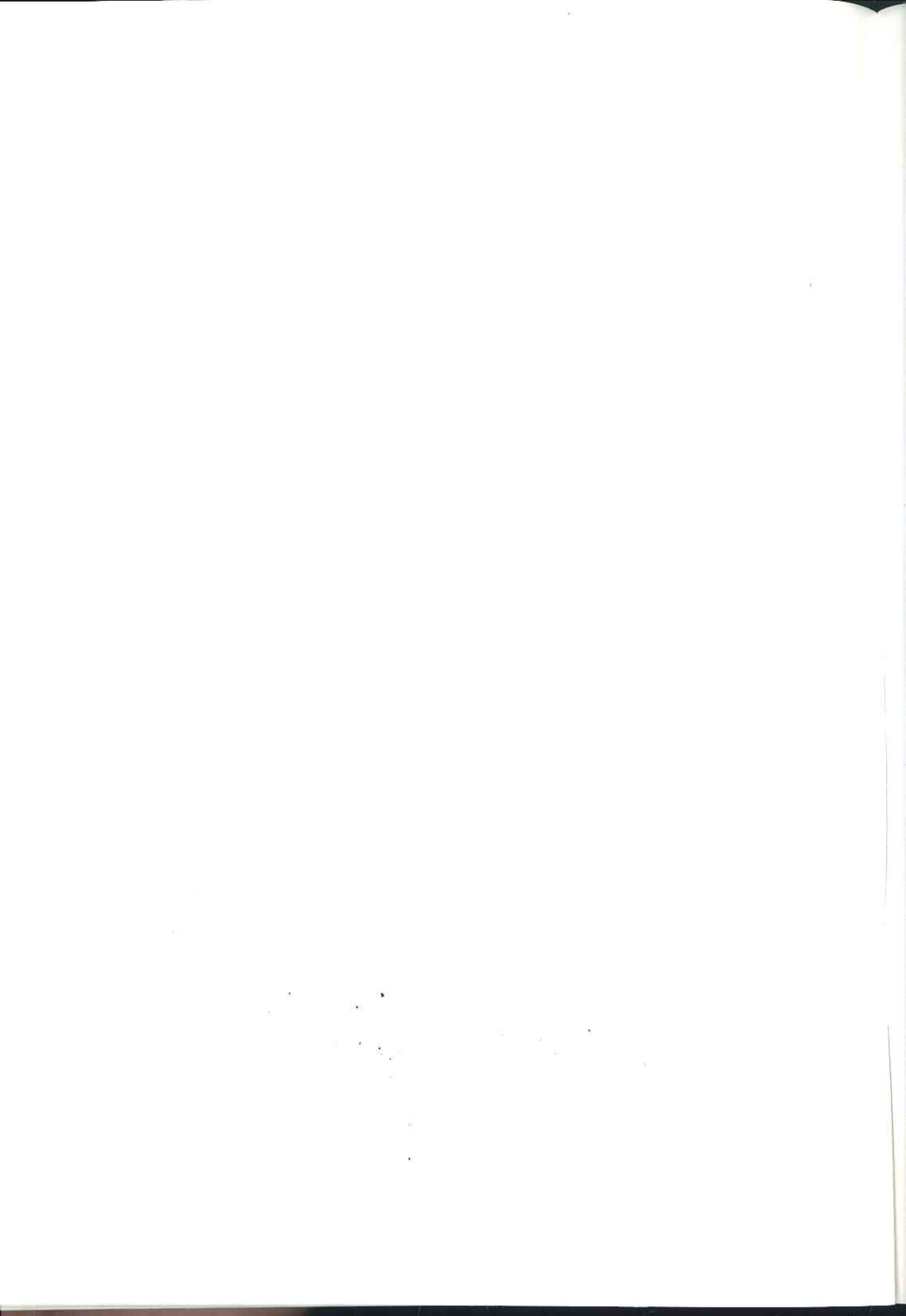
—Ori bai, ori bai; baiña.

—Eta beragaz zeruan ezin zenbatu ala dagozan ain-
geru ta deunak be, ba-dakuse ta ba-dakie guk ezkutuan
eta ixillean egin, esan eta gogoratzen dogun guztia. Ia, ba,
zenbaten aurrean aurkitzen garean, eta zelakoen artean!
Nik esandako tramankuluak asmauko balira, munduak
alkarri ikusi ta jakingo geunskioz ezkutuko gauzak; baiña
orrek asmau barik be Jaungoikoak eta zerutarrak, bape
tramankulu barik, dana dakuskue eta dakiskue. Eta oneek
ikusi ta jakiteak ardura geiago emon bear dausku, mun-
duak, geu lakoak, ikusi ta jakiteak baiño.

AMA UMEAGAZ

Ene gotzontxu txikia,
ene biotzaren zatia,
ez yagok txoririk
ezta lorarik
eu baiño politagorik.
Eure barre-irri gozo-gozoa
dok argitzen dauna
neure gogoa.
Ederra dala, zer dok goizaldea
eure ondoan? Ezebez, maitea!
Ene biotza! Barretxu bat egik...
Aolan... laztandu nagik...
Laztanduik gogor eure ama,
ama laztana.
Egistak ma...
Beste bat orain... ia beste bat...
Gozatsu yaukoat
neure barrua,
ene gotzontxua.
Ez zinduket, ez, ordeztuko nik
ludian dan guztiagaitik.
Eguzki neuria,
amaren loria,
neure bizia,
neure guztia.

AZKONARRAK ETXEAN AZI

—Kaixio, Jonandon aspaldiko!

—Zelan zabiltze emendik, Kiri?

—Gu, betiko antzera, batean buruzkanka, bestean ankazgora.

—Orixe da mundua ta... zer egingo yako ba!

—Zeu, Jonandon, beti izan zara asmatia, ta oraintxe be or bekoki-barruan asmo garratzen bat erabilli baietz egingo neuke.

—Egin-eginean, ba-darabilt egunokaz asmo polit bat.

—Diru asko ataratekoa, ezta Jonandon?

—Polito atara lei, ez pentzau.

—Esan ba, Jonandon... ixilleko gauzen bat ezpada.

—Ixillekoa... ixillekoa... izan bada ixillekoa; baiña zeuri esango dautzut, ixillik eukiteko kondiziñopean.

—Nigandik inortxok be ezer ez dau jakingo; beraz, esan ardura barik.

—Or doa, ba. Ara; nik azkonar-eme bat bizirik lakioan arrapau neban aspalditxoan, eta etxean daukot bizirik.

—Pizti txarra da, ba, azkonarra etxean eukiteko. Estuta daukozu ala?

—Ez; berak urten ezin leien gela baten daukot libre; esan gura dot, estu barik.

—Eta jatekoa, zelan emon?

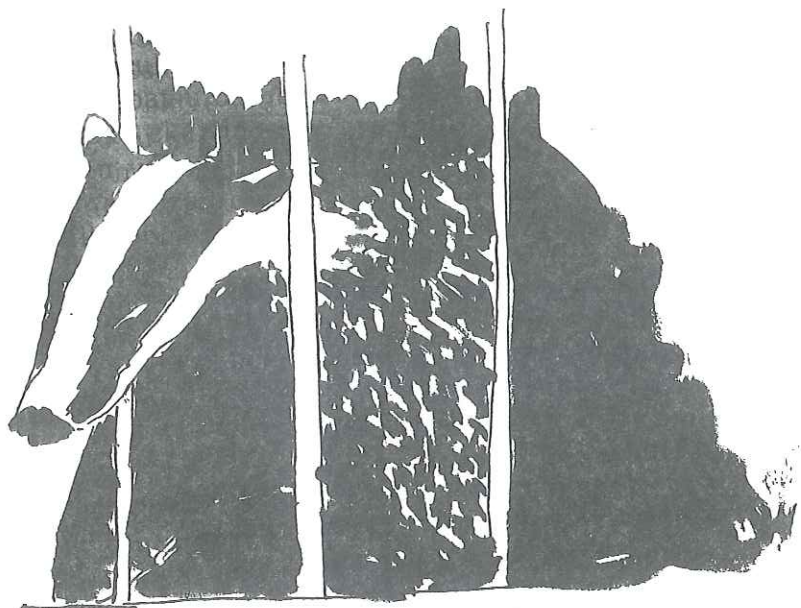
—Gelearen goiko zulo batetik botaten dautsot.

—Zer emoten dautsozu jaten?

—Ba, konejuei ta emoten yakena, ortuari ondakiñak eta.

—Ta jaten dauz?

—Jan ez ostera?... Bai irunsi arek!... Beste gauza bat be asko gustetan yako, ta beti be ekarten dautsot; beretzat

izaten da ori guretzat noz-edo-bein oiloa edo bildotsa jatea letxe.

—Zer da, ba, azkonarraren jaki ain eder ori!

—Kakarraldoak.

—Arraie, Jonandon, orreik dira ostera egaztiak! Ta nun ta zelan arrapetan dozuz, ba!

—Illunkerantza estarta bakarretara joaten naz, ta bei-pekotzetan zeinbat gura kakarraldo ibilli oi dira; topin zar bat eroaten dot, eta bete-beterik etxeratzen dot. Ikusi-ko ba'zendu azkonarrak zelako pozik jaten dauazan kaka-rraldoak!

—Eta zetaño daukozu, ba, bizirik azkonar ori!

—Len esan dautzuit emea dala.

—Ta zer?

—Orain nabil lakioak egunero ipinten azkonar bideetan, ia ar bat arrapetan dodan bizirik.

—Azkonar-kumeak etxean azi gura dozuz, ala?

—Orixe da neure asmoa. Konejuak letxe azkonarrak azi, gela egokia etxean daukoda ezkerro.

—Eta azkonarrok, zetako gura dozuz, ba, Jonandon?
Mendira botateko ala?

—Bai zera! Ez dozu leidu periodikuetan, ondiño lengo egunean, Diputaziñoan iru ogerleko pagau eutsiezala kazadore batzuei azkonar bat ilda ara eroan ebelako? Orixe sarioi ei dauko aginduta Diputaziñoak agertzen yakon azkonar bakotxagaitik, eta...

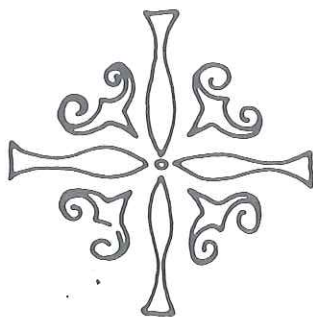
—Zuk, Jonandon, etxean azkonarrak azi ta Diputaziñoari iru ogerlekoan bakotxa saldu gura dautsozuz?

—O...rixex! Negozio txarra da, ala?

—Ara, Jonandon; esaten da Ipar-Amerika'n gizon asmati itzelak dagozala, baiña egingo neuke zeu baiña asmatiagorik ezetz aurkitu bat bera be, yanki guztien artean. Arraien asmoa da gero azkonarrak etxean aztea, gero Diputaziñoari iru ogerlekoan bakotxa saltzeko! Ia azkonar-arra arin arrapatzen dozun.

—Gero, Kiri, ixillik.

—Ardura barik lo egin, Jonandon, iñok be ez dau jakingo.

UMEAK DEUN ANDONI'GANA

Urkiola'tik urrin ez dagozan Bizkai'ko errialde batzuetan ekandua dago, senar-emazteak euren umeak Padua'ko Deun Andoni'gara eroateko txiki-txikiak diranean, eta Urkiola'ko eleizan Jaunartu, meza entzun, edo beste egipen on bat beteagaz batera, umeai bedeinkaziñoak artu-erazo.

Durango-alde ta Arratia'n batez be, baserrietan iñor nekez aurkituko litzake txikitan Urkiola'ra bere gurasoak eroan ez dabenik.

Ekandu polita da, Josu Umetxua besoetan daukon Padua'ko Andoni Deun miraritsuagana ume txikiak eroatea ta beronen Deunetxe Urkiolaganekoan, bere bitartez Jaunari eskiñi ta batera Jaunari eskatu, jagon dagizala, Zerurako, umetxu areek.

Uda guztiko domeka ta jai-egunetan ikusten dira Urkiola'runtz goiz-goizetik doazala senar-emazteak, oiñez, umetxu bat edo bi astotxu baten ganean, otzaretan "kurioso" ipiñita.

Geienetan baserritarrak izaten dira, garbi-garbiro jantzita, eurei begiratutea bakarrik be begientzat atsegin izaten dala.

Noz-edo-noz, senar-emazte batzuk edo irutzuk batera joaten dira, alkarren auzokoak diralako edo bidean bat egin dabelako; orduan bidea igarri barik egiten dabe, etenbako barriketa pozkor gozoaren bitartez.

Bein olantxe aldatza gora joiazanean, Mañari baiño gerotxoago batu yaken gizonezko bakar bat, a be autuan bereala sarturik.

—Ba-daroazuez umetxuok San Antonio'gana —esan eutsen gizonezko arek.

—...Bai —erantzun eban andra batek— ba-daroaguz ba.

—Neuk beintzat —esan eban beste batek—, orainarte izan ditudanak, eta bost daukodaz or daroadan larrosea baiño nagusiagoak, danak ekarri ditut Urkiola'ra banan.

—Bostok zelakoak urten dautzuen itanduteko gogoa sortu yat; baiña amarentzako beti bere umeak onak izaten dira, batez be iñoren aurrean.

—Zer, ba? San Antonio'n arkantzue ez dozu siñistuten ala?

—San Antonio'k Jaungoikoaren aurrean daukon esku andia, siñistuko ez dot ba? Baiña San Antonio'gana datozanen zentzuna...

—Ene! Zer entzuteko ete gagoz!

—Abadeak domeketako berbaldian esan oi dauan lez, "entzun egidazue gogorik onenagaz", ara: Gure errian gizon batek artoa erein bear eben solora eroan eban abadea bedeinkatuteko eta San Antonio'n irudi bedeinkatua be ipiñi eban bertan, eta zenbat anega arto batu ebala uste dozue?

—Gitxi batu ebala esan gura dozu.

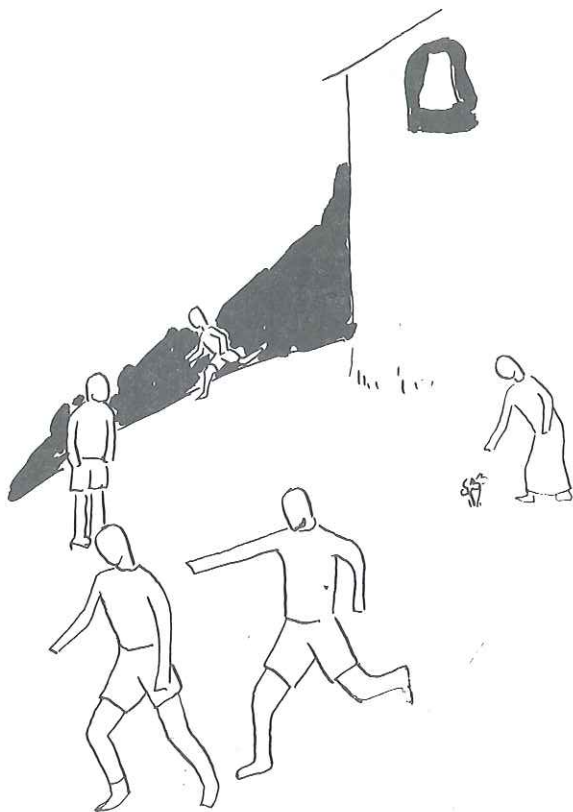
—Gitxi?... Bapez... Zelan ezer artuko eban ba? Arek gizonak solo ondoan aterpe bat jaso eban, eta antxe egoten zan arkolo zabal jezarrita, pipea erre ta beti be zato bategaz zeruruntz begiraturik; soloan, ostera, oiñik ipiñi bez, bertan-bera itxi, ez giau, ez mokillausi, ez sastu, ez jorratu, ez ezebez; lurra atxa lakoxe gogorra egin zan, bedarrez bete zan, eta erneriko arto landarak laster igertu ziran.

—Garaunetan gatzik ba-dauko gero gizon orrek?

—Arek uste eban San Antonio'k dana egingo eutsola, berak, bere aldetik bape alegiñik ipiñi barik. Arek gura eban San Antonio'k egünero mirariak egitea, bera alperre-rian bizi izateko.

—Eta zu, gizon, ori zetara dator ba?

—Zetara etorriko dá ba? Ekarten dira umeak San Antonio'gana bedeinkatzeko, ondo egiña, diñot barriro be; guztirako Jaunagana jo bear dogu ba, Bere otsein andi izan diranak laguntzat artuta; baiña egipen ain on orren

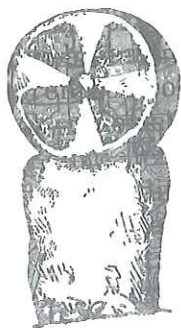

ondoren, gure erriko gizonak soloaz lez, umeai jaramonik egiten ez ba'yake, euren ardurea eukiten ezpada, alper-alperrik izango da San Antonio'gana eurak ekartea. Gure erriko gizonak soloa landu bear eban lez, gurasoak euren umeak landu bear dituez, kristiñauen dotriña irakatsi, Kredoa, otoitz edo oraziñoak, Jaungoikoaren eta Eleiza Amaren aginduak eta Sakramentuak; ondo zaindu nundik nora ibiltzen diran eta zelako lagunakaz batzen diran, goizetik etxeratu erazo, orretarako norberak erakutsia emonaz, bizimodu bat emoteko ardurea euki, euren aurrean ez esan bein be berba txarrik, ez bada-ezpadako gauzarik, eta abar. Orretara soloa landu ezkerro, edo umea landu

ezkero, orduantxe balioko dau San Antonio'n bedeinkazi-
ñoak, orduantxe bai ekarriko ditu etxera osasuna ta bake
ederra, ondasunaz batera. Umeak Urkiola'ra San Anto-
nio'gana ekarriaz bakar-bakarrik ezer ez daukozue. Otoitz
ta lan, eskatu ta egin, auxe da bear dana.

—Ona bidean bertan zelako sermoe entzun bear izan
dogun!

Onakoxe barriketaz ustez-uste barik Urkiola'ratu
ziran, bape neke barik. Gogozko barriketea lakorik ez
dago, egon be, nekea uxatuteko.

MAKAILLAUA ZETARAKO?

Karlisten gudatea da. Bizkai'ko erritxu baten karlista-tropa labur bat dago. Etxe baten dagoz *alojauta* iru gudamutil, katakumak baiño olgetariago ta zoroago.

Euberdi aurrean euretariko bat sartzen da etxean arin-arin, eta bere lagun biai onan diñotse:

—A, mutillak; oilloa ostu dautsodan atso peatea komendanteagana etorri dok kejiuz, eta laster deituko yauskuek *pormaziñora*, ta zera ipiñi bear daustazue.

—Oba izango dok bada-ezpadan —erantzun eutsoen beste biak, eta irurak gela baten sartu ziran.

—Euren etxeoandreak, ori ikusita, esaten eban bere artean.

—Zetan ete diñardue or barruan orrek zoruok?

Onetan entzun zan korneta-otsa *pormaziñora* deituten eta gelatik urten ziran iru mutillak euren pusil, morrale ta traste guztiekaz. Oilloa ostu ebanak etxeoandreaki barre bategaz itandu eutson:

—Amandre, makaillaua zetarako da?

—Zetarako izango dok, ba? Jateko.

—Bai beste gauza baterako be —erantzun eban mutillak; eta joan ziran irurak barreka *pormaziñora*.

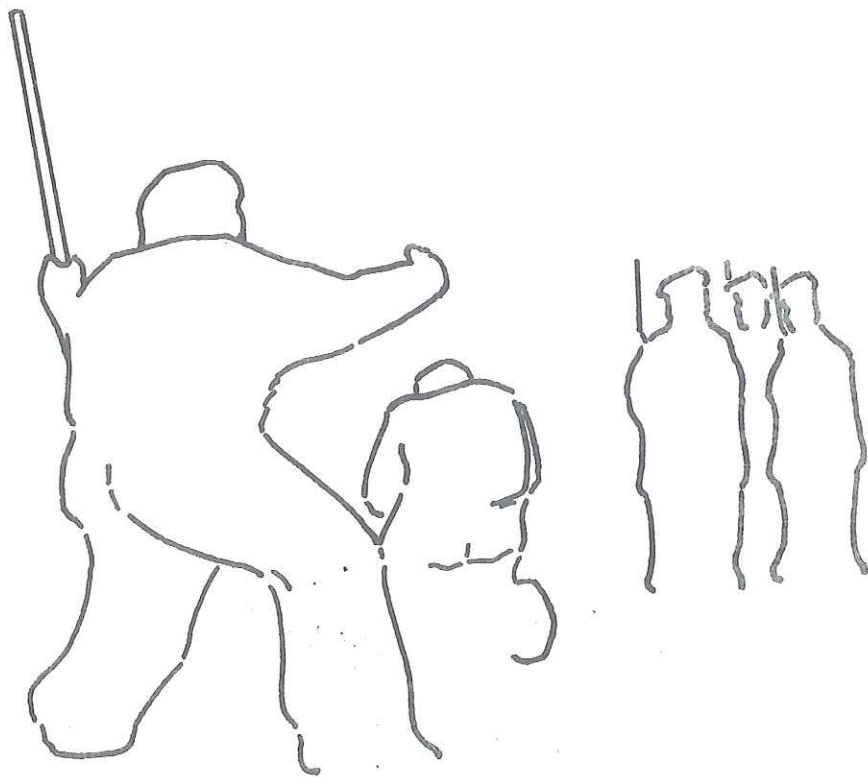
Pormaziñoan egozala, komandanteak itandu eutson atsoari ia ezautuko ete leuken oilloa ostu dautson mutilla; eta orduan atsoak esan eban, mutillari atzamarra zuzenduta:

—Axe da, jauna; ondo ikusi dautsot arpegia.

Komandanteak agindu eutson mutillari erreskadatik urtetako, ta itandu eutson ia egia zan atsoak iñoana, ta ezetz; baiña antxe egoan gizon bat, erriko eskola-maixua edo, eta komandanteari esan eutson, gogor, egia zala, berak be ikusi ebala axe mitulla oilloa ostuten atsoaren

etxean. Orduan komandanteak mutillari berrogetamar palu emoteko agindu eban.

Ekarri eben zara bat, berau auzpen ipiñirik; mutilla lurrean belaunikatu zan eta zara ganean makurtu zan, eta emon eutsoezan berrogetamar *paluak*. Ai ene! ta txilioa ugari izan ziran eta amaieran, oker-oker eginda, arteztu eziñik geratu zan. Bere lagun biak eroan eben etxera, *sarjento* bat eurekaz joiala; etxera eldueran lagun biak sarjentoari esan eutsoen eurek zainduko ebela mutilla; au entzunik, sarjentoak alde egin eban. Berak eperdia emon orduko, asi ziran iru mutillak dantzan etxekoandrearen inguruan. *Paluak* artu ebazanak be txairo ta pozik dantzan egiten eban. Etxekoandreak, arrituta, iñoan:

—Baiña, zelan izan leiteke berrogetamar *palo* artu ta bape min barik olako umorea eukitea?

—Amandre —esan eutson mutillak—, makaillaua zetarako da?

—Jateko.

—Baita *paloak* artu bear diranean bizkarrean ipinteko ta miñik ez artzeko be.

Eta etxekoandra arrituaren aurrean bere lagunak makaillaua atara eutsoen mutil areri jakepetik.

Etxekoandreak esan ei eban:

—Onek barrabanok asmetako ez da asko.

BIGARREN KRONE

Irakurleok: Gomuta dozue beñolako Jonandon asma-tia, arako azkonarrak etxean azteko asmotan ebillana, gero Diputaziñoan baktxagaitik iru ogerleko artzeko pizti-saritzat? Etorri zan Jonandon, Krone'n piztiak ikus-ten, ondo adi begituten eutsen areei.

Eurekandik begirik be kendu barik egoten zan luza-roan. Bera alan ikusita esan be ei eban gizon batek:

—Esango ñeukek orixe Jonandon piztien belarrietako uleak kontetan dagoala.

Baiña berak deituten dautsen lez, basastoak (zebrak) ikusi ebazanean, antxe gelditu zan eurei begira ta urtete-ko ordura arte etzan andik aldendu. Bai zorrotz begitu berak asto nabar areei!

Eta asmati andia dan lez, areexek ikusita sortu yakon Jonandon'i asmo bat, dirua atarateko. Krone'k "majo" ataraten eban eta berak be... zegaitik ez, apurtxu bat?

Etxera eldu zanean, bere atsoak esan eutson:

—Ta? Ikusi dozu Kroneoi ala?

—Krone bera ez; baiña bere alimaliak bai.

—Jente asko?

—Uf!... txarrikeri bat!... saskaria letxe!

—Gero esaten da gaur egunean bizi be ezin leitekela ta olakoak.

—Koplea, Mikele, dana koplea. Biar, ba, zuen errira joan bear dot.

—Zetan?

—Diru apur bat irabazteko asmoa dot, ba-dakizu?, ta zuen nebeak daukan asto orixka bat erosi egin bear dau-tset, eta ekarri.

—Laster salduko dautzu. Abaño'ko ferian saldu gura izan eban, eta ezin, astoak ez eban estimaziñorik euki-ta.

Zetarako dozu, ba, asto ori?

—Biar esango dautzut, ordura arteko eperik ba' dozu.

—Ai, Jonandon! Andrea eukiko dozu, ba, orrenbeste denporan itxaroten koitadoo?

—Tira, ba, tira; asto ori ipiñiko dot nik pintauta, Krone'nean ikusi dodazan basastoak lez, ta axe ikustearren jenteak dirua emongo dau.

—Ene Jonandon!, aberats izatera eltzen ezpa-zara, ez da izango beintzat astruzien paltaz.

Joan zan Jonandon bere andrearen errira ta erosi eutson koñetuari astoa zortzi ogerlekoan; eta urian erosi-riko pintura baltz pote bategaz, ikarri eban aberea etxera urrengo eguneko goizaldean, iñok ikusi barik.

Egun osoa emon eban astoa pintetan basastoak lez, ardura andia ta bere zentzun guztiak atan ipiñita. Mikele atsoak ikusi ebanean, "Aitiaren" eginda esan eutson:

—Ene gauza politagorik!... Etorriko da bai, jentea eurrez ikusten ori!

—Orain guzur bat asmau bear dogu, Krone'nekoak bost milla errealean saldu daustiela-ta.

—Orretan biok alkar aitu bearra dogu, bana esan ez daigun.

—Bai, ba; aziteko edo kastietako, astoekaz nastauta, ekarri dogula.

—Baiña, Jonandon, arrantza egiten dabenean, astoa dala igarriko dautsoe.

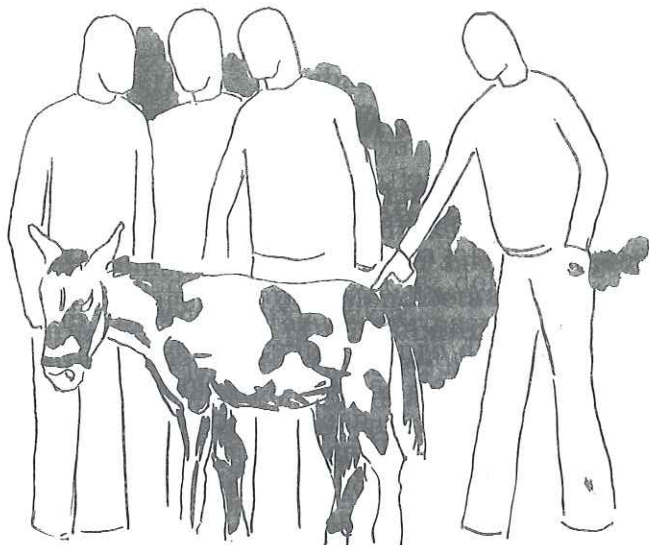
—Ori laster erremediauko dogu, buztanetik dingiliz adrillu bat ipiñita.

—Ta arrantzarik ez olan?

—Txikik be ez dabe ataraten astoak.

* * *

Jonandon eta Mikele'k zabaldu eben errian Krone'ri erosita basasto bat ekarri ebela ta ikusi gura ebanak peseta bat emon bearko ebala. Erriko andikiai, abade, alkate, juez, sekertario, mediku, duban erakutsi eutsien basastoa, zabalgundea edo propaganda egitearren. Baiña axek pese-

ta bat ordaindu bearrak, asko asarratu eban jentea.

—Ta zu, Jonandon, zetako dauko beronek adrillu ori dingiliz buztanetik?

—Ori da mantso egon daiten, onetariko abereak uxuek izaten dira-ta.

—Nundik dakarrez eurok?

—Oneek e... desiertuan bizi izaten dira-ta.

—Barakaldo'n?

—Ez, zerean Socuellamos'en...

—Barakaldo'n ez dago ba desiertua?

—Alan esaten dautsoe etxez ta jentez bete-beterik dagoan auzo bateri; baiña a ez da desiertua izenez baiño, kokolo! Nori otu lekiu Barakaldo'ko Desiertuan bizi leitezela basa-piztiak?

—Nun ba?

—Apirka-ko basamortuetan eundaka leguetan iñor be (pertonarik aitu bear da) bizi ez danean, antxe bizi dira eurak euretara askotariko piztiak ugari...

—Ta, Jonandon, Apirka ori zein aldetara egiten da, ba?

ko ziur-ziur, emen agirian esateko bestean, baiña uste dot

—Konke —esaten eban—, Bilbo'n peseta bigaitik Krone'n piztiak ikusi al ziran eta emen bat bakarrik ikustegaitik pesetea? Orixe Jonandon ta atsoa baiño tiranerugarik!...

—Baiña, ara joatea asko kosta ta emen barriz peseta uts-utsa baiño ez —esaten eban Jonandon'ek.

—Onantxe eztabaidaka ibillita, azkenean Jonandon'ek ärpegi mukerraz esan eutsen:

—Tira, tira erriel bira eratsi daigun, ba. Dana ez galdutearren egiten yuat. Erriel bi ezer be ez dok. Ai, nik Krone'ri emon dautsodazan bost milla errielak noz batuko ete dodaz! Orrenbestegaz Jonandon azeriak jentea ipiñi eban errial bi ardura barik ordaintzera ta asi zan eltzen, takataka, etxe osteko korta argira, ortu aldera emoten ebanera. Asko gustetan yaken danai basastoa, oso polita ereixten eutsoen. Bai zan ikusi bearra! Jonandon'ek eta ikusleak euren artean onakoxe alkar izketa politak eukezan:

—Ara... urrin esan ezkeru zuentzako naikoa da; asten ba'gara ba kografiek eta enparau tirolojia guztiak ataraten, gureak egin yok; gure buru motzok etxaukoaguz ba orretarako gertuta-ta.

—Zuk, Jonandon, basasto onegaz ta lengo azkonarragaz, batzen ba'dozuz katakutx, katagorri, katamixer, ta katamielgak, ementxe egingo dozu Krone'k antzeko pizti-doi bat.

—Ba... izan leitekena dok gero —esan eban Jondandon'ek.

—Azeri bat be ez litzake txarto etorriko, Jondandon.

—Berau dok au azeri naikoa —esan eban beste batek.

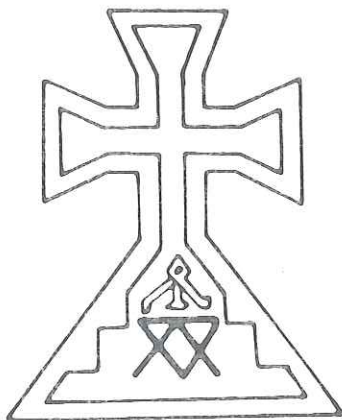
—Bai Krone be. Ara, gizonak: a dok Krone ta Jonandon bigarren Krone.

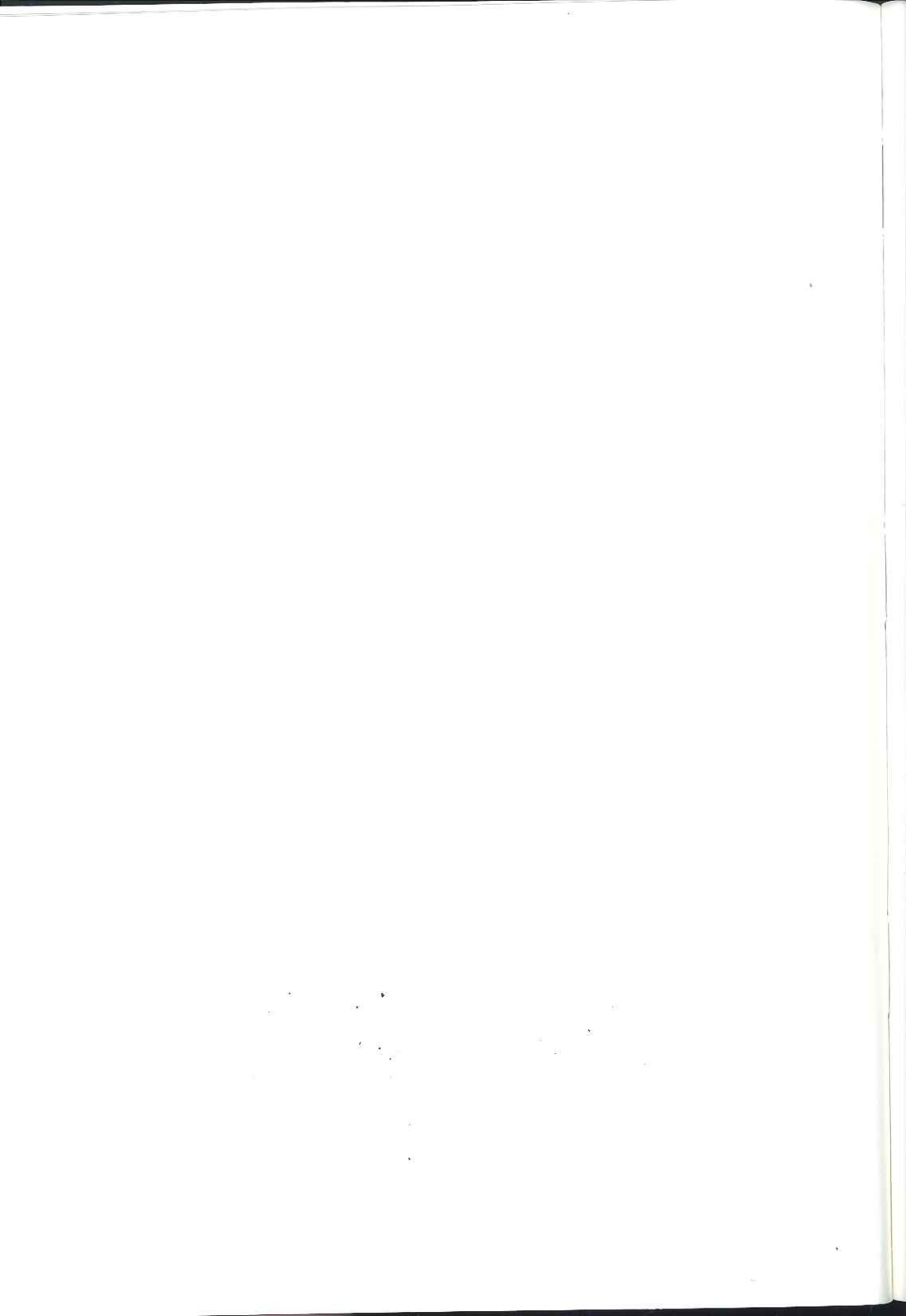
Jonandon'ek alde eginda esaten eban bere kolkorako: Burla egizue, gura ba'dozue, erriel bi ordaindu ezkeru.

Oraingo 200 lagun baiño geiago eldu yakoz basastoa ikustera, ta beraz, astoak eta pintureak eta Jonandon'en

lanak euren burua irabazi dabe; ogei ogerlekotik gora
doa, ba, eskuratu dauan dirua.

Krone'k asko irabazi dauala? Bai Jonandon'k be!
Ondo deitu eutsoen berari "bigarren Krone".

MUNDUARI BEGIRA

Neska gazte aldratxo bat doa bide-zabaletik barrike-ta andiaz, esku ta buru eragiñekaz barriketeari lagundurik. Ortuari atxurraz dabillen Mainton'ek ez dautse ikusten sorbaldatik gorakoa baiño, ortuko ormeak enparau guztia estaltzen dautselako. Eta onan diñotso bere semea-ri:

—Gero emakumeakaitik esaten yoek...! Or doiazan mutil gazteok be azurbakoak listo yaukiezak ba...

—Neskak dira ba-ta, ama!

—Uleak moztuta etxaroeizak ba?

—Bai ba; orain orixe da modea ta...

—Lotsabakozarrak!

* * *

Auxe mutil au zurragoa da... automobil bat igaroten ba'da adarroska atsa ta autsa dariozala, bereala igarriko dautzu zein markakoa dan, Buick ala Chevrolet ala Citroen ala Amilcar ala Hispano-Suiza ala... edozein! Ostiko-pelotan dakitzuz España guztiko ostikolari-aldraen atezain, atzelari, erdilari ta aurrela guztien izenak eta euren egitada andiak! Onak dakitzuz zenbat gol sartu diran lengo neguko joko-aroan, nortzuk sartu dituezan, nori sartu ta zelan sartu dautsiez; ori dana dakitzu buruz ta zeatz. Txirringutsetan be bai-dakitzu zeintzuk diran "as"-ak...

—"As" itz orregaz "banakua" esan gura dabe; erri baten edo batza baten; txirringetan arin ibiltzen "urtena, gorengoa, onena, banakua" danari "as" deitzen dautsoe.

—Bai kartetako "bateko bastua", "bateko kopea" ta orren antzera, ezta?

—Ba, orretariko "as" edo "bateko" edo "banako" guztien zertzeladak dakitzuz.

Eta ariñeketarien barri, oster... ene!... esango leuskizu nok daukon markarik andiena 100, 200, 400, 1.000, 5.000 metroan.

Onek dakitzuz...

—Eta “Kredua” ete daki gero?

—Orixe dakien ez neuskizu esango.

* * *

Astelen arratsaldean neskatilla bi eltzen dira errekarra alde banatatik, bakotxak buruan daroiala otzara zabal bat, eta otzaren eun zuria jaboetuta, errekako ur garbi gardenean irakurtzi (garbitu) ta joteko. Esan barik be igarriko da alkarregana batu orduko barriketa-aria orratzuloa zear berealako baten sartu dabela.

—A neska, atzo erromerian ainbeste bider jantzan atara indunan mutilla, nor don?

—Neuk bañekin! Nik lenengotan pentsau naionan baserritarra zala ta euzkeraz berba egin nuntxenan, ta berak barreka “bai, bai, bai” erantzuten yunan bakarrik; laster igarri nuntxenan, erdelduna zala.

—Eta baserritar euzkeldunen antzera jantzita?... Gauza ona ba'zonan...!

—Esan yeustenan Bilbo'koa zala, euzkeldun-zalea, baiña bere damu andiz ez ekiala euzkeraz, irakatsi ez eutsuelako. Esan nutxenan ikasi daijala, ta esan yunan Bilbo'n ia zelan ikasiko dauan.

—Bai, gura ba'yon.

—Ori esan nutxenan, ba: an be gura dauanak ikasten dauala, ta euzkeldun antza, azaletik baga, barrutik euki bear ebala.

—A neska, gure modukoak ezkon-sari edo dote andi ederrak ba'geunkozan eta gugaz ezkontzeko euzkeraz jakin bearra ipiñiko ba'litz, orduantxe ibilliko litzakezan euzkerea *arin* ikasten alkarren leian.

—Uste yunat.

* * *

Atso-agure bi Santiago eleiz-aurreko zabalunean:

—Ai, Praiskantoni, denpora txarrak ikusten gagoz; ez da lanik, dana urri ta karu, ez dakit zelan bizi garan be.

—Errazoi andia dozu, Mikel Anton, ezin lei bizi, irabazi al dan apurra bear-bearrekoa be ez da eltzen... Kesus-Kesus, ene Jaungoikoa!

Onetan ba'yatorkoz atsoari neskato-mutiko bi; erosten dautse amamak bertan izoztu bana ta sagar berdeberde batzuk, erriel bi orretan gastaurik, eta bereala doaz irurak ziñera, an beste erriel bana gastetara, eta aize ederra artzeko ta ibiltaldi baḡ egiteko arratsalde argi ta garbia galdurik.

Agurea, barriz, Barrenkale'ko taberna zulo batera doa, Errioja'ko kuartillotxu bat garbituaz, gaurko bizi eziña aztutearren.

* * *

Gure mutil barraban au, eskoleari itxi dautsonetik ona, ezin dogu gabetan goiz etxeratu.

—Bendeziño batzuk emon egiozuez.

—Nun baiña?

—Bizkarrean.

—Zertzuk bendeziño dira gero eurok?

—Ara: adaki bat ur bedeinaktuaz busti, ta etxera sartuaz batera, ezer esan barik, "pake ta amorio santuan" jo mutilloi gogor, goitik bera ta ezkerretik eskumara, alan kurutzea egiñaz. Bigarren aldiz bendiziño ori artu ba'dagi, segurutik ez dau irugarrenez artuko.

—Ai, baiña, jotea ez da ona ia mutil kaxkonduten asitara dagozanentzat; orrelakoai ezin legioe jota eragin.

—Ez, ezta? Orra or kuartelean eundaka asko mutil sasoe-sasoeoak, bata baiño bestea okerragoak, illuntzerako danak zintzo-zintzo etxeratuten dirala. Zegaitik? Bendeziñoak emoten dautsiezalako, agindu dautsien ordurako joan ezik. Kuartelean soñekoak loi ba'daukoz, bendeziñoa; botoe bakartxu bat gitziago ba'dago, bendeziñoa; oiñetakoak garbi-garbirik ez ba'dagoz, bendeziñoa; pusilla ta morral ta ugelak birrist argi egiten ez ba'dabe, bendeziñoa.

Ainbeste bendeziñogaz artez ta garbirik darabillez eundaka mutillak, kalera aldran urteten diranean atsegin izaten dala eurak ikustea, orratzetik ara lez, garbiro ta txukun jantzita.

Bere orduan adakizko bendeziño on bat lakorik ez dago, jentea zuzen erabilteko.

* * *

—Ene alabea, lotsa apur bat beti bear da gero.

—Ai, ama! Zeu be gaztea izan ziñan.

—Baiña ez orrenbeste.

POZA, EDONUN

Ondiño aldi asko ez dala Bilbo'ko andra batek beste bati entzun eutson baserrira bizi izaten doala, ta ikaratu-ta, onan esan eban:

—Ene! Zelako bizikera tristea izango dan baserrikoa!

—Zegaitik?

—Jente gitxi, nora joan be ez, ziñerik be ez, musikarik be ez...

Andra orrek uste dau uri andietako ikuskizun barik ezin leitekela pozik izan.

Baiña oker dago, poza berez sortzen da osasuna ta zer jan dagonean. Jente asko bizi izan da ludi onetan, eta gaur be bizi da, teatrua ta ziñea zer diran be ez dakienak, eta artzaiñen txilibitua baiño beste musikarik entzun ez dabenak, eta uri andietako kale, denda ta egurastoki ederririk ikusi ez dabenak... eta ori gorabera, sekulako poza ta umore ona erabilli dabenak.

Osasuna ta urdailla betetako lain ba'dago, poza edonun izaten da, batez be gazteen artean.

Aitatu dodan andra orrek eta bera lakoak uste dabe antza, baserrietan jentea erdi-negarrez bizi dala. Barre santzo zabalak entzuten dira baserrietan, soloan bearrean dabiltzala be bai.

Onexek dakarst gogora bein Durangokorta deritxon basetxe baten jazo zana.

Berau dago Dima'ko bazter baten, Ugetxe aldean. Gaur, Dima'tik Otxandio'raño bidezabal barria ez dauko ain urrin, baiña au egin baiño lenago, Durango korta'tik urren egoan bitxabaleraño orduetan ibilli bearra zan. An mendian urrin, bakartasun itzelean aurkitzen zan basetxe ori.

Bein, ba, Mañari'ko eiztari batzuk, mendi areetan ebiltzanak, erabagi eben Dürangokorta'ra jastea, bertan,

atsedenaz batera, katillu betena esne-edo artzeko. Aldatz bera bertarantza joiazanean, eiztariok alkarri esan eutsien:

—Or bizi diranak errukarriak dozak. Onako basamortuan bizikera tristea eukiko yoek.

Eta onakoak esaten, urreratuaz joiazan etxera, ta alako baten alkarri begira gelditu ziran ikaratuta. Zer zan? Durangokorta'ko etxe aretan auspo soiñua entzuten zan, eta beraz batera barre-algara andiak, iji ta aja ta ujujuak. An ebillan zarraparrea!

Eldu ziranean, an ikusi ebezan amabien bat neska-mutil, poza ganezka ebela, dantzaldi bat egin eta gero

bakotxa bere bearrera joateko. Ardizain, serrari ta onetari-koak ziran mutillak; eta neskak, etxeko alabak eta basoan zetan edo atan euren etxekoakaz bearrean ebiltzan batzuk.

Orra, ba, alako basamortu itzelean umore ederreko jentea aurkitu eben eiztariak, euron uste guztiak guzurtauta gelditu ziralarik.

Baita gogoratzen yat beste jazoera auxe be, Madrid'tik onantza trenean nentorrenean neguko gau otz baten, Urtaillaren lenengo egunetan, or gabardi alderantza, geldoki baten trena luzarotxo egin zan, besten bati itxaroten ausa.

Lur guztia edurrez zurituta egoan, edurra leiaz gogor-gogor eginda; aize bat ebulan ain otza, musturrik be ezin eikean atara, danok gengoan burkeletan estalkiekaz batu-batu eginda, leio guztiak itxi-itxita.

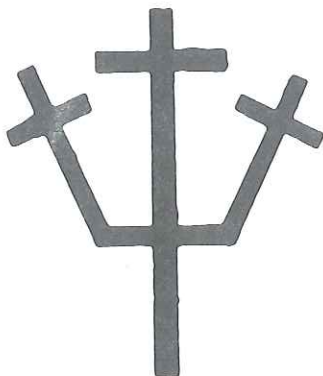
Alan gengoan artean, geldokian ebiltzan atzera ta aurrera 12-14 urteko neskatillatxuak: "Leee... che de la... Naaa... vas! didarrez, esne saltzen. Euren oinkaden zaratea "kruk-kruk" edur ganean entzuten zan; ez eutsien esnerik erosten, treneko bidazti guztiak burkeletan (burdi-geletan) geldirik egozan.

—Ume koitaduak —asi giñan esaten—, orrek daukie bizimoduen latza, onako otzagaz ta onako orduetan emen ibilli bearra esne-saltzen, bear bada ezer be ez saltzeko.. koitaduak! Onakoxeak esaten gengozala, batu ziran neskatuok gure burdiaren aurretxean, ta... atara eben zarata bat! Ango barreak eta barriketak! Txori pillo bat bertan egoala esan eikean. Poza ta umore ona bai zan euren artean.

Trenekoak aren errukia geunkan, eta gu baiño zoriontsuago aurkitzen ziran.

Agaitik, ba, poza edonun, lekurik itzelenean be bai, barruan sortzen da-ta, ez dator kanpotik.

Bizitza onetzaz itz-egiten dot, jakiña. Pozaren azte-
rrenik txikerrena ezautzen ez dan tokia dago eriotz-beste
aldean, gaiztokia. Arako bideetatik alde egin daigun,
arren, irakurle maiteak.

GASTEЛА-MUTILLAK

(Donostia'n 1928'gneko Lotzilla 2'an, "Euskal-Esnalea"-ren itzaldietan, itzeikizun au bere egilleak irakurri eban)

I

Gaur Kastilla ta kastillanua esaten dabe euzkeldunak. Lenago ez, lenago Gastela ta gastelarra esaten eben. Orduan eurrez entzun oi ziran onetariko esaerak: Gastela'ra joan da, Gastela'tik dator, Gastela maatsa, Gastelastaok (gorputz andiko asto ederrak), Gastela'ko zelaiak, eta abar.

Gastela-mutillak esan ezkeru uste izan lei lenengo entzueran, Gastela'ko mutillak ete diran; baiña ez, izen ori ebenak, etziran gastelarrak, euzkeldunak ziran, gure baserrietatik Gastela'ra lanera joaten ziran mutil gazteak, Gipuzkoa'tik eta Bizkai'tik.

Ez da bape ikaratzekoa izen ori emotea Euzkelerriko mutillai. Aldi aretan bertan *indianoak* deitzen yaken Amerika'n izanda gero errira etorren ziranai, batez be katarrua gizen samar ba'ekarren, antziña Amerika'ri Indias deitzen eutsoelako. Geroago, ta gaur be bai, *amerikanoak* deitzen yake, emengo semeak izan arren. Neuk bein ikusia da Burgos'ko geldokian, trenetik jatsi ziran batzui esaten: "Ya vienen los bilbainos"; *bilbaino* areek burgostarrak ziran, eta Bilbo'n bizi ziralako bakarrik *bilbainos* deitzen eutsien euren errialdean.

Olantxe, ba, Gastela aldetik lanean ebiltzan mutil euzkeldunai euren errietakoak "Gastela-mutillak" deitzen eutsien.

Gastela-mutilla euzkotar eredu agiri-agirikoa zan, orain aspaldi galdu dana. Banan barik, aldraka joaten ziran aruntz, eta aldraka etorri be. An aldi bat lanean egi-

ten eben, iru-lau illabete, sei-zortzi illabete, gitxik urtebete, ta aurrezturiko diruagaz etxera, gurasoekana, bigurtzen ziran. Ikustekoa izaten ei zan areen etorrerea, kitarra ta pandero ta txilibitu joten eta abestuten, sartzen ziran erri guztietan usubillua ta zaratea, poza ta alaitasuna baiño besterik ez eroiela. Gero, etxean, aldikada bat egon ondoren, geienak barriro lanera joaten ziran. Areik joan-ettorri egiten eben; Gaztela'n ibilli arren euren sendiaren, euren erriaren lokarria ez eben ebagiten, lokarri ori bizi ta sendo eukiten eben, eta lokarri orrek ekarten zituan noz edo bein euren erri ta etxera.

Mutil azkarrak izaten ziran, jandedan ondo egiten zaleak eta euren etxeetan baiño obeto jaten ebelako, mardo ta indartsuak ziran.

Lanean ez eben nekerik erakusten, lanerako beti gogotsu aurkitzen ziran, indarra ugari eben, orregaitik laneko ugazabak oso maite izaten zituezan, eta naiñun, beti ta erraz lana billatzen eben. Emendik aldra areek andik eskatuta joaten ziran, zelako lana ta zenbateko alo-gera irabaziko eben berbapetuta.

Gutziz alaiak izaten ziran, bai ba, osasunez betebeterik egozan eta indar-jokuetan azkarrak, arro samarrak, zerbait burrukari ta zoroak, gaztetasunak ez dau parkatzen ba-ta.

Orduko alde areetan, gure baserrietako mutil gazte-txuak, orain Amerika'ra joateko gogo biziagaz egoten diran lez, Gastela'ra noz joan al izango ziran erretan egoten ziran; jakiña, euren erritxoetan, euren auzoan, Gastela-mutillak ikusten zituezan, mutil jasekoak, partikaretan dirua ebela, Gastela'ko euren jazoerak alairo kontetan; eta arexek lakoxeak izateko gurari bizia sortzen zan mutil gaztetxo areen gogoetan.

Eta zelako lana egiten eben mutil areek? Amazortzi-garren eunki edo gizaldiaren azken-aldera ta emeretzigarenaren lenengo 30 urteetan, orain eun urte ingurura arte, euren lana upagintzea izaten zan Errijoja'n eta Aragon'en. Bai gizonak, aldi aretan, Bizkai'ko baserrietatik

(eta nik uste Gipuzkoa'tik be bai, errialde bietan oiturak eta bizikerea bardin samarrak beti izan diralako), Bizkai'ko baserrietatik, batez be Aulestia, Gizaburuaga, Amoro-to, Ibarruri eta Txorierri'tik mutil talde andiak joaten ziran Errijoja'ra ta Aragoe'ra maats-batza ta ardoa-egitealdia baiño lentxoago, iraillean, upa barriak egiten eta zaarrak konpontzen, eta an egoten ziran lan orretan Gabon aurretiko arte; orduan etorten ziran euren etxeeta-ra, kitarra ta pandero ta txilibitu jotzen, eupadaka ta zantzoka.

Onei, Gastela-mutillak deitzen eutsien arren, izen ori baiño geiago "upagiñak" esaten eutsien.

Bein baten, onetariko mutil aldratxo bat, lau edo bost, ei egoan Urkiola'ko benta zarrean. Illunabarrean elduta, bentako sukaldean egozan apalduten. Bai ei zan an arrokeria, azarkeria ta balentekeria ugari; eurak etziralala iñoren bildur, bidean amar gizonek urtengo ba'leutsie be ez leukiela atzerarik egingo, ez, arraioa! Gauzik asko baiño gurago leukiela batebatek ezer esango ba'leutse, makillak jokatzeko, ta olan ebiltzan arro-arro. Eta zeri etzala, an ez egoalako besterik iru andra ta agure zaar-zaar bi baiño. Agure bata, aramaioarra, eskeko bat zan, luzea ta zimela. Onek esan eutson beste agureari:

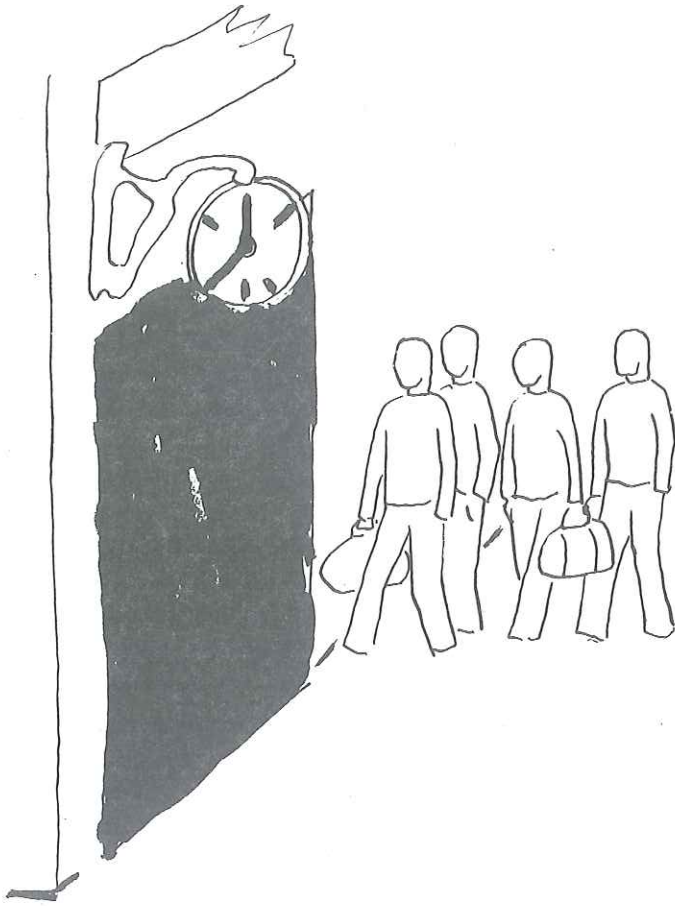
—Gura dozu bion artean onei lepoa berotzea?

—Zagoz ixillik, Jainkoagaitik, olako asmorik igarriko ba'leuskue, gure azkenak emen izango litekez, ta agudo, mutil onak dagoz eurok!

—Zuk gura ez ba'dozu, neuk bakarrik berotu bear ditut neure makilla onegaz.

Urkiola'ko benta zarrak, bide-ertzekoa esan gura dot, eukan lenengo atarte zabal andi bat; sartu, ta aurrean eta eskumaldean kortak eukazan; ezkerraldean, orma bat barruko ormaraño, ta biak egiten eben txokoan ate txiki bat sukaldera sartzeko; sukaldea zan atartea bai-zen zabala ta andia; antxe egozan Gastela-mutil upagiñak panparrokeria erioela.

Aramaioar agure zimelak ipiñi zituan atarte illun-

illunean aulki luze bi, bata bestearen urrengo, ta bera parau zan aulkietatik kanpoko ate aldean; andik ikusten eban ederto, sukaldeko argitara, sukaldetik urteten eban.

Makillegaz lurrean arraskaka bat egin eta diarka esan eban:

—Ia, datozala ona' mutil oillo orreek, bizerrik ba'da-be! Ujujuju!

Diarra entzun orduko, tximistiak eraginda lez, jagi ta arrapaladan urten eben mutillak atartera, berna-azurrekaz jo aulkietan, eta orrek emoten dauan min

zorrotz eroan eziñagaz jausi ziran bata bestien ganera, danak moltsoan. Agureak ez eban astirik galdu; bere makilleagaz jo ebazan burutik bera erruki barik, eta arin. Ango aiene, ango garraixi, ango orroia, ango zarraparra, izugarriak ziran! Sukaldetik andrak argia atara ebeneko, agurea sartu zan eskumaldeko kortan, eta atze-aldeko kortatik buelta eginda, agertu zan bera be andren atzetik, sekulan bere bizian plater bat ausi ezpaleu lez. Nork uste a izan zala makillaria? Ezta buruak emon be! Mutillak, danak eukiezan buruetan zauri maillatuak. Osakuntza egin eutsien orio ta ardao nastuagaz sukaldean, atan aurrenengo ebillala agure zaar jotzallea. Inguru guztiak ondo errekestau zituezan, ia iñun arerioa topetan eben. Egitada kaxkarra egin ebala, kobarde bat zala, ta nor dan ba'lekie, makillaka azur guztiak txiki-txiki egiñaz eriotzea emongo leuskioela esaten eben mutil upagiñak. Andik geroago zabaldu zan Urkiola inguruko erritxoetan jazoera ori, ta a agure zimela aterik ate eskean "Aita gurea" apalik errezzatuaz ebillenean, esan oi zan: "Orra or Aramaio zarra, Urkiola'n bost mutil indartsuri berak bakarrik makillaka buruak ausi eutsiezana". Eta zelan izan zan ez ekienak, ez eben siñistu gura izaten; gauza ezintzat emoten eben, zertzeladak jakin arte.

II

Baiña Gastela-mutil benetakoak geroago izan ziran, karlisten lenengo gerratearen ostean, 1840'garren urtetik 1870'garren urtera bitartean. España guztian bitxabalak, burdinbideak eta beste iragi-lan asko egin ziran aldi atan. Orduan, aitaturiko upagiñak baiño askoz geiago zabaldu ziran langille euzkeldunak, geienak argin, arotz, errementari ta pioiak, Gastela guztian, Aragoe'n, Andaluzia'n, Estremadura'n, eta abar. Orrexek ziran Gastela-mutil berariak.

Aldi atan jente beartsuak oiñez egiten zituezan euren ibilketak, luzeak izan arren; eta Gastela-mutil areek Espa-

ña'ko bazter guztietara zabaltzen ziran alantxe, oiñez, ta etorri be bai. Euren erremintak eta aldatzeko soiñekoak olezko kutxetan, sarrail-itxu bategaz itxita, aurreztik bialtzen zituezan Gastela'ra mandazaiñen bitartez.

Orduko aldian salgairik geienak mandoz erabilten ziran batetik bestera, burdiz eroateko bitxabal gitxi egoalako; ta mandoakaz ebiltzan gizonak mandazaiña eben izena; ta euren bitartez, urrin-urriñeko urietara bialtzen ziran gauzak. Adibidez: Durango'n mutil batzuk emoten eutsiezan mandazaiñari iru edo lau kutxa, esanik eroateko Zaragoza'ra, ta onelako edo arelako ostatuan izteko; mandazain areek joaten ziran Durango'tik Haro'raño, eta an beste manzain batzui emoten eutsiezan mutillen kutxak, eta areek eroaten zituezan Tudela edo Tarazona'raño, eta an, beste mandazain batzuen eskuetan izten zituezan kutxak, eta azkenengo areek eroaten zituezan Zaragoza'ko ostaturaño. Ostatu-jabeak artzen zituan eta giltzpean ipiñi, mutillak eldu arte; orduan, kutxa ganeko markak zeintzuk ziran eskatu ta gero emoten eutsezan. Orretaraxe bialtzen ziran gauzak orduan, eta etziran galtzen... ez ei ziran galtzen.

Gastela-mutillak eroan eben Euzkelerriaren ospe edo entzutea alde guztietara, Euzkelerri-zati bat ziran orremen ebillana. Euren erdera mordolloz, euren zintzotasunez, euren alaitasunaz, eltzen ziran lekuetakoko jendearen gogoa irabazten eben, eta orregaitik, pozik artuak, ondo ikusiak izaten ziran.

Euzkelerri-zati onexen izakerea erakutsi gura neuskizue, ta ez dakit zelan; baiña esturan erabagi dot emen edestutea, kontetea, euren jazoera batzuk, jazoera oneetan ikusi dagizuen Gastela-mutil erne areen izakerea. Erribaten barri jakiteko, naikoa da bertan jazoten dana jakitea.

Gaurko mutillak, Euzkelerritik alde egiten dabenean, Amerika'ra edo, geienak izten dabez euren etxeetan ikusi ta ikasitako erlejiñozko egintzak: meza entzutea, urtean bein autortu edo konfesetea, eguneroko otoitzak, eta ola-

koak; baiña Gastela-mutillen aldian itxuraz erlejiñoak gaur baiño sakonago zituan sustarrak euzkeldunen gogoe-tan; alako mutil-aldra geienak, ba, egintza orreek zeatz betetan zituzuezaneez ganera, egunero errosario santua errezetan eben. Onako mutil aldra bat Valladolid probin-tziako erri batera eldu zan, eta etxe baten ostatur jarri ziranen artean erabagi eben egunero errosario santua errezau bear ebela apal-ostean lotara baiño len, euren gurasoakaz ba'legoz lez. Errosarioa gietako izentau eben euretaiko bat; eta eurak ostatur egozan etxekoen eta auzokoen mira andiz, mutil indartsu ta sendo areek erre-zetan asi ziran. Gidariak, eskuetako atzamarrakaz Abe Mariak kontetan zituan. Lenengo misterioa polito esan eta amaitu eben; sartu ziran bigarreanean, eta ez eukan amai-rik, Abe Mariak bai-joiazan amarretik aurrera, amabost, amazortzi, ogei, ogetabost... alkarri begiraka ebiltzan mutillak, eta alako baten esan eban batek:

—Baiña... bigarren misterio onegaz gu kapaz gaitiuk, Josapat'eko zelaian sartzeko be. Noz amaitu bear dok, ba? —esan eutson gidariari, eta onek erantzun eban:

—Niri zer esan bear daustak? Zetan zagoz, ba?

—Gitxienez ogetazapi Abe Maria bai yaroaguz, eta guri Gloria, noz abixauko dauskuk?

—Eta nik abixau bear dautzuet, ala? Orren ardurea nik euki bear yoat? Nik aña atzamar dozuez eskuetan. Kontaizuez Abe Mariak, nik lenengo misterioan kontau dodazan lez. Ez zagoze orraitik señorito txarrak, gura ba'-dozue nik zaindutea zeuek zaindu bear dozuena! Bako-txak bere aldia zaindu daijala.

Urteiera onegaz barre batzuk egin ebezan. Gero, batek esan eban:

—Eta sobrau diran amazapi Abe Maria orrei, zer egingo dautsegu?

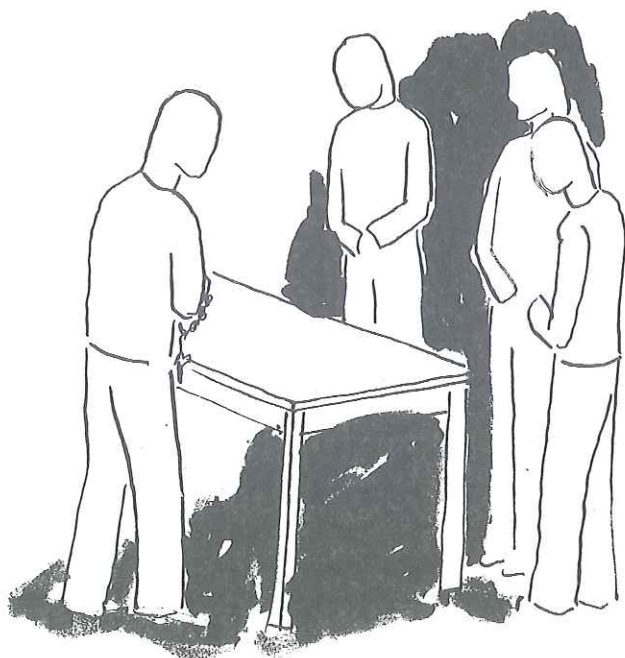
—Mutillak —esan eban gidariak—, konprome ba'za-rie, ganetiko Abe Maria orreek Purgatorioko arimentzat izan daitezala.

—Ederto esana... ondo pentsaua... konprome...
—erantzun eben.

Eta errosarioak jarraitu eban guztizko erarik one-
nean, laugarren misterioan bakotzak bere atzamarrakaz
Abe Mariak zeatz kontau zituala. Eta ordutik aurrerantza
be, bigarren eta laugarren misterioan gidariak "Gloria"
deitu barik, danak "Gloria" zintzo esaten eben bere
lekuan.

Gau baten, oñestu ta trumoi-ots andiak zirala, euz-
keldun mutillak euren gelako leioak zabalik eukezan, eta
ostatu-jabea etorri yaken leioak izten guztiz asarre, esa-
nik:

—Salvajes!... y tenéis las ventanas abiertas con los
relámpagos que hay?... peco respeto ten'is vosotros a Dios,
aunque rezáis mucho... yo ya sus conozgo ya!...

Mutillak barre gozatsu egin eutsoen, erantzunik:

—Usté si mucho miedo a Dios, porque cuando no hay errelámpagos muchos le tira V.; pa tener tanto miedo, ¿por qué echa V. maldiciones? Sin errelámpago y sin truenos también ya le cogerá a usté Dios; ¿qué piensa usté, pues?

Barriro “salvajes!” iru edo lau bider deituta joan yaken andik birauti bildurtia.

A gizona karlisten lenengo gerratean Euzkelerrian zazpi urtean ibillia zan, eta berak iñoanez, euzkera asko ikasi eban. Orregaitik, bein esan eutsen euzko-mutillai:

—No hablaráis, no, delante de mí todo lo que queráis en vascuence sin yo sus intienda, porque conozgo vuestra lengua.

Mutillak bereala igarri eben ak ekian euzkerea zala, sopea, patatea, ta onakoa. Eta orduan, olako berba erderatik artuak diranen orde bestez batzuk asmau zituezan, eurentzako iztegi txiki bat egiñez, Sopak esateko “apurrak” esaten eben; patatak, “lurpekoak”; aguardientea, “gogorra”; vaso, “eskuontzia”; peseta, “makurra”; guardiazibillak, “belaukiak”, eta abar. Aren aurrean ez eben bein be erdel-antzeko itzik esaten, eta beraz, ez eban gizon arek tautik be ulertzen.

—¿Qué, ya les intienda? —itanduten eutsoen etxeakoak eta auzokoak.

—Ni miaja les intiendo —erantzuten eban—; éstos son mu cerraos.

III

Bein, Burgos probintziako uri baten Durango inguruko mutil aldra bat ebillen zubi barri bat iragiten; orain ez dakigu zegaitik bertako alkateak etzituen mutillok maite, beti asarreka erabilten ebazan. Domeka arratsalde baten erriko plaza zabalaren erdian egozan mutillak barriketan; euren ondora urreratu zan txakur eder bat; alkatearena zala esan eban batek, eta au entzunik, Abadiño'ko Asensio

Sagastasoloa'k, arrikada andi bat emonda bialdu eban txakurra txilioka.

Laster etorri yaken erriko aguazilla, esaten alkatearen aginduz guztiak erriko etxera joateko. Joan ziran, ba, eta alkateak itzaldi garratza egin eutsen, gogoz eskaturik esateko nok jo eban txakurra. Erantzun eutsoen eurak ez ekiela, txilioak entzun zituezala baiña ez ebela ikusi nok arria jaurti eban, eurak ez egozala txakurra zaintzen, eurai ez eutsela ardurarik bape txakurragaitik, eta bakean izteko eurei txakur kontu areekaz, txakurrari batebatek emondako arrikadea gorabera munduak ez ebala ikararik egingo ta.

Alkatea, mutillak bildurtzearren, euren izen-abizenak artzen asi zan eta paperean ipinten. Orretan ebiltzala, txandea eldu yakon Asensio'ri be, ta alkateak itandu eutson:

—¿Cómo te llamas?

—Asensio.

—¿El primer apellido?

—Txakurra.

—¿Y el segundo?

—Jodabena.

—¿Asensio Txakurra Jodabena?

—Sí, señor, eso.

Au entzunik barre purrustadaka asi ziran lagunak, eta alkateak zarraparra andia atara eben.

—De mí no se ríe dengún nació en el mundo! Yo sus aseguru que sabré quien de usotros ha apedreao al perro, aunque no lo quierais decir, y llevará su merecido. ¡Lo he de saber!

—Ya temos dicho, a usté, tanta copla —esan eban Asensio'k urteieran, eta guztiak barre zantzoka urten eben bape bildurtu barik.

Murtzia aldeko abade bati entzuna. Bera txaunburu egoan errian Gastela-mutillak bizi izan zirala alditxo baten, Kartajena'rako burdinbide-gintzako lanetan ebil-

tzanak. Batek be ez ebala utsik egiten eleizara domeka ta jaietan. Domeka baten, meza bitarteko bere itzaldian laguntza eskatu eutsela eleiztarrai onegintza baterako, adirazorik atabaka bat ipiñiko zala eleizako atean, bako-txak emon gura ebana artzeko. Eta egun atan ikusi zala iñoz lenago an ikusi etzana, atabakan txakur-diruen ganera agertzea zidarrezko dirua ugari... eta... urrezko ama-seiko bat, ontzurre bat!

Abadeak esaten eban ezagun zala euzkeldunak bota zituezala zidarrezko ta urrezko diru areek; ordura arte, ba, erri atan a lako eske-aldietan etzala txakur-dirua baiño ikusten. Abade arek esaten eban mutil euzkeldun areek, eskuzko langilleak izan arren, zaldunak zirala beren agerkera ta egitada guztietan; eta bai berak, eta bai erri guztiak, asko maite zituezala.

Gastela-mutil areen artean gazte azkarrak urten eben. Ona euretaiko baten barri. Palentzia probintziako Osorno urian zubi barria iragiten iñarduen. Injiñerua, gudari edo militarra zan: gogorra, baiña arteza. Onek autatu gura eban argin bat, arri landuak ontzat artzeko ta euren lekuan ipinteko; orretarako dei egin eutsen argiñai, a zeregiña gura ebenak agertzeko; dei areri erantzun eutsoenen tartean euzkeldun mutil gazte bat zan, ogei urte-tik berakoa, erderaz ia ezer ez ekiana. Injiñeruak emon eutson marrezki edo diseño bat, eta onen arauz argiñak arria lantzen asi ziran, eta guztiak baiño lenago ta obeto arria landu eban euzkeldun gaztetxuak. Eta injiñeruak axe autu eban arri landuak ontzat artzeko ta bear zan lekuan ipinteko.

Ori txarto eroan eben gazte aregaz neurtu ziran beste argiñak, guztiak erdeldunak, Santander probintziakoak; ondiño ume bat zala, iñoen, berba egiten be ez ekian basati bat zala, ta ia arek zer egin bear eban. Gorrotoa artu eutsoen, eta beti ebilkiozan zain-zain, utsen bat egiten ba'eban injiñeruari esateko.

Jazo zan, ba, argin euzkeldun bat arria lantzen ebi-llala, ia amaitzen bere lana, arriari ertz baten zati bat oso-

osoan, au da, birrindu barik, azkatu yakola; estutu zan argiña, arria lantzen emondako denporea galdu bear ebalako, ta arri-artzaille gazte areri esan eutson jazo yakona. Gazteak, baiña, arria ikusi ebanean, esan eban:

—Zatia osorik yagok, eta oraintxe neuk ondo ipiñiko yoat; ez adi estutu.

Pasta bat egin eban sartan baten, eta arexegaz irantziz eban arri-zatia bere zuloan, eta ipiñi eban iñok ez igarteko moduz. Ontzat artu arri landua eta zubian bere lekuan jarri eban.

Nundik edo andik lurruna artu eben gazteari gorrotoa eutsoen argin erdeldunak, eta injiñerua jakitun ipiñi eben. Au, zubira joan zan ez-orduan areetaiko salatari bat lagun ebalá. Euzkeldun gazteak ikusi zituenean ara joaten, "galdua nok" agin artean esanaz, zubiaren beste aldera joan zan, andik areen berbetea entzuteko gogoaz.

—¿Dónde está la piedra esa? —itandu eban injiñeruak.

—Es una de ese arco —erantzun eban salatariak.

—¿Pero cuál? ¿Dónde está la compostura?

—Pues ahí debe de ser, pero no lo veo desde aquí.

—Traiga una escalera enseguida.

Eskillarea ekarri ta igon eban, eta ezin igarri nun zan. Injiñeruak orduan esan eutson:

—Pues está uste bueno que no sabe donde está la falta. Que venga Carlos inmediatamente.

Au zan gaztea. Etorri zanean, injiñeruak itandu eutson ia egia zan arria konpondu ebalá, ta bereala baietz erantzun eban; ia erakusteko nun egoan konponduta, ta eskillara igota atzamarráz erakutsi eutson injiñeruari. Onek orduan agindu, eutson mutillari jasteko, ta gero berak igon eban, ondo ikusteko zelan egoan. Jatsi ta itandu eutson Karlos'í a zegaitik egin eban. Eta erantzun eutson bere erdera mordolloz ta adirazo; konpontze arek ez eutsola ezetan be obriaren sendotasunari ikutzen, eta bere lagun batek a lan guztia galtzeak min-emon eutsola. Injiñeruak orduan esan eutson.

—Muy bien hecho. El hueco del trozo que se soltó no afecta a la solidez de la obra, como tú muy bien has dicho; hubiera afectado a su presentación, y tú lo has corregido de tal modo, que este acusador no ha podido conocer dónde está la compostura ni la conocerá nadie que no esté enterado. Repito que muy bien, vizcaino. Así se trabaja.

Geroago, a Karlos mutilla argin-maisu onenatarikoa izan zan Bizkaia'n.

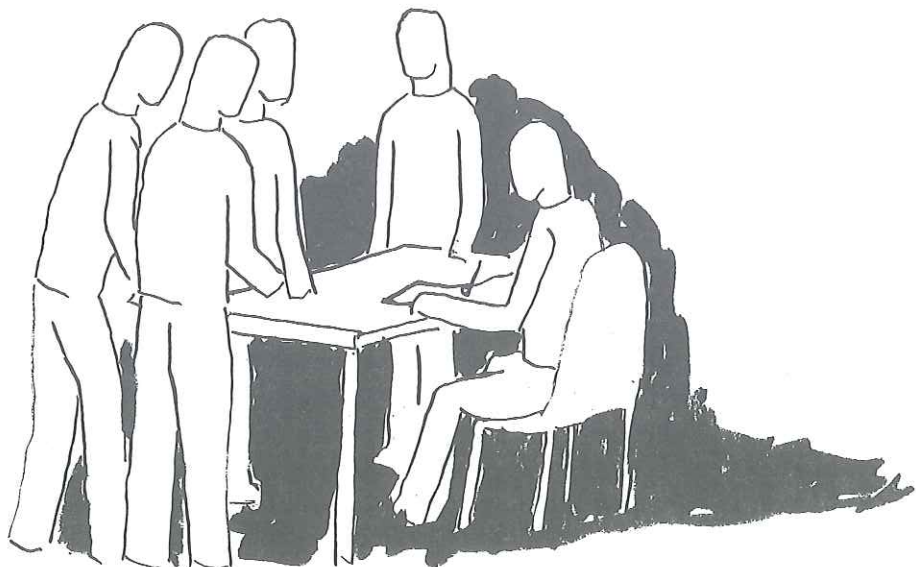
Neure erriko iru gastela-mutil bai etozan Aragoe'n etxera-bidean, oiñez, beti lez. Eurek ekarren bitxabalera joten eban zearbide batetik agertu yaken gizon aragoetar bat, baltz igerra, bere praka motz, gerriko andi, buruko zapitxuagaz, taketa lakoxe gorputz arteza, ibilkera leun eta bizkorra zituana: eta berari itandu eutsoen:

—¿Cuántas horas hay de aquí a Ateca?

—Pa usotros... unas cuatro horicas —erantzun eban.

—¿Y pa ti cuánto! —itandu eutson barriro mutil batek.

—Pa mí algo menos... en tres horas me planto allá. Arrituta gelditu ziran mutillak.

—Geu be ez gaituk ba txarrak oiñez ibilten —alkarri esaten eutsen—; ordu beteko alde atarako al yeuskuk ba emendi Ateka'ra?

—Izan leitekek, baiña ikusi arte ez yoat siñistu gura —iñoan mutil batek.

—Era ona oraintxe yoagu ba ori ikusteko, gizon au be Ateka'rantz duala yirudik eta.

—Itandu egin bear dautsogu: ¿Tú también a Ateca vas o qué?

—A Ateca voy, sí —izan zan bere erantzuna.

—Oraintxe neurtuko gaituk ba.

Abiau ziran al eben bizkorren, eta laister atzean itxi eben praka motza. Ateka'ra eldu ziran ordu bi ta erdi baiño zerbait geitxoagoan. Begiratu eben atzerantz eta etzan ondiño agiri Prakamotz. Uriaren sarreran bertan ardautegi bat egoan, eta mutillak asmoa artu eben antxe itxaron bear eutsoela, ta eldueran basobete ardao eskiñi. Jezarri ziran ba, ta an egozan zain. Nozbait, ia ordubete geroago, agertu zan aragoetarra. Baiña urrindik oartu zituen berrari itxaroten egozala, ta bidea ausirik, beste leku batetik urira sartu zan, burla egingo ete eutsoen bildurrez.

—Aragoetarra baiño andaluza geiago yirudik orrek —esanda jagi ziran euzkeldun mutil areek, euren bideari jarraitzeko.

IV

Gastela-mutillen artean asko izaten ziran kitarrea joten ikasten ebenak, baita txilibitua ta panderua be; orregaitik, zapatuetan, apaldu ta gero kalerik kale urteten eben errondan, joten eta abestuten, geien-geienetan bakez ta umore onean, erriko mutillakaz alkaturik.

Aragoeko uri baten, gastela-mutillak bertara eldu ta bigarren zapatuan errondan urteteko egozala, eldu yaken bertako bat esaten gau atan erriko mutillak ez eutsiela errondan ibilten itxiko, gertu egozala erbestekoai kaletik

alde eragiteko, an ez ebela bear errondaririk errikoak baiño, ta onan.

Euzkeldunak erantzun eben urtengo ebela ta ikusiko zala nok alde egin bearra izango eban kaletik. Alan ondo ornidu ziran adakiz ta izkilluz (armaz), eta garaunik be etxean gelditu barik, danak batera urten eben errondan. Euren buru lez egiten eban mutil morrosko batek onan itzegin eutsen:

—Mutillak, bakea gurago yoagu, baiña gerrea gura ba'yoek, gerrea emongo yeutseguk; alkarren eskuetara sartzen ba'gara, jo, jo goger, erruki barik, barriketarik bapez ta emon! Orain, auzi auzetan dagon ikusi bear yoagu, goazan bereala euren billa; gu ixillik, ikusi eurek zer esaten edo zer egiten daben, eta gertu erantzuteko. Atzera edo aurrera arin egin bear yoagu.

Joan ziran, ba, erriko errondarien billa, igaro ziran alkarren ondotik, bitzuek ixillik. Euzkeldunak, urrengo zear-kaletik bidea laburtu eta bereala barrero aurrean agertu yakezan; orduan be ixillik igaro ziran lakarren ondotik. Barrero be gure mutillak lengoa egin eben, bidea laburtu ta aurrera urten. Orduan errikoak, kitarrak ixilduta, gelditu ziran; euzkeldunek be bai. Onei erriko batek esan eutsen:

—Muchachos, ¿es que tenéis algo con nosotros?

—Tenemos y no tenemos —erantzun eutson euzkeldunen buru lez ebillan morrosko arek.

Eta bereala adirazo eban zer esan eutsien euzkeldunai; errikoak a erantzunaz batera danak "¡eso es mentira!" erantzun eben, bizi-bizi, eurak ez ebela alako asmorik izan, barritxuen gauzak zirala, ta abar.

Erriko batek esan eban:

—Muchachos, ¿queréis que andemos juntos y siempre amigos?

—Sí, sí, todos amigos —erantzun eben pozik euzkeldunak.

Eta gau atan, baita aurrerantzean, beti alkarregaz

ibilli oi ziran erriko ta erbesteko mutillak, oneek erri atan egon ziran aldi guztian.

Aldi atan uri aundi askotan egozan oiturak gaurko jenteak ezin siñistu leikez. Errijoa-zear Aragoe'ra joian gastela-mutil pillo bat, San Prantzisko'ren zaldi ganean; eguraldi bero samarrak ziralako gabez ibiltzen ziran. Orregaitik eldu ziran Logroño urira egun-sentian, eta bai joiazan kalerik kale uria-zear igaroten, bertan gelditzeko uste barik. Alako baten zabaldu zan leio bat, eta "agua va!" didar-egiñaz bota eben kalera parrastada bat mutillen urtxo. Ikaratu ziran, eta alkarri esaten asi ziran: Mutillak, au dok usaiña. Txarri arraiok! "Agua" esan yok, baiña "agua" baiño geitxoago dok.

Onetan, beste leio batetik "agua va!" didarragaz atara eben ontzi sakon eta me bat, eta bota eben bertatik kalera parrastada izugarria. Eta gero beste leio batetik bardin, beste batetik be bai, eta beste batetik... alde guztietatik "agua va!" entzuten zan, eta parrast ortik, parrast andik, bildur emotekoa zan. Mutillak izutu ziran osoro, ta alegiñean ariñeketan asi ziran zoratuta lez, ta uritik urten ebenean arnas-estuka zutunik be egon eziñik lurrean jezarri ziran. Txarriak, txarriak, txarriak, txarriak! Txarri-demoniñuek! esaten eben.

Gizon batek, alan ikusita, esan eutsen:

—De güena sus habéis escapao. ¿Es que no sabís que al amanecer vacían a la calle todos los dompedros? Pa otra vez ya estáis enteraos.

Oitura "hijienikoa" arraietan!

Zaragoza'ko ostatu baten aurkitzen ziran bein gastela-mutil batzuk bazkalduten bertako ostatu-mai luzean, beste jente batzukaz. Oneen artean abadegei bi be bai-ziran. Maian egozanan izketeak, gai asko ukutu ondoren, euzkeldunen erlejiño-zaletasuna jo eban. Maiko guztiak emoten eben Euzkelerriko jentea erdelerrikoa baiño zaleagoa zala elizarako; ori, guztiak autortzen eben.

Abadegei bietarik batak esan eban, alan be, Euzkele-rrian baiño santu geiago eukela erdelerrian; euzkeldunak

santu gitxi, oso gitxi, eukela, banaka batzuek bakarrik. Gastela-mutil batek esan eutson erdel-erriko santuak martiriak izan dirala geienak. Abadegeiak orduan onan erantzun eutson:

—Es verdad eso, y es una honra para nosotros.

—Con el ondra el desondra también ya tenéis en eso —esan eutson euzkeldunak—; mártires si habéis tenido quien matar a ellos también habéis tenido. Ondra si tenéis, nosotros no negamos, pero desondra también. En nuestra tierra no mataron cristianos, la religión de Cristo sin mártires entró. Más ondra es, ¿no es verdad o qué?

—No se puede con vosotros, para todo tenéis contestación —esan eban abadegeiak—, y eso que no sabéis ni hablar; el día que os lo enseñen, ¡a ver quién para con vosotros!

Len be esan dot, gure gastela-mutillak oso maiteak ziran Gastel-errian. Sarri itz-egin dot Gastela'ko erri askotan bertako zarrakaz euzkeldun mutil areen gain, eta guzti-guztiak, beti, gure mutillen gorralben andiak egiten izan dabez. Ez yaken besterik entzuten: "¡Qué muchachos aquéllos! Fuertes, nobles, trabajadores, alegres y parcialotes como nadie. Todo el mundo los quería".

Beargiñak lez entzute andia eben urriñetan be, orain edestu edo kontauko dodanak argi erakusten dauan lez. Valladolid aldean euzkeldun talde andi bat lanean ebillan. Jakiña, iragintza edo obra andi areetan ez ebiltzan euzkeldunak bakarrik; bai-ziran Santander, Asturias eta Galizia'ko langilleak be. Egia da euzkeldun geienak arotz, argin, igeltseru, errementari, au da, berarizko lanbideren bat ebenak, opiziodunak, izaten zirala, eta beste aldeeta-koak, barriz, geienak besalariak, pioiak, izaten ziran.

Bein agertu zan ara gizon bat, Portugal'dik bialdua, langille billa, Oporto aldean egiteko ziran iragintza batzuetarako. Aloger ona eskintzen eban. Baiña, euzkeldunak bakarrik eroan gura zituan; alantxe agindu eutsoela ango ugazabak, esanik.

Euzkeldun askotxo jarri ziran gertu Portugal'era joa-

teko; beste askok ez eben joan gura izan, bertan polito irabazten ebela-ta. Portugal'era joanda aste pare bat geroago joandako bat agertu zan lengo tokian, eta barriro lana eskatu eban. Bera zan Bizkai baserri bateko semea, euzkomutil eredia, andia, indartsua, berba gitxikoa, ona ta baketsua. Euzkeldun utsa zan; ez ekian erderaz.

Bere lagunak, ikaraturik ikusi ebenean, itandu eutsoen:

—A mutil, zer izan dok atzera etorteko?

—Ez naioek artu gura izan, euzkelduna ez nazala-ta.

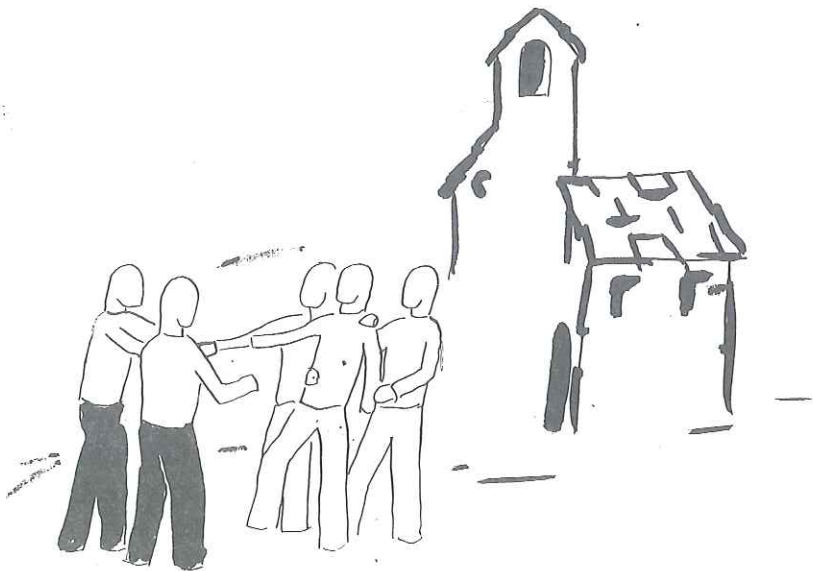
—I ez azala euzkelduna? I ez ba'az, nor izango ete dok?

—Asi zoazan izenak eta apelliduak artzen, eta nireak eskatu eustezanean eta nire apellidua entzun ebanean, esan yeustien ez egoala niretzako bearrik, euzkotarrak bakarrik gura ebezala.

—Zein dok, ba, ire apellidua?

—Errodrigues.

—Nok uste izango joan i lako euzkeldun betebetekoak apellidu ori euki bear ebala?

—Ez yakiat ba zelan dan; nire aita, ta nire aitita be bai, gure baserri-etxean jaiok zoazan, ez yoat bein be entzun gure jatorrian gaztelarrik izan danik baiña Errodrigés nok, gura nai gura ez.

—Bada-ezpadan gorde apellidu ori ta bigarrena era-billi egik. Eta ire lagunak, ez yoek ire alde urten ala?

—Bai; esan yeutsiek ni bizkaitarra nazala, euzkeraz bakarrik dakidala, ez dodala erdeldun antzik, iñundik be, ta olakoak esaten iñardu yoek, baiña dana alperrik, apelli-duari bakarrik begitu yeutsiek.

Jazoera onek adirazoten dau zelako maitetasuna eben euzkeldunak aldi atan. Guzurra dirudi Errodrigés abizena eukiteagaitik mutila ez artu nai izatea. Eta ori Portugal'en.

V

Mutil euzkeldun areek geienak etxera etortzen ziran Gastela'tik ibilli ta gero; baiña euretatik beste asko, an-or-emen ezkontzen ziran ango neskatillakaz, ta an bizi izaten gelditzen ziran, argintzan, miña-lanetan, etxegintzan, eta onetariko lanbideetan euren ogia irabaziaz. Onetaikoak euzkel-abizenak erein zituezan eta erne, erdelerri guztian. Asko dira Gastela'n euzkel-abizena dabenak, euren artean, gizon argi, ospatsu eta goi-lekuetan jarriak ez gixi, gastela mutil zintzo areen azitik datozenak.

Guadalajara probintzian Siguenza deritxon urian neuk ikusi neban, orain 33 urte inguru dala, mutil aldra bat, euren antz, janzkera, goiera, azal, ibillera ta guztian ango jentearen itxurarik ez ebenak; bein pelotan ikusi nituen eta emengo antzera jotzen eben pelotea, besoa zabal, ez gorputzari josita lez; eta beste bein, arria lantzen iragintza edo obra baten aurreko bide-ondoan, euren lagun bati esan neutson:

—Oneek euzkeldunak izan bear yoek.

Euren artean agure bat be bai-ebillan, eta begira-begira jarri yatan, eta itandu neutson:

—Euzkeldunak zarie?

—Bai, jauna! —erantzun eustan poz-pozik—. Egia esateko —jarraitu eban—, neu naz emen euzkelduna; oneek ez dakie, baiña guztiak dira euzkeldunen semeak. Neure seme bi be or dabiltz lanean.

Agure a Gernikarra zan, Zabala abizenduna. Berak esan eustan, ango burdinbidea egin zanean ara jo ebela euzkeldun askok, eta ogei inguru bertan ezkondu zirala, ta bertakotu.

Gero, uri atako beste batzukandik jakin neban euzkeldun arei uri guztian maitetasun andia eutsoela.

Gastela-mutil areetatik ba-ziran España'tik kanpora be zabaltzen ziranak, batzuk Apirka'ra, beste batzuk Europa'ko beste errietara. Onetaiko bi, neu mutil gaztea nintzala, orain berrogetaz urteak, ezagutu nituan. Bizkai'ko Ibarrangelu'ko semeak ziran. Gizon sasokoak nik ezagutu nituanean. Euzkelerriko edertasunaz mirariturik egozan, ez egoala iñon be au lako lurralderik esaten ebela. Igarten yaken gazterik alde eginda gure erri onetatik, etorri barriak zirala. Neuk itandu neutsen Amerika'ko zein aldetatik etorriak ziran, eta arrituta gelditu nintzan entzunik Serbia'tik etozala.

Esan be egin neutsen:

—Zelan arraio joan ziñien Ibarrangelu'tik Serbia'ra-ño?

Edestu eusten gastela-mutillak izan zirala: Andaluzi aldean iragintza batzuk amaitu ziranean, euren ugazaba zan injiñeru prantzesak, esan eutsela joateko Arjelia'ra beragaz, an iragintza andiak ebazala, ta politico irabaziko ebela. Joan ziran, ba, Arjelia'ra, ta an urte batzuk ibillita, injiñeru prantzes aregaz joan zirala Viena Austria'kotik Constantinopla'rako burdin-bidegintzara. Austria'n aldi baten egon zirala, ta auretaiko bata ezkondu be bai ango neskatiilla bategaz. Gero, Serbia'ra igarorik, an urte

askuetan bizi zirala, ia bertako eginda, iragintza kontratakin ezkurra polito baturik, eta Euzkelerrira bigurtuteko uste barik. Baiña ezkonduari emaztea il yakon lenengo, ta geroago il yakozan ume bat edo bi, gelditurik bakar barriro be. A naigabe andia zelanbait ibituteko, lagunak esan eutson Euzkelerrira etorri bear leukeala, ganera lan-egin barik zegaz bizi eukien ezkeru. Eta orduan erabagi eben euren oillo-lurrera etortea. Eta ez yakela damutu esaten eben, errialde au zoragarria zala eurentzat, ainbeste urtean urrin ibiliagaitik erdi aztuta eukela, ez ebela ain ederra danik uste, asmo gogorra artu ebela iñora ez alde-rik egiteko, ta euren azurrak emen izteko.

Orain amaitu baiño len, aitatu bear dautzuet euzko langille bat, gastela mutilla izan etzana, baiña onen antzera urtenik bere erritik kanpora, euzkeldunen izena leku onean ipiñi ebana. Orain aitatuko dodan gizona, gastela mutillen aldia baiño ontsukoagoa da, ia geure egunetakoa, ondiño bizi da.

Arrieta deritxon Bizkai-erriko mutil gazte bat, oso azkarra burdiña lanetan, errementari ona, bere lanbidea obeto ikasi gurarik, Paris'era joan zan orain 39 urte, 1880'garren urtean, uri atan orduan Erakusketa nagusirako gertakizunak egiten iragintza asko ta andiak egozalako. Burdiña-langintzan ikasi al zana ikasi gura eban gazte arek. Etzan ukabilketa, etzan ariñeketa, etzan beste kirolketarik berak ikasi gura ebana; ondo lan egiten ikastera joian. Asmo txalogarria.

Gasteleraz oso gitxi ekian, pantzeraz osteratautik be ez. Iñoren laguntza barik, bere buruz ta diruz Paris'erako bidea artu eban. Ara eldurik, Eiffel-Torre'ko lanetara zuzendu zan: bertako injiñeru batek zelan-edo-alan ulertu eutson lan-egin gura ebala iragintza aretan, eta jakitearren zelako langillea zan, sutei batera eroan eban, marrezki edo dibujo bat emon eta itandu eutson ia a lako burdiña-zatia landuko ete eban; mutillak arin ulertu eutson, eta bereala lanean asi zan suteian, eta laster asko egin eban injiñeruak agindu eutsona. Oneri atsegin izan

yakon mutillaren lana, eta bertako langille artu eban. Alditxo bat igaro zanerako, injiñeruak Arrieta'ko mutilla ipiñi eban burdiña landuak torrean josten ebiltzan langille aldra baten buru, ta alan jarraitu eban Eiffel-Torre ospat-sua amaitu eben arte.

Gurari bat sortu yakon; torre andi ospatsuaren azkenengo eta gorengo zatia berak bere eskuz ipintea. Eta bere guraria erraz bete al izan eban, ango burdiña-zatiak josten ebiltzan aldretatik bataren buru zalako; berak bere eskuz amaierea emon eutson torre areri. Euzkelerrria goratzearren, euzkeldunen izena leku onean ipintearren sortu yakon bere guraria, ta bete eban. Arrieta'ko gazteak, an lanean ibilli zan bitartean, ez eban beste gogorik izan burdiñagintzan ikastea baiño; egun guzti-guztian eta egun guzti-guztietan, erne ebillan, adi-adi, begia zorrotz, dana ikusi ta dana ikasi bearrez. Onelako gogo sendoagaz, ta bere adimen argiaz, asko be asko ikasi eban.

Bera langilletzat artu eban injiñeruak esan eutson beragaz joateko Europa-Sortaldera, Errusia aldera, an burdiñazko iragintza asko (zubi, merkatu, ta abar) egiten joiazala-ta pantzetar kontratistak. Baiña euzkeldunak ezetz erantzun eutson, bere aberrira etorralla bere kontura lan egitera. Orduan injiñeruak esan ei eutson: "Azeria zara, gure artera ikasten etorri eta ikasi dozunean bai-zaokiguz, emen ikasirikoari zeure errialdean koipea ataraten. Tira, ba, asko atara egizu, ta ondo bizi zaitez".

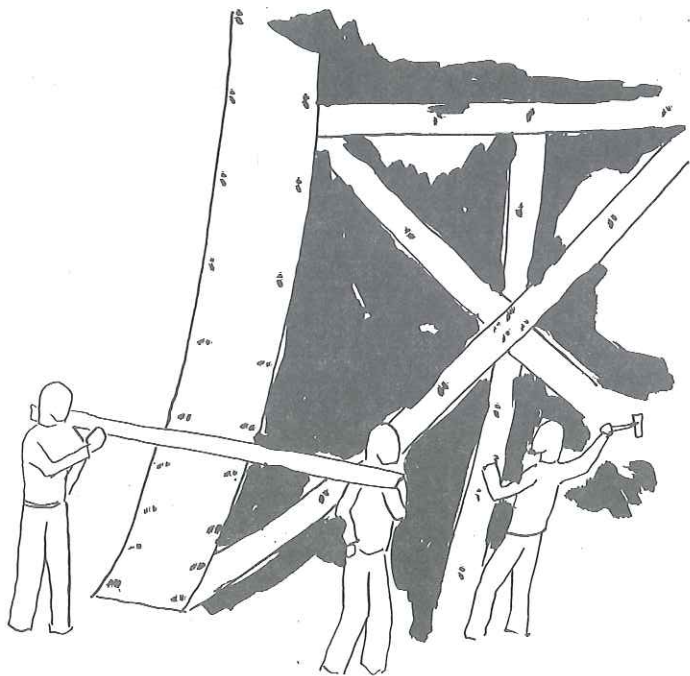
Etorri zan Paris'tik, ipiñi eban burdiña-lantegi apala Bilbo'n, lana guztiz ondo ta saneurri begiratuan egiñik entzutea artu eban, burdiña urtu lanetan bera baiño oberik ez egoala danak aurrez esaten eben, lantegi apala zabaldu eta anditu zan, geitu be bai, gaur "lantegiak" deitu litzakioela, bertan langille asko dabillega bere semeen nagusitzapean. Bera zarra danez, lanetik alde eginda dago, baiño ez yako egun bat igaroko berak sortu ta irasiriko lantegietan gitxienez sartu-urten barik.

Gizon onen izena esan bear dautzuet, berari atsegin izango ez yakon arren: Julian Abando.

A da euzkotar eredu agiria: zintzo, apal, argi, langille, euzkeltzale, ta gauza guztien lenengo ta ganetik, kristiñau ona. Bilbo'ko Areatza'ren erdi-erdian ba'dago be, eguerdiko naiz illuntzeko aingeru-kanpaiak ots-egiten ba'dau, bertan txapela erantzi eta errezetan ditu zintzo iru Agur Mariak.

Onelako gizonak maiteago izaten dodaz, kirol-arazoetan "as" edo bateko izatera eltzen diranak baiño, kirola baiño lana lenago dalako ta gorago dagolako.

Orra, ba, zelan-edo-alan emon dautzuet gure Gastela-mutillen barri. Len, asieran, esan dot, Gastelamutil areek Euzkelerriaren zati bat zirala, ta zati onen edeski edo historia egin gura neutzuela. Oiturea da, edeskiren bat egiten dauanak, bere liburu edo bere lanaren azkenean ipintea nondik artu dituan edeskiaren zertzeladak; an agertzen dabe zeintzuk liburuetan, zeintzuk agiri edo dokumentuetan idoro dabezan zertzelada areek; libu-

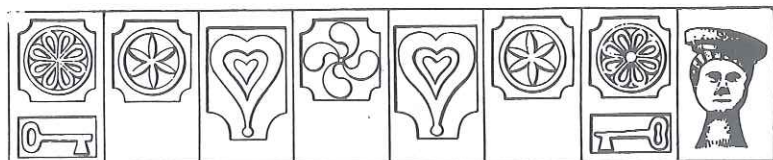

ru ta agirien erreskadea ipinten dabe, burutzat dauala "fuentes de conocimiento", au da, jakintz-iturriak.

Nire edeskiaren jakintz-iturriak ez dagoz liburuetan, ez dagoz ingizartegietan (archivo-etan); nik zertzeladak idoro dodaz iturri bitan: bata, ezagutu dodazan Gastela-mutil izandako zarrai entzuna; bestea, Gastela'n ibilli izan nazan erri askotan bertako zarrai entzunda. Iturri bi orretatik jakin dodan zerbait esan dautzuet. Julian Abando'ren zertzeladak ez dautsodaz berari entzun; urte askotxo dala entzun neutsozan Bilbo'n bertako jaun bati, gaur diru-etxe baten buru edo artezkaria danari.

Gastela-mutil zintzo areek, eta zuek, neure entzuleak, ni baiño edeskari ohea merezi zenduen; baiña, nik al dodana egin dot, eta parkatu.

Agur, andrak; agur, gizonak.

BILLA-BIDEA

Orrialdea

Itzaurrea	5
Barregarrikeriak.....	11
Aramaio'ren deabrukeriak.....	15
Alperreko gauzak soiñean	19
Buruko miña ta bibotea	23
Ar dauak on egin	27
Euzkelduna adizkide ona	31
"Aurrez-aurre bat"	35
Ankea sartu	39
Erregenak	43
Matxiñadea mendian	47
Ipuin antzeko edestia	51
Destaña bategaitik anakak osorik.....	55
Gexua txarto zaindu ta osatu	59
Misiolari bat.....	63
Bizibide ona	69
Gizaburuaga'ko mutil ona	73
Billa joan, uts etorri.....	77
Bitara ulertu	81
Eleizeak zer egiten dau?	85
Peru'ren "negosijoa"	89
Barriketak.....	93
Gomutau!.....	97
Zarata itzelak	99
Lakatza sartu	103
Zentzunduna barruan, zoroa kanpoan	107
Baltzola'ko gizona.....	111
Mutil txikiak andia arrapau	115
Fisika'ko irakaspén bat.....	117

Zer naz ba?.....	119
Jakintza-zaleak	121
Kontuz irrilariakaz!	127
Beorraren arrautzak	133
Mutikoak	135
Beste aldeko mutiko bat	137
Erespatzak eta abespatzak	139
Irriborruak.....	143
Amerika'ra... zetako?	145
Tramankulu ikaragarria	149
Ama umeagaz.....	153
Azkonarrak etxean azi.....	155
Umeak Deun Andoni'gana	159
Makaillaua zetarako?	163
Bigarren Krone	167
Munduari begira	173
Poza, edonun	177
Gastela-mutillak	181

BUSTINTZA'tar ÈBAISTA

“KIRIKIÑO” liburu sailla

Euskal literatura barruan, ospe zabala dau Kirikiño'k. Ez euskun liburu aundirik itxi, baiña itxi euskuna oso interesgarria da. Kazetari izan zan urteetan, eta aren artikuluaq labur eta ondo biribilduak, beti ditugu jakingarri.

Bere sail' bein-beiñekoa ipuiña zan, alan be. Erdi edesti, erdi asmakizun, ortik jo eban. Txit gogoko yakozan jazoera barregarriak, eta onein kontalari trebe yaku bere garaian lez gaurko egunean be.

Erria Alfabetatu nairik gabiltzan une onetan, ba-dau interesik Kirikiño'k erabillitako bideak; irakur-giroa sortu eban mañaritarak bere lantxoen bitartez. Ainbat eta ainbat euskaldun ipiñi zituan euskeraz irakurtzen.

Irakurten ez-ezik, baita euskeraren gozotasunean be; euskal kultura euskeraz artu ta xurgatzen nunbait. Ez ete? Kultura ez da gai sakon-serioz jardutea bakarrik. Oro gogorkeria, dana zientzi ta politika; orri muzin egin barik, ori baiño gelago da kultura. Baita atsedean artzea be. "Noiz edo bein gauza arintxuak, barregarriak erabiltzea be", diñosku ark, egoki yaku.

Guk be, oraingo aldi onetan, onko sail barri bat sortu nai dogu. Sail onetako lenengo alea esku artean daukazun "ABARRAK" da. Ondoren etorriko dira ondorengoak, "Kirikiño" saillean. Batzuk jatrorrak izango dira, beste batzuk itzuliak; batzuk poesiz eta beste batzuk itz lauz. Gai sakonak eta ariñak; batzuk literaturari buruzkoak, beste batzuk zientzi-barrutikoak. Danak arin, errez eta zentzunez egiñak, mañaritar maisuari jarraituz.

KIRIKIÑO SAILLA KIRIKIÑO SAILLA KIRIKIÑO SAILLA KIRIKIÑO
